

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DERNEĞİ

BİLİM KURULU RAPORU - 2022

ÖNSÖZ

Atatürkçü Düşünce Derneği, *Mustafa Kemal Atatürk*’ün ilke ve devrimlerini, O’nun öğüdü gereği akıl ve bilim yoluyla geliştirerek, mutlu, özgür ve kalkınmış Türkiye’ye ulaşılabilceğı kanısındadır.

Bilim inanılmaz bir hızla gelişirken ancak; Atatürk’ün “*Muasır medeniyet seviyesini aşma*” (Çağdaş Uygarlık Düzeyini aşma) hedefine yönelmiş, “*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir.*” ilkesini içselleştirerek bilimi öncelemiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle aralarındaki mesafeyi kapatma şansları olabileceğı ortadadır.

Atatürk Türkiye’si bu şansını mutlaka değerlendirmelidir.

Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu;

Tam bağımsız ve kalkınmış Türkiye’yi hedefleyen, doğruluğı ve başarısı yaşanarak kanıtlanmış **Atatürkçü Düşünce Sistemi**’nin, günümüz koşullarında güncellenmiş bir program ve ilkeler bütünü olarak Türk Ulusu ile buluşturulması gerektiğı düşüncesinden hareketle, yaklaşık bir yıl süren yoğun çalışmaları sonunda, 6 temel konuda **Atatürkçü Düşünce Derneği Temel Politika Önerileri**’ni hazırlamış bulunuyor.

Bu Bilimsel Raporun ulusumuz, Demokratik Kitle Örgütleri, Basın Kuruluşları, Üniversiteler ve doğallıkla Siyaset Kurumunca dikkate alınacağını umuyoruz.

Yönümüzü bir kez daha vurgulayarak ufkumuzu açan, özgür, laik, bağımsız ve üreten Türkiye’ye ulaşmanın yol haritası olarak gördüğümüz bu Raporu üreten değerli Bilim Kurulu üyelerimize ve kitabın yayına hazırlanmasında büyük emeğı olan Prof. Dr. Ahmet Saltık hocamıza şükranlarımızı sunarız.

Aralık 2022, Ankara.

B. Safa YENİCE
ADD Gn. Bşk. Yrd

Dr. M. Hüsnü BOZKURT
ADD Genel Başkanı

Sunuş

ADD (Atatürkçü Düşünce Derneği) 19 Mayıs 1989'da kurulmuştur. 33 yılı aşkın bir süredir, **Mustafa Kemal ATATÜRK**'ün ateşini yaktığı Anadolu Aydınlanması'nın savunuculuğunu yapmakta olan, Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan bir Dernektir.

Tüzüğünde kuruluş nedeni özetle şöyle vurgulanmaktadır :

• *“Atatürk'ün bedensel varlığının artık aramızda bulunmamasından cesaret alan içteki ve dıştaki kimi olumsuz güçler, O'nun yeni Türk Devletini yaratma doğrultusunda ilk adımı attığı 19 Mayıs 1919'un üzerinden tam 70 yılın geçtiği bu günlerde, Atatürk devrim ve ilkelerine karşı, açık ya da kapalı saldırılarını doruğa ulaştırmış bulunmaktadır. Bundan daha kötüsü, plânlı ve sinsî bir çalışma ile, o devrim ve ilkeleri gelecekte yok etmek çabası içindeler....”*

Kurucular, dönemin yakıcı olumsuz koşullarını sergilemekte ve amaçlarını şöyle belirlemektedirler:

• *“Bu durum karşısında Atatürk devrim ve ilkelerinin, toplumsal sorunlarımızın çözümlenmesinde ışık tutucu niteliğe ve yaratıcı güce sahip olduğuna inananlar, ‘Atatürkçü Düşünce Derneği’ni kurarak, O'nun devrim ve ilkelerinin gelecekte de egemen olmasına katkıda bulunma ve onlara bekçilik yapma zorunluluğunu duymuşlardır”.*

Kurucular Kurulu, 19 Mayıs 1989.

Tarihe karışan son 3 onyıllı aşan sürede ADD, üye ve şube sayısı ve eylemlerinin etkililiği ile neredeyse dünyanın en büyük ve etkili demokratik kitle örgütü boyutuna erişmiştir. Son siyasal iktidar eliyle uğradığı kapsamlı operasyona karşın, halen bu niteliğini koruduğu söylenebilir. Şehitler ve gaziler veren ama kuruluş ilke ve hedeflerinden asla geri adım atmayan, atmayacak olan ADD, günümüzde 360'a varan şube sayısı ve 60 bine yaklaşan üyesi ile Atatürk'ün Çağdaşlaşma amaçlı devrimlerinin savunuculuğunu canı pahasına yapmayı kararlılıkla sürdürmektedir, sürdürecektir.

25-26 Eylül 2021 günlerinde gerçekleştirilen 16. olağan genel kurulda seçimi kazanan Genel Başkan Dr. M. Hüsnü Bozkurt ve Genel Yönetim Kurulu üyeleri de vargüçleriyle nöbettedirler. Tüzük gereği oluşturulan on kişilik Bilim Kurulu (8 profesör, 2 doçent), 1 yıla yaklaşan sürede çok sayıda toplantı yaparak kendisine verilen görevi yapmaya çalışmıştır.

Bu Kurul'dan, 6 temel konuda Atatürkçü Düşünce ışığında, ülkemize yol gösterecek özlü Bilimsel Raporlar hazırlaması istenmiştir:

1. Sağlık
2. Hukuk ve Anayasa
3. Ulusal güvenlik ve dış politika
4. Tarım ve çevre
5. Ekonomi
6. Eğitim

Son derece iyi bilindiği gibi, **M. K. ATATÜRK**'ün en belirgin ilkelerinden biri akla ve bilime dayalı yaşamdır. O'nun bizlere tinsel kalıtı “akıl ve bilim”dir; yaşamda en gerçek yol gösterici bu ikisidir. Belirtilen 6 temel alanda hazırlanan her biri yaklaşık 20 sayfa olan Bilimsel raporlar, ülkemize ışık tutsun ve yararlı olsun dileriz. Başta siyasal partiler, ilgili kurum ve kişilerin yararlanmasını bekleriz. Bilim Kurulu'nun çalışmaları için her türlü desteği veren ADD yönetimine ve Kurul'dan sorumlu Gn. Bşk. Yrd. Sayın *Safa B. Yenice*'ye ayrıca içtenlikle teşekkür ederiz.

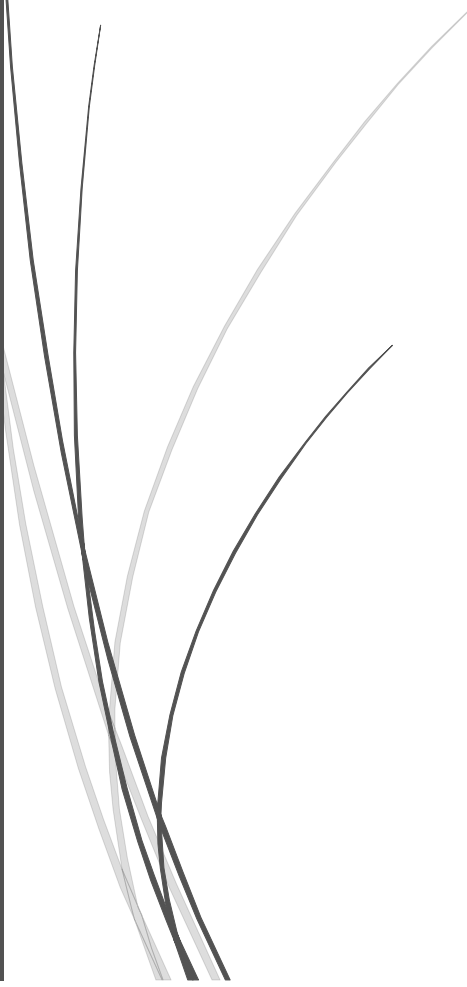
Saygılarımızla, 05 Ekim 2022

ADD Bilim Kurulu

21. Yüzyılda Nasıl Bir Anayasa ve Hukuk Düzeni?

Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu

Yönetici özeti

“Efendiler! Hükümet memlekette yasaı hakim kılmak ve adaleti dağıtmakla yükümlüdür. Bu açıdan adalet işi çok önemlidir. Adliye siyasetimizde izlenecek yol, adaleti, halkı yormadan, süratle, uygun ve emniyetli bir şekilde dağıtmalıdır.” Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Modern çağcıl demokrasilerde hukuk devleti demokrasinin temeli kabul edilmekte, Devletin hukuka bağlılığını, Yasama ve Yürütme erklerinin bağımsız - yansız Yargı organınca denetimini ve kurumsallaşmış bir temel hak koruması dizgesini gerektirmektedir. Hukuk devletinde Devlet organlarının tüm işlem ve eylemleri, Hukukun evrensel kabul gören üstün ilkelerine (*ius cogens*), Anayasaya, uluslararası hukuka ve yasalara dayandığı ve onlara uygun düştükleri, meşru oldukları ölçü ve sürece geçerlidir.

Hukuk devleti; Devletin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka dayandırılması daha doğrusu bütün bu eylem ve işlemlerde Hukukun egemen olmasıdır. Hukuk devleti, bireylerin güvence içinde temel hak ve özgürlüklerini kullanmalarını sağlamakla ödevlidir. Hukuk devleti, hukuksal açıdan bireylerin güvenlik içinde yaşadığı bir devleti anlatır. Hukuk devletinde, devlet hukukla bağlıdır. Bütün karar ve işlemleri bağımsız - yansız Yargı denetimi altındadır. Hukuk devletinin hukuku; değerlere bağlı, insan haklarına dayalı, demokratik çağdaş hukuktur ve yarattığı hukuk, başta öznesi Devleti bağlar. Cumhuriyetçi siyaset kurumları, partiler, TBMM’nin 103. yılında Ulusa ivedi bir ortak eylem planı sunmalıdır:

TÜRKİYE, Anayasanın ilk 4 maddesine asla dokunulmaksızın;

- ✦ **Atatürk** Devrim ve İlkelerine, Cumhuriyetin kurucu değerlerine tam bağlı kalmalı,
- ✦ Tam bağımsız, güçlü ve ülkesi – ulusuyla tekil (*üniter*) devlet düzenini mutlaka korumalı,
- ✦ Ülke ve halk bölünmezliğine dayalı “bütünlükçü bir ulus” anlayışı benimsemeli,
- ✦ Anayasası ve tamamlayıcı tüm hukuk sistemi, kurumları ile çağın koşullarına uyumlu olmalı,
- ✦ Demokratik, laik, sosyal, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ile bağlı hukuk devleti olmalı;
- ✦ Laiklik, başta eğitim olmak üzere yaşamın her alanında özenle uygulanmalı,
- ✦ Çağcıl insan haklarına dayanmalı, anti-empyeryalist ve anti-kapitalist hukuk siyaseti gütmeli,
- ✦ Adil temsille güçler ayrılığına dayalı **Parlamentar demokratik rejime hızla geri dönüşmeli,**
- ✦ Bilimsel akılcılığı şaşmaz pusula kılmalı, bilim ve teknoloji üretmeli, bilişim çağı asla kaçırılmamalı,
- ✦ Etkin demokratik hükümetler kurulabilmeli ve hızlı adalet dağıtımı temel değerlerden olmalı,
- ✦ Örgütlü halk, etkin siyasal katılım sağlanmalı, üniversite özerkliği mutlaka anayasaya konmalı,
- ✦ Aydınlanmış ve çağdaş toplum, istihdamda (liyakat) ana kazanımlardan olmalı,
- ✦ Özgürlük ve eşitlik : **Yurttaşların eşitliği** sağlanmalıdır; Ulusu bölen “*Eşit yurttaşlık değil!*”,
- ✦ Salt siyasal - hukuksal değil ve fakat; Planlı sosyal ve ekonomik kalkınmayı, halkçı bütünsel ekonomi ekseninde toplumsal erinç (*huzur*) ve gönenci (refahı), adil gelir dağılımını, yoksulluktan kurtulmayı, bölgesel dengeli kalkınmayı, herkese sağlık-eğitim, sosyal güvenlik, onurlu iş, sağlıklı - güvenli çevre.. koşullarını gözetken üretici **EKONOMİK DEMOKRASİ’**yi ve hukukunu hedeflemeli;
- ✦ Temel hak ve özgürlükleri korunmalı, Yasama-Yürütme-İdareyi bağımsız-yansız yargı denetlemeli,
- ✦ Çalışan, üreten ve özyeterlik sağlayan ve dışsıtm yapan bir ekonomo-politik dizge kurgulamalı,
- ✦ Atatürk’ün “**YURTTA BARIŞ – DÜNYADA BARIŞ**” ilkesi ve hukukuna tam anlamıyla bağlı kalmalı,
- ✦ İç hukuku düzenlerken, uluslararası andlaşma – sözleşmelere katılırken hiçbir ülkenin içişlerine karışmamalı ve kendi içişlerine karışılmasına izin vermemeli, tam bağımsız, barışçı olmalı,
- ✦ Mazlum uluslara hukukuyla da örnek ve önder, çağdaş uygarlık düzeyini aşma hedefli olmalı,
- ✦ Anayasa başta, tüm ulusal, uluslararası hukuku aynı zamanda, Türkiye’nin sonsuza dek onurlu, gönenci yaşamı ve çağdaş uygarlık düzeyini aşması şaşmaz hedefinin etkin aracı kılmalı,
- ✦ Dünya uluslar ailesinin egemen-eşit, onurlu ve saygın bir üyesine yaraşır **Hukuk Devleti** olmalıdır.

Executive Summary

"Sirs! The government is responsible for making the law prevail and distributing justice in the country. In this respect, the work of justice is very important. The path to be followed in our justice policy is to do justice to the public, without tiring the nation, must disperse expeditiously, appropriately and safely."

Gazi Mustafa Kemal ATATURK

In modern democracies, the rule of law is accepted as the basis of democracy, and it requires the State's adherence to the law, the independent and impartial control of the Legislative and The Executive powers by the Judiciary and an institutionalized system of fundamental rights protection.

In a state of law, all transactions and actions of State organs are valid to the extent and as long as they are legitimate and based on the universally accepted superior principles of law (**jus cogens**), the Constitution, international law and conventions, and comply with them.

Constitutional state; to base all the actions and transactions of the state on the law, or rather, the rule of law in all these actions and transactions. The rule of law is responsible for ensuring that individuals enjoy their fundamental rights and freedoms in a secure manner. The **rule of law** describes a state where individuals live in security in legal terms. In a state of law, the state is bound by law. All decisions and transactions are under the independent and impartial Judicial supervision. The legislation of the state of law; it is a modern, democratic law that is based on values, based on human rights, and the law it creates binds the subject, the State. Republican political institutions and parties should present an urgent joint action plan to the nation in the 102nd year of the Turkish Grand National Assembly:

TÜRKİYE, without touching the first 4 articles of the Constitution;

- ✚ Must fully adhere to **Atatürk's Revolutionary Principles** and the founding values of the Republic,
- ✚ She must absolutely protect the fully independent, strong and unitary state order with its country and nation,
- ✚ She should adopt an understanding of "integrative nation" based on the indivisibility of country and people,
- ✚ Her constitution and all complementary legal system, institutions should be compatible with the conditions of the age,
- ✚ There should be a democratic, secular, social, rule of law and a state of law bound by human rights;
- ✚ Secularism should be carefully applied in all areas of life, especially in education,
- ✚ She should be based on modern human rights, follow an anti-imperialist and anti-capitalist legal policy,
- ✚ A swift return to the **parliamentary democratic regime based on separation of powers** with fair representation,
- ✚ Scientific rationality should be an infallible compass, science and technology should be produced, the information age Industry 6.0 should never be missed,
- ✚ Effective democratic governments should be able to be established and speedy justice delivery should be among the core values,
- ✚ Organized public, active political participation must be ensured, university autonomy must be put in the constitution,
- ✚ **Enlightened and modern society**, merit in employment should be one of the main gains,
- ✚ Freedom and equality: Equality of citizens should be ensured; "Not equal citizenship!", which divides the nation.
- ✚ Only political - not legal, but; Planned social and economic development, social peace and well-being (prosperity), fair income distribution, getting rid of poverty, regional and balanced development, health-education, **social security, dignified work, healthy-safe environment** conditions for everyone. should pursue producer **ECONOMIC DEMOCRACY** and its law;
- ✚ **Fundamental rights and freedoms should be protected**, Legislative-Executive-Administration should be supervised by independent and impartial judiciary,
- ✚ Establish an economic-political system that works, produces, provides self-efficacy and exports,
- ✚ She should **fully adhere to Atatürk's principle** and law of "**Peace at home - peace in the world**",
- ✚ While arranging domestic law, participating in international treaties and conventions, they should not interfere with the internal affairs of any country and should not allow interference in their own internal affairs, should be fully independent, peaceful,
- ✚ She should be an example and leader with its law to oppressed nations, aiming to exceed the level of contemporary civilization,
- ✚ First of all, the Constitution should make all national and international law an effective instrument of the unflinching goal of **Türkiye's eternal life in dignity and prosperity** and that it exceeds the level of modern civilization,
- ✚ There should be a **State of Law** worthy of a **sovereign-equal, honorable and respected member** of the world family of nations.

21. YÜZYILDA NASIL BİR ANAYASA ve HUKUK DÜZENİ?

“Medenî hukukta, aile hukukunda takip edeceğimiz yol, ancak medeniyet yolu olacaktır. Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere bağlılık, milletleri uyanmaktan meneden en ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde böyle bir ağırlık bulunduramaz.” 1924 (Atatürk’ün S.D. I, s. 317)

Giriş

Türkiye’nin, başlıkta yer alan soru bağlamında temel sorunu, tüm kural ve kurumlarıyla tam bir demokratik, laik, sosyal, insan haklarına bağlı **HUKUK DEVLETİ ol(a)maması** hatta son yıllarda bu ana hedeften oldukça uzaklaşmış olmasıdır. Temel kavramların özce anımsanmasında yarar vardır :

Hukuk Devleti ne demektir?

Hukuk, normatif olarak, *mevzuat* anlamıyla toplum düzeninde yaşayan insanları bağlayan davranış kuralları bütünüdür. Hukuk, adalet değerine yönelmiş toplumsal yaşam düzenidir. Hukuk kurallarına uyulması, gerektiğinde, Devlet eliyle zor kullanılarak maddi yaptırım gücüyle sağlanır. Gerçekte Hukuk da mevzuat anlamıyla, Devletçe yaptırıma bağlanmış kurallar demeti demektir.

Hukuk devleti; Devletin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka dayandırılması, daha doğrusu bütün bu eylem ve işlemlerde Hukukun egemen olmasıdır. Hukuk devleti, bireylerin güvence içinde temel hak ve özgürlüklerini kullanmalarını sağlamakla ödevlidir. Hukuk devleti, hukuksal açıdan bireylerin güvenlik içinde yaşadığı bir devleti anlatır. Hukuk devletinde, devlet hukukla bağlıdır. Bütün karar ve işlemleri bağımsız ve yansız yargı denetimi altındadır. Hukuk devletinin hukuku; değerlere bağlı, insan haklarına dayalı, demokratik - çağdaş hukuktur ve yarattığı hukuk, başta, öznesi Devleti de bağlar.

Modern demokrasilerde hukuk devleti demokrasinin temeli kabul edilmekte, Devletin hukuka bağlılığını, Yasama ve Yürütme erklerinin bağımsız - yansız yargı organınca denetimini ve kurumsallaşmış bir temel hak koruması dizgesini gerektirmektedir. Hukuk devletinde Devlet organlarının tüm işlem ve eylemleri, Hukukun evrensel kabul gören üstün ilkelerine (*jus cogens*), Anayasaya, uluslararası hukuka ve yasalara dayandığı ve onlara uygun düştükleri, meşru oldukları ölçü ve sürece geçerlidir.

Hukuk devleti, yürürlüğe konmuş hukuk kurallarının bilindiği ve hukuksal yaptırımlarla güvence altına alındığı, hukuksal öngörülebilirliği olan bir sistemdir. Hangi türde olursa olsun, hiçbir hukuksal işlem ve eylem, yargı denetimi dışında bırakılamaz. Anayasa yargıçları, hak ve özgürlüklerin uygulanmasında *özgürlükler rejimini*, "Hukuk Devleti", "demokrasi", "yasa önünde eşitlik ilkesi", "ölçülülük ilkesi" kavramlarıyla uluslararası hukukun da gerekleriyle birlikte yorumlamış ve bu kavramları değerler sistemi içinde anlamlandırmıştır.

Kurumsal olarak hukuk devleti, Normlar Hiyerarşisi ve Güçler Ayrılığı ilkeleriyle bütünleştirilmiştir. Hukuk devleti, anayasadan başlamak üzere yasalar ve öbür hukuksal düzenlemelerle yukarıdan aşağı birbirinin buyruğunda düzenlenmiştir. Anayasa başta olmak üzere, yasalar içinde tüm hukuksal

buyruk ve düzenlemeler üstte yer alan hukuk kuralına uygun ve uyumlu olmak zorundadır (*normlar katmanlanması, normlar hiyerarşisi*). Hukuk devletinde, hukuk kurallarının aşamalı bir değer – güç sırasına göre yapılandığı bir düzenleme biçimi bulunmaktadır; *normlar hiyerarşisine* bağlı hukuk düzenine saygı, her düzeyde bağımsız – yansız yargı denetimiyle güvence altına alınmıştır.

Egemenlik

“Büyük Millet Meclisi’nde egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğunu ifade eden kanunu teklif ettiğim zaman, bu esasın Osmanlı Anayasasına aykırılığından dolayı karşı bulunanların başında, yine eski ve ilmî fazileti ile milleti aldatan ünlü hukukçular bulunuyordu.”
Mustafa Kemal, 1925 (M.E.İ.S.D. I, s. 29-30)

Egemenlik, devlet hukuka bağlı olduğundan ulusal düzlemle sınırlıdır. Devlet, öbür Devletlerin egemenliğine saygı göstermek zorunda olduğundan dış düzlemle de sınırlıdır. Devlet, uluslararası antlaşmalar - sözleşmeler yoluyla kendine sınırlar kabul edebilir. Devleti niteleyen bu özellikler, devletin hukuksal varlık koşullarını oluşturur. Hukuk ve hukukun üstünlüğüyle Devlet, birbirine kopmaz bağlarla bağlıdır. Çünkü hukuku oluşturan ve uygulayan Devlettir. Devlet olmaksızın hukukun varlığı ve geçerliği söz konusu olamaz; HUKUK DEVLETİ kaçınılmaz bir zorunluktur.

Belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve geçmişe yönelik duygularında ve geleceğe ilişkin amaçlarında *Birlik* olan insan topluluğu için ortak etkinlikleri düzenleyen ve yönetimde birliği sağlayan üstün bir politik güç ve iktidar, siyasal nitelik taşımakta ve *Egemenlik (Sovereignty)* olarak adlandırılmaktadır. Devlet düzeni demek, toplumsal varlıkların (otorite) bakımından bir sıralamaya bağlı olması demektir. Devletin insan topluluğu, *yönetenler ve yönetilenler* olmak üzere ikiye ayrılır.

Devletin varlığı bakımından devlette bulunan üstün otoritenin toplumdaki bütün iktidarların, otoritelerin üstünde olması gereklidir. Toplum yaşamını düzenleyen ve yönetimde birliği sağlayan bu üstün siyasal ve hukuksal otoriteye *Devlet Gücü, Devlet İktidarı* adı verilmektedir. Egemenlik terimi yerine kimi kez bu kavramlar veya salt iktidar ya da Güç sözcüğü de kullanılmaktadır.

Egemenlik, devlet iktidarının ülke içinde rakipsiz üstünlüğünü ve öbür devletlerle olan ilişkilerinde bağımsızlığını açıklamak için kullanılan bir terimdir. Devletin üstün iktidarının 2 temel niteliği vardır: Ülke içindeki bütün alt iktidarların Devlet İktidarına bağlı olması ve ülke dışında devlet iktidarının başka bir devlet iktidarına bağlı olmamasıdır. İkincisine dış ilişkilerde *“Egemen eşitlik”* de denilmektedir.

Devletin ülke içi iktidarının sınırlarını anayasasında yer alan hukuk ilkeleri belirtir. Yasaların anayasaya uygunluğunun Anayasa Mahkemesince denetlenmesi, Güçler (*Yasama – Yürütme – Yargı*) Ayrılığı, yargı bağımsızlığı - yansızlığı, idarenin tüm eylem ve işlemlerinin yargısal denetimi, temel hak ve özgürlüklerin Anayasada tanımlanması, devlet iktidarının hukuksal sınırlarını saptamada belirleyicidir. Egemenliğin hukuksal sınırları yanında, Meclis (Parlamento) ve yerel yönetim seçimleri, basın, siyasal partilerin ve kamuoyunu oluşturan öbür demokratik kitle örgütlerinin etkinlikleri, devlet iktidarına sınır çizilmesinde etkilidir. Devletin ülke dışı iktidarının sınırlarının çizilmesinde devletler hukuku kuralları yanında, uluslararası antlaşmalar, Birleşmiş Milletler ve

öteki uluslararası kuruluşların yetki alanı ve *pacta sunt servanda (ahde vefa ilkesi)* başlıca öğelerdir.

Egemenlik, iç hukuk bakımından devletin üstün gücünü, dış ilişkiler açısından ise bağımsızlığını vurgular. Devletin ülke içinde kendi seçimine göre karar vermesi iç egemenliğin temelidir. Dış bağımsızlık ise devletin öteki devletlerle olan ilişkilerini kendi kararlarıyla düzenlemesidir. Egemenlik, iktidarın *tekel* olma özelliğini kodlar. Devlet, zor kullanma tekeline sahip, hukukla sınırlı örgütlenmiş bir iktidardır. Bu yetkiye salt devlet sahip olduğu için, "*örgütlü zor kullanma tekeli*" nitelemesi de yapılmaktadır. Ancak Devlet bu yetkisini hukuk kuralları koyma, onlara uymayı gerekirse *zorla sağlama*, bunu resmi olarak örgütlü biçimde yapma yoluyla 3 aşamalı bir yetki zinciriyle kullanır. Zor kullanma yetkisi, içte kolluk güçleri ile kullanılır. Dışa karşı ise ulusal Ordu kullanılır. İlki egemenlik kavramıyla, ikincisi bağımsızlık erkiyle örtüşür.

Egemenlik ilkesi hem iç hem dış hukuk açısından etkinliğini ve gücünü korumaktadır. Türk Ulusu egemenliğini, Anayasanın koyduğu ilkelere göre yetkili organlar eliyle temsilen kullanır. (Anayasa md.6/2) Egemenliğin kullanımı, hiçbir yolla, hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiç kimse veya organ, kaynağını ulusun Anayasasından almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.

Demokrasi (*Halk Yönetimi*) bir anlamda demokratik cumhuriyettir (*Res Publica*). Demokrasi, halkın kendisi tarafından halk için yönetildiği devlet rejimidir. Demokrasilerde egemenlik halkın tümüne aittir. Halk, egemenlik hakkını kullanma özgürlüğüne sahip değilse ya da Halkın siyasal açıdan egemenliği yoksa demokrasi de yoktur! Demokrasi, halkın kendi kendini Laik hukukla yönetmesidir. Demokrasi, öncelikle hukuksal açıdan güvence altına alınmış insan hak ve özgürlükleri temelinde var edilebilir. Hukuk Devletinde Anayasa ve yasalarla güvencelenmiş temel hak ve özgürlükler olmadıkça, insanlar güvensizlik ve korku içinde yaşar. Halkın siyasal egemenliği demek olan demokrasi, halkı oluşturan bireylerin ortak-ulusal egemenliğine dayanır.

İnsanların medeni ve siyasal egemenlikleri sağlanmadan, halk egemenliğinden söz edilmesi bir aldatmacadır. Öyleyse demokrasi, ancak her ergin vatandaşa, kamusal ilişkilerin kuruluşuna katılma konusunda eşit ve serbest erke sahip olması için, kendisini sürekli yenileyen ve demokratik düşünce ve istenç (irade) oluşumunu olanaklı kılan hukuksal kurallar eliyle yaşama geçirilebilir. Bu anlamda, demokrasi siyasal partilerin çoğulculuğunu (*plüralizmi*) ve kuruluş özgürlüğünü, demokratik yapıyı, fırsat eşitliğini, dernek kurma, düşünce, basın, bilim özgürlüklerini... ve başka bağlantılarla tüm evrensel temel hak ve özgürlükleri içerir ve korur.

Demokrasi, erkler-güçler ayrımının varlığına bağlı temel hakları koşul koyar. Erkler ayrımı kurulmadan Devletin hukuka bağlılığından, bu olmaksızın da güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerden söz edilemez. Güvencelenmiş temel hak ve özgürlükler olmadıkça, halk arasında geçerli düşünce, çıkar ve etik - moral değer yargıları siyasal açıdan etkili olamaz. Demokrasi, yasa koyan organların (Yasama) ve alt birimlerinin (Komisyon vb.) kuruluşu, üyelerin hak ve ödevleri, yetkileri, tartışmaların açık – gizli olması, söz hakkı, süresi, karar yeter sayısı, gerekli çoğunluklar (mutlak-görece, basit-nitelikli) oylama yöntemleri, kararların yürürlük koşulları konusunda hukuksal düzenleme ve yöntem (usul) kurallarına (Yasama organı içtüzüğü..) gereksinimlidir.

Erkler ayrılığına göre dayalı yönetim biçimleri (*hükümet sistemleri*), çoğulcu siyasal rejimlere denk düşer. Çoğulcu siyasal rejimleri belirleyen ana ölçüt, bu rejimlerde iktidarın elde edilmesinde, kullanılmasında ve devrinde yöneticilerin kuralsız olmayıp, ulusun belirleyici olmasıdır. Bu özelliğiyle, çoğulcu siyasal Cumhuriyet rejimiyle Demokrasi arasında özdeşlik kurulabilir. Endüstri 5.0 ile temsile dayalı demokrasiden halkoylamasıyla katılımcı demokrasiye evrilebilir.

Cumhuriyet

“Herhalde âlemde bir hak vardır ve hak kuvvetin üstündedir.”

1919 (**Nutuk III**, s. 1184)

Cumhuriyet, devlet başkanının doğrudan Ulus (*Millet olmuş Halk*) tarafından veya parlamento eliyle seçildiği devlet biçimidir. Geniş anlamda egemenliğin Ulusa ait olduğu yönetim biçimidir.

Cumhuriyet, başlıca yönetim (İdare, Hükümet) organlarının ve özellikle devlet başkanının kalıtım (veraset) dışı yoldan ya da seçimle belirlendiği yönetim biçimidir. Cumhuriyet, özde seçime dayalı bir yönetim biçimidir. Türk pozitif hukuk sisteminde, Cumhuriyet terimi gibi, Cumhurbaşkanı terimi de seçim koşuluyla özdeşleştirilmiştir. Askeri (ara) rejimler bile "Cumhurbaşkanı" sıfatını seçim olgusuyla birleştirerek kavramışlardır.

Geniş anlamda Cumhuriyet, egemenliğin bir kişi ya da kesime değil, toplumun tümüne ait olduğu modeli betimler. Bu kabulde demokratik bir devlet biçimi seçilmiş bulunmaktadır. Devlet biçimlerinin sınıflandırılması ölçütlerinden biri de egemenliğin kime ait olduğunun belirlenmesidir. Geniş anlamda Cumhuriyet yaklaşımı, Cumhuriyet ve Demokrasi kavramlarını özdeşleştirmektedir. Geniş anlamda Cumhuriyet, Egemenlik hakkının toplumun tümüne (Ulusa!) ait olduğu model, dar anlamdaki Cumhuriyet kavramıyla da iç içe geçebilir. Eğer egemenlik topluma - ulusa değginse, zaten bütün devlet organları yönetimde istikrar, temsilde adalet ilkesine dayalı seçimle belirlenmek durumundadır.

Türk pozitif anayasa hukuku, geniş anlamdaki cumhuriyet tanımını da benimsemiştir. Cumhuriyet yalnızca devlet başkanının seçimle belirlendiği bir hükümet ve yönetim biçimi değil, aynı zamanda bir devlet kurgusu ve niteliğidir, gereği Demokratik toplum düzenidir.

Devletin Görevleri ve 3 Ana Erk

Devlet hukuksal sistemi düzenlerken bir yandan temel hak ve özgürlükleri korur, bir yandan da bu özgürlüklerin sınırlarını belirler. Devlet, kabul ettiği kamu hak ve özgürlüklerinin çerçevesini çizerken kamu yönetimini de çatar ve yön verir. Devlet bu görevlerini, anayasasında tanımlı organların kuruluş ve yönetim biçimlerini ve işleyişlerini belirleyerek yerine getirirken; aynı zamanda **Yasama, Yürütme ve Yargı** olmak üzere 3 temel politik erki (gücü, kuvveti) de kullanır.

Hukuk devletlerinde Güçler (Kuvvetler, Erkler) ayrılığı ilkesi geçerlidir. Devleti elinde bulunduran kişi, organ ve kurumların, ellerinde bulundurdıkları egemenlik ve gücü kötüye kullanmamaları için devlet organı **Yasama, Yürütme ve Yargı** olmak üzere birbirinden bağımsız 3 parçaya bölünmüştür. Bu parçaların her birinin ötekinden bağımsız çalışması gerekir ki, buna Güçler (Kuvvetler, Erkler) ayrılığı ilkesi adı verilir ve 3 ana Erk arasında uygar bir iş birliğidir.

Güçler (Kuvvetler, Erkler) ayrılığı ilkesi, devletin; Yasama, Yürütme ve Yargı işlevlerinin ayrı organların elinde bulunmasını ve bu organların birbirinin alanına karışmamasını öngörür. Buna göre, devlet işlerinin iyi yürütülebilmesi, demokrasinin gerçekleşebilmesi ile hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için Yasama, Yürütme ve Yargı işlevlerinin ayrı organlarca üstlenilmesi zorunludur. Hukuk kuralları Yasama organınca konmalıdır. Bu işleve Yasama işlevi denir ve Parlamento (Meclis) eliyle gerçekleştirilir. Hukuk kurallarını uygulamak, bu kuralların verdiği yetkiye dayanarak kamu hizmetlerini yerine getirmek, kamu düzenini sağlamak görevi hükümetindir. Bu işleve **Yürütme** denir. Güçler ayrılığı rejimlerinde Yürütmenin başı Başbakan'dır.

Hukuk kurallarının çiğnenmesi durumunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmek, suç işleyenleri cezalandırmak – yaptırım uygulamak, başka bir anlatımla toplumda adalet dağıtmak işi Yargı işlevi olarak adlandırılır. Yargı işlevini, bağımsız ve yansız derecelendirilmiş mahkemeler yerine getirir.

a) Yasamanın Görev - Yetkileri ve Örgütleniş Biçimi

Devletin gereksindiği yasaları çıkararak Yürütmeye yol gösterir ve Yürütmeyi sınırlandırır. Yasama organı Meclistir, tek ya da 2 kanatlı Parlamentodur. Parlamento üyeleri, toplumu temsil etmek üzere belirli bir süre görevde kalmaları için seçimle Ulus - seçmenler eliyle iş başına getirilirler.

Parlamentonun 2 temel işlevi bulunmaktadır: Yasama işlevi yanında Parlamenter sistemin temel özelliği olan Yürütme üzerindeki Yasama denetimi görevini de yerine getirir. Aynı biçimde Parlamento, hükümetin önerdiği yıllık bütçeyi kabul eder ve denetler. Hükümetçe onaylanan Uluslararası andlaşmaları yasayla uygun bulmak da Parlamentonun başlıca yetkileri arasındadır.

b) Yürütmenin Görev - Yetkileri ve Örgütleniş Biçimi

Parlamenter sistemde Yürütmenin 2 başlı bir işlevi vardır. Bir yanda yaptıklarından sorumlu olmadan devletin birliğini ve bütünlüğünü temsil eden simgesel devlet başkanı, öte yanda birlikte ve bireysel olarak yaptığı her şeyden sorumlu olan Başbakan ve Bakanlar Kurulu bulunmaktadır.

Yürütmenin, yasaların altında olmak üzere düzenleme yetkisi (Yönetmelik, genelge vb.), devlet düzenini ve kamu yönetiminin esenlikli, güvenli işleyişini sağlama görevi ve yetkisi vardır.

c) Yargının Görev - Yetkileri ve Örgütleniş Biçimi

Yargılama da Yasama ve Yürütme gibi temel bir devlet işlevidir. Yargı erkinin bağımsız ve yansız yürütülmesi, Güçler Ayrılığı ilkesinin zorunlu koşuludur. Yargı, temel hak ve özgürlüklerin ve hukuk devletin sağlanmasında ve korunmasında en önemli güvencedir. Yargı organının görevlerini yerine getirirken ve örgütleniş biçiminde asıl olan, bu devlet erkinin **yansızlığı** (tarafsızlığı) ve **bağımsızlığı**dır. Bu 2 temel güvence, Yargı organının adil – hakkaniyetli, hızlı karar vermesini sağlar.

Devlet İşlevlerinin işbirliği içinde olduğu rejim: Parlamenter Sistem

Parlamenter sistemin özünü, Yasama ve Yürütme arasındaki organik (*Organ olarak*) ayrılık, işlevsel işbirliği ve karşılıklı etkileşim oluşturur. Yasama işlevini, Ulusun seçtiği parlamento yerine getirir. Parlamenter rejimde kuramsal olarak sorumluluğu olmayan simgesel devlet başkanı ve yaptığı her işlemde birlikte ve ayrı ayrı sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulu olmak üzere iki başlı bir sistem bulunur. Devlet başkanı devletin birliğini ve ülkenin bütünlüğünü temsil eder ve simgeler . Kural olarak siyasal sorumluluğu yoktur.

Parlamenter sistemde siyasal rejim, anayasal kurallar bütünü olarak anlaşılır. Batı Avrupa siyasal rejimlerinde parlamenter rejimler karşısında Fransa, özellikle işleyiş biçimiyle ayrıktır (istisna). Fransa'dan esinlenen Portekiz, Anayasa değişikliği ile parlamenter rejime yaklaşmıştır. Bu sistemde cumhurbaşkanını halk seçmektedir. Sosyalizm sonrası devletlerde parlamenter sistem, Avrupa ortak modeline uygun kurulmuştur. Parlamenter sistemde bir devletin yönetim biçimini belirlemesi, anayasal bir tercih konusudur. Bu sistemde seçimler, demokratik meşruluğu sağlar. Gerçekten **demokratik meşruluk**, yöneticilerin dürüst serbest

seçimlerle belirlenmesi ilkesine dayanır. İktidarın kaynağını seçimlerin oluşturuyor olması, ortaya çıkan yönetime güveni de doğurmaktadır. Yurttaşların yönetime tam siyasal katılımı, günümüzde evrenselleşen **eşit gizli oy, açık sayım-döküm** hakkı ile gvencelenmiştir.

Her Oy'un aynı değerde olmasıyla eşit olmayan oy uygulamasına son verilmiştir ama bölgesel eşitsizlikler ve adaylar arasında parasal g eşitsizliği nedeniyle, eşitsizlikler sürmektedir. Oy kullanımı kişiseldir, dürüstlüğü ve güveni yargıç gözetimi ve denetimi ile sağlanmaktadır (Yüksek Seçim Kurulu vd.). Oy hakkının eşit kılınması amacıyla birçok hukuksal nlem alınmıştır. Herkes yalnızca 1 Oy'a sahiptir. Demokrasi, oy hakkının salt genel olmasını değil, aynı zamanda eşit olmasını da gerektirir.

Parlamentonun güvenine / güvenoyuna dayalı hükümet sistemiyle yönetilen devletlerde Yürütmeyi üstlenen kurumlar ve görevleri

a) Cumhurbaşkanlığı

Cumhurbaşkanı öncelikle devletin başıdır ve ülkenin birliğini temsil eder. Anayasayla belirlenen görevlerini, Yasama, Yargı ve Yrtmeyle ilgili olarak hukuksal sistemin kendisine verdiği görevleri yerine getirir. Türkiye'de, 2017 Anayasa değişikliği ile olağanüstü yetkilidir.

b) Bakanlar Kurulu

Başbakan ve Bakanlardan oluşur. Hükümet - Kabine Devletin yönetiminden ve bu yönetimi Yasamanın çıkardığı yasalara uygun ve onun Yasama denetimi altında yerine getirmekten sorumludur. Yaptıkları görev ve etkinliklerde birlikte hukuksal ve siyasal sorumlulukları yanında bireysel sorumlulukları da bulunmaktadır. Ülkemizde Cumhurbaşkanı atar.

c) Başbakan

Cumhurbaşkanı olarak devlet başkanı, en çok oy alan siyasal partinin başkanını Başbakan atar. Başbakan da Bakanlarını seçer Hkmeti için ve Parlamentodan güvenoyu ister.

d) Bakan(lık)lar

Kamu yönetimi ve devletin idaresi Başbakanlık ve Bakanlıklar eliyle yürütülür. Devlet ve kamunun yönetimindeki görevlerin yerine getirilmesi Başbakan tarafından seçilen ve Parlamento tarafından onaylanan (güvenoyu verilen) Bakanlar Kurulunca sağlanır.

Başkanlık Sistemi ve Parlamentonun Gvenoyuna Dayalı Hükümet Sistemi

Devlet iktidarı ve egemenlik tek olmasına karşın, devletin işlevleri çeşitlidir. Yasama, Yürütme ve Yargı devletin 3 temel yapısal ve işlevsel sacayağıdır. Siyasal iktidarlara devletin rejim ilişkisini belirleyen, gerçekte Yasama ve Yürütmenin siyasal iktidar tarafından nasıl kullanıldığıdır. Yasama, Yürütme ve Yargı tek elde toplanmışsa **güçler birliği**, ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız ise **güçler ayrılığı** söz konusudur. Güçler birliğinde Yasama ve Yürütme kimi kez Yasamada ve kimi kez de Yürütmede toplanır. Yasama ve Yürütme işlevleri birleşerek Yürütmede toplanıyorsa Mutlakiyet ya da diktatörlükler; Yasama ve Yürütme, Yasama'da toplanıyorsa Meclis hkmetleri ortaya çıkar.

Meclis hükümeti sistemine Güçler Birliği de denebilir. 1. Meclis bu sisteme örnektir.

İşlev (fonksiyon) ayrılığına dayalı rejimlerde Glerin birbirinden ayrılığı çok açık ve sert ya da daha yumuşak olarak yürütülebilir. Devletin yönetim biçiminde sert işlev ayrılığı söz konusu ise Başkanlık

sistemi söz konusudur. Başkanlık sisteminin ayırt edici özelliği, Başkanın Ulus tarafından demokratik olarak seçilmesi, Yürütme işlevini hem devlet başkanı ve hem de başbakan yetkisiyle tek başına yürütmesi ve işlev ayrılığını katı biçimde uygulamasıdır.

Başkanlık sisteminde özellikle ABD'deki tipik örnek dikkate alınır, Yasama ile Yürütme hem organik (*organ olarak*) ve hem de işlevsel olarak birbirinden kesin biçimde ayrılmış ve aralarında bir denge – denet (*check & balance*) düzeneği kurulmuştur. Başkanlık sistemi kimi ülkelerde kolayca diktatörlüğe kayabilir. Bu yüzden Senato'ya Başkanı yargılama yetkisi (*impeachment trial*) tanınmıştır.

Türkiye'nin Anayasal Rejimi ve Hukuk Düzeni

Türk Hukuk Sistemi ve Anayasal rejiminin güncel başat sorunu, "**Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi**"dir. Yürürlükteki 1982 Anayasasında 16 Nisan 2017'de yapılan halkoylaması ile %51,41 çoğunlukla kıl payı benimsenen rejim değişikliği, ülkemizde, dünyada örneği olmayan bir **ucube sistem** dayatmıştır. 6771 sayılı yasayla Anayasada kapsamlı değişiklikler yapılmış ve hükümet sistemi, parlamenter rejimden "**Türkiye'ye özgü bir başkanlık sistemi**"ne dönüştürülmüş, Güçler Ayrılığı terk edilerek katı bir Güçler Birliği bir "**Tek Adam**" rejimi benimsenmiştir.

Bu halkoylamasında sandıkların kapanmasına yakın kimi başvuruları ivedilikle onaylayan Yüksek Seçim Kurulu, mühürsüz oy pusulalarının geçerliliğine karar vererek Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Yasanın açık hükmünü çiğneyip sonucu belirlemiştir. Önceki Yargıtay Başkanlarından Prof. Dr. Sami Selçuk, AİHM'ne bu bağlamda sunduğu hukuksal görüşte, anılan halk oylamasının tüm sonuçları ile *yok hükmünde* olduğu, yinelenmesi gerektiği kanısındadır. YSK kararının Cumhurbaşkanı'ndan en yalın yurttaş, TBMM'den en sıradan kuruluşa dek hiçbir kişiyi ve kurumu **bağlamayacağını** kaydeden Prof. Selçuk, olanak varsa geçersiz oyların sayımla belirlenmesi, aksi takdirde YSK'nin yeni bir oylama takvimi duyurması gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır.¹ Eylemli olarak (*de facto*) yok hükmünde olan açık hukuksuzluk, böylelikle Cumhurbaşkanı yapılan **R.T. Erdoğan** tarafından 9 Temmuz 2018'den bu yana "**Tek Adam**" olarak sürdürülmektedir. 1982 Anayasasının 8. maddesine göre **Yürütme** yetkisi ve görevi, yalnızca cumhurbaşkanı, "**1 kişi - TEK ADAM**" tarafından, anayasa ve yasalara uygun kullanılır ve yerine getirilir. Ama uygulama aykırıdır.

✚ Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi "**tek kişilik hükümet**" tir; siyasal tarihte örneği yoktur!

Bu temel sorun ve çok açık, tartışmasız hukuksuzluğa ek olarak, günümüzde Türk Hukuk Sisteminin çeşitli ve ağır sorunları vardır. Bu sorunlar çok büyük ölçüde, dünyada benzeri – örneği olmayan bu **TEK ADAM** rejimine ikincil, bu benzersiz (!) **ucube rejimin** türevidir. En başta gelen sorunlardan biri Yargı bağımsızlığının ve yansızlığının (AY m.9) ciddi düzeyde, ağır yara almasıdır. Yeni Anayasa yapma süreci, yinelenen ama bekleneni vermekten uzak parçalı Yargı Reformu (?) paketleri, uzayan gözaltı ve tutukluluk süreleri, HSK'nın (*Hakimler ve Savcılar Kurulu*) demokrasi karşıtı ve bağımlı yapısı,²

¹ 16 Nisan 2017 Halkoylamasına İlişkin Bilimsel Görüş, <https://bilim.chp.org.tr/Haberler/23/16-nisan-2017-halkoylamasina-iliskin-bilimsel-gorus-dort-dilde-yayimlandi-62460.aspx>

² 13 üyeli HSK'da Adalet Bakanı ve yardımcısı dışındaki 11 üyenin 4'ünü Cumhurbaşkanı atıyor. Kalan 7 üye TBMM Genel Kurulunca belirleniyor. Cumhurbaşkanı, üstelik HSK Başkanı Adalet Bakanı ve yardımcılarını da atadığından gerçekte 6/13 üyeyi tek başına belirliyor. TBMM'deki çoğunluğu nedeniyle de kalan 7 üyenin 4'ü Cumhurbaşkanınca atanmış oluyor. Yargıdaki atama, yükseltme, yer değişimi, özlük ve disiplin işleri bu Kurulun yetkisinde. Kurulun meslekten çıkarma cezasına dışındaki kararlarına karşı yargı yerlerine başvurulamıyor (Anayasa m.159/10). Bu madde, Anayasanın en kapsamlı maddesi... Niçin??

Yargıya güven sorunu, yargısal süreçlerin çok ağır işlemesi.. Türk mahkemelerinde adil yargılanma hakkının çiğnemi (*ihlali*) sayılabilecek çok sayıda karar verilmektedir ve **AİHM** önünde Türkiye kaynaklı dava sayısı, Avrupa Konseyi üyesi öbür 46 ülke toplamı dolayındadır. Adalet sistemimizin temel sorunları şöyle sıralanabilir :

- 1- *Yargılamaların çok uzaması ve adaletin gecikmesi, (AYM önünde 120 bini aşkın bireysel başvuru!)*
- 2- *Yargının bağımsızlığı ve yansızlığı hakkında yurttaşların ciddi kaygı, güvensizlik taşıması,*
- 3- *Adalet önünde eşitlik konusunda halkta oluşan yaygın güvensizlik ve derin kuşku,*
- 4- *Yargılama sisteminde savunma makamı ve savunma hakkının, Yargının öbür sacayakları olan Hüküm makamı (Yargıçlar) ve İddia makamı (Savcılar) ölçüsünde etkin ve ağırlıklı olmaması.*
Yargılamada temel ilkelerden olan Silahların Eşitliği ilkesinin uygulamada çalışmaması.

Yargısı kararları mahkemelere ve temyizde Yargıtay – Danıştay Dairelerine göre değişebilmektedir. Yasaların uygulanması hukukçulara göre oldukça öznel farklılık göstermektedir. Benzer yargısal çelişmelerde farklı kararların çıkması doğallıkla tepki nedenidir. Hukuk düzeninin ve mevzuat normlarının temel amacı kişilerin hakkını Devlet eliyle sağlayarak toplum vicdanını doyurmaktır. Oysa uygulamada sıkça tersine kararlarla karşılaşmakta ve hukuk, beklenenin tersine, toplumun adalet duygusunu yaralayıcı olabilmektedir. Kamuoyu yoklamalarında hukuk sistemine duyulan güven çok düşük düzeydedir. Hukukumuzun geçmişten bu yana en büyük sıkıntılarının başında, **uzayan dava süresi** gelmektedir. Gereksiz uzayan davalarda hakkın alınması gecikmekte ve bu yüzden insanlar yargı organları dışında çözümlere yönelmekte veya hak aramaktan vazgeçmektedir. Bu uzamalarda bir başka neden de dosyaların sıklıkla gerekli - gereksiz ayrımı yapılmaksızın bilirkişiye gönderilmesidir. Bu raporlar da çoğu kez gecikmeli olmaktadır. Arabuluculuk kurumu tartışmalıdır.

Cumhurbaşkanına tanınan olağanüstü kapsamlı yetkiler, Anayasanın 9. maddesine 2017 değişikliği ile eklenen, mahkemelerin 2 temel niteliğinden ikincisi olarak “*tarafsız*” lık koşulunun yaşama geçirilmesine açık engeldir. Bu sistemde Yargı “*tarafsız*” da olamamaktadır, “*bağımsız*” da! İvedilikle çözüme kavuşturulması gereken, kapsamlı Anayasa değişikliği ile bu **ucube yapıyı** kaldırmaktır.

Yasalar ne denli açık - net yazılsa da normlar, uygulayıcılar elinde biçimlenmektedir. Dolayısıyla hukuk insanlarının mesleksi eğitilmelerinde, hukuk mevzuatının son çözümlemede adaletsizlik değil adalet üretmek amaçlı ve işlevli olduğu, **insan hakları - adalet** odaklılığı vurgusu yapılmalı ve hukuk eğitimi nitelik olarak mutlaka ve hızla iyileştirilmeli, en az (*asgari*) koşulları sağlayamayan hukuk fakülteleri kapatılmalı ya da akredite olana dek lisans ve üstü **hukuk eğitimi** vermemelidir.

Türk Hukuk Sisteminde Verili Durum

“Yeni Türkiye ne zamanı ne de ihtiyacı göz önünde tutmayan Mecelle’nin hükümlerine bağlı kalmaz. En medenî milletler derecesinde hukuk hükümlerimizi de düzelterceğiz. Yüz sene, beş yüz sene, bin sene evvel yaşayan bir toplum için yapılan kanunlarla, bugünkü toplumları idareye kalkışmak gaflettir, cehalettir.” 1923 (Gazi ve İnkılâp, Mahmut Soydan, Milliyet gazetesi, 05.02.1930) Mustafa Kemal ATATÜRK

Anayasalar, ilkeler ve kurumlar organizasyonu olan temel belgelerdir. En yaygın tanımlama ile Yönetenle ve Yönetilenler arasında **TOPLUMSAL SÖZLEŞME**lerdir. Toplumsal düzenin varlık ve işleyişini sağlama özelliği, kendisi bakımından aynı zamanda bir tasarım - yapı oluşturma (*Constitution*) gerekçesidir. Çağdaş demokrasilerde, anayasada hangi ilkelerin ve kurumların yer

alacağı toplumsal gerçek, gerekçe veya temele dayanmakla birlikte evrensel ilkelere de yaslanır.

Türkiye’de anayasacılığın 1800’ler başına uzanan (1808 *Sened-i İttifak*) tarihsel ardalını olmakla birlikte, 1876 Kanun-u Esasi’si bu gelişim sürecinin ilk yazılı anayasası olmuştur. Ama bu anayasa ile iktidarın kurumsal örgütlenme bakımından yeni bir boyuta taşınması sağlanmış ise de, “ilkeler ve güvence düzeneklerinden yoksun,” **temel hak ve özgürlükler** bakımından eksik kalmıştır. Bunun temelinde ise, **egemenliğin halka (tebaa’ya!?) ait olduğu** (!) ve demokratik yöntemlerin işlediği ve toplumun insansal gelişimi önceleyen ve ona dayanan ilkelerden yoksun olması yatmaktadır.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde, yıkılmakta olan İmparatorluğun ilerici aydın kadrosu, Anadolu’da halk egemenliğine dayalı hükümet kurmak üzere, Kuvvayı Milliye hareketine öncülük etmiş ve “23 Nisan 1920” bağımsızlığın, halk egemenliğine dayanan **Kurtuluşun** ve **Kuruluşun** miladi olmuştur. **Mustafa Kemal Paşa** önderliğinde kurulan 1. Meclis, *Büyük Millet Meclisi*, egemenliğin bağısız koşulsuz Ulusa ait olduğunu açıkça vurgulayan kurucu organ onurunu taşımaktadır.

Yaklaşık 8 ay sonra 20 Ocak 1921’de kabul edilen “1921 Anayasası” olağanüstü koşulların ürünüdür. “Kurtuluş ve Kuruluş”un öncü belgesi ve Cumhuriyetin ilanına dayanak sağlayan temel hukuksal belgedir. 1876 Osmanlı Kanun-u Esasi’si ile birlikte yürürlükte kalmıştır. 1921 Anayasası 23+1 ayrık maddesi ile çerçeve anayasa ve olağanüstü koşulların hukuksal dayanağıdır ama Türkiye Cumhuriyeti’nin öncü ilkelerinin de habercisidir. Cumhuriyet, 29 Ekim 1923’te 364 sayılı yasayla ilan edilmiştir. Egemenliğin bağısız - koşulsuz Ulusun olduğu zaten 1921 Anayasası’nın da temel ilkesiydi. Saltanatın 1 Kasım 1922’de kaldırılmasından sonra, yönetim biçimi Cumhuriyet’ten başka bir şey değildi. Bu nedenle 29 Ekim 1923 tarihli anayasa değişikliği aslında var olan ancak adı konmamış bir siyasal rejim seçimini tanımlamaktaydı. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş felsefesi, kesintisiz yürütülen kapsamlı devrimlerle ilkeler ve kurumlar bütünü olarak varlık kazanmıştır.

1924 Anayasası 105 maddedir. Bu anayasaya gelenekçi çevrelerden gelen eleştiriler, Batı taklitçiliği, din ve maneviyat düşmanlığı, otoriter, totaliter hatta oligarşik iktidar yarattığı savlarıdır. Bütün dünyadaki önemli siyaset bilimciler ve anayasacılar, 1924 Anayasası’nın 1937 Anayasası ile başlayan süreçte **“ulusal ve demokratik devletin temellerinin kurulmasına** yardım ettiğini” kabul ederler. (Coşkun, A. 6 Parti Bildirisi ve Anayasa Geleneğimiz, *Cumhuriyet*, 09.03.2022

- ***Bu anayasadan 1928 yılında “Türk devletinin dini İslamdır” hükmü çıkarılmış, 1937’de de laiklik ilkesi anayasaya konmuştur. Gerçekte laik olmadan demokrasi olamaz!***

1924 Anayasası, anayasa hukuku açısından Ulusal İstenç (*milli irade*) ilkesini öne çıkarmakla birlikte, çoğulcu ve özgürlükçü çok partili demokratik sistem açısından yetersizdir. Nitekim iktidardaki DP’nin (Demokrat Parti) 1954 sonrası kuralsız - keyfi uygulamalarını engelleyememiştir. Zaten o dönem dünyasında **çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiyi** kurumsallaştıran anayasalar da pek azdı.

1924 Anayasası’nda devletin rejiminin Cumhuriyet olduğu açıkça ilan edilmiş (m.1) Türkiye Devleti **“Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır”** biçiminde tanımlanmıştır. Yeni Türk devletinin temel ilkeleri, kurucu iradenin yönünü belirlediği temel toplumsal dönüşüm ve gelişim hedefli devrimci ilkeler olmuştur. Ancak bu **“6 İlke - Ok”** (3’ü *Rus Devrimi*, 3’ü *Fransız Devrimi esinli*) rastlantısal olmayıp, insanlığın tarihsel gelişimine bağlı siyasal, hukuksal, kültürel ekonomik, toplumsal ve bilimsel evrimin temel ilkelerine dayalıdır. Çağdaş demokratik standart ve ilkeler olarak erken 1900’lerde başlayan ve yaygınlaşan anayasallaştırma sürecinde önemli bir aşamanın sonucu kabul edilmiş, Türkiye’de 1937’de **Atatürk ilkeleri** ile bir bütünlük içinde Anayasaya eklenmiştir.

Anılan “**6 İlke - Ok**” 1961 Anayasası’nın yapılışında etkili olmuş ve Anayasa’nın Başlangıcında, “...Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olmak...” vurgusuna yer verilmiş ve bu Anayasanın Başlangıcı’nda belirtilen temel ilkeler anayasanın yorumlanmasında *ölçü norm-standartlar* bütünü olmuştur. 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılması ile başlayan devrimci dönüşüm akıl, bilim, sanat, teknoloji, uluslaşma ekseninde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşım aşma itkisi ile bütüncül toplumsal dönüşümlerin yönünü de belirlemiştir. Nitekim 1961 Anayasası’nın 2. maddesinde yer alan “Cumhuriyetin nitelikleri”, Atatürk ilkelerinin o günün koşullarında kabul edilen ilkeler odağında yeniden anlamlandırılması ve uygulanması olarak yerini almıştır ki: “**Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir.**” hükmü ile çok açık bir Anayasal düzenlemeye kavuş(turul)muştur.

1961 Anayasası ile getirilen kurumsal yapı, ilkeler bütünü ve temel hak ve özgürlükler, anayasacılık bakımından Türkiye’de ulaşılan en üst düzey olmuş, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bu anayasal düzene son verilerek yeni bir anayasal rejimin kurum ve kuralları biçimlendirilmiştir. Böylece 1982 Anayasası’nın pek çok hükmü 1961 Anayasası’na tepki niteliğinde bir tasarımla oluşturulmuştur. Ancak öngördüğü ilkelerin pek çoğunu anayasa koyucunun asıl amaç ve kurgularını gizlemek üzere devletin kurucu ilkelerini ve Atatürk’ü anayasaya karşı yöneltilecek eleştiriler için bir engelleme ve perdeleme aracı olarak tasarlamıştır. Öyle ki, 1924 Anayasası’nda devletin nitelikleri arasında yer alan “milliyetçilik”, 1961 Anayasası’nda “milli devlet”, 1982 Anayasası’nda ise “Atatürk milliyetçiliği” olarak düzenlenmiştir. Hatta 1982 Anayasası’nda salt Anayasa’nın 2. maddesinde değil, öbür maddelerinde de yer verilmiştir. Buradaki hükümlerden hareketle sanki **Atatürk ilke ve devrimlerinin** korunduğu ve korunacağı izlenimi yaratılmak istenmiştir. Oysa 1982 Anayasası döneminde olduğu ölçüde hiçbir dönemde, Atatürk ilke ve devrimlerinin, Anayasada ve yasalardaki sözler dışında bir etkisi olmamış, bunun ötesine geçememiş ve bu ölçüde sönümlen(diril)memiştir.

Ancak belirtmek gerekir ki, anayasaların özelliklerinden biri de anayasa metinlerinin bir “*ideolojik bildirge*” olmasıdır. Türkiye’de anayasal gelişmelere ve Anayasa metinlerine yön veren de Atatürk ilke ve devrimlerinin de içinde yer aldığı Cumhuriyetin temel nitelikleri olarak kabul edilen çağdaş uygarlıklar düzeyini hedefleyen ilkeler bütünüdür. Anayasanın sözü ve özü, Anayasa’da açıkça ve çekinceye yer bırakmayacak biçimde düzenlenmiş ilkelerin uygulanması ve bu ilkelere bağlılığı birlikte getirir. Bu doğrultuda, Anayasa’da az önce değinilen yoğunlukta “**Atatürk**” sözcüğünün kullanılması ancak buna karşın uygulamada “Atatürk ilkeleri ve devrimleri” nin özellikle hüküm kurma yeri olan yargı organlarınca daha önceki dönemlerde verilen kararlarda *ölçü norm* olarak kullanılırken, son dönemlerde artık bu ilkelere neredeyse hiç yer verilmemesi durumuna gelinmiştir. Nitekim 1961 Anayasası’nda yalnızca Başlangıç bölümünde Atatürk devrimlerinden söz edilirken ve bu ilkelerin hukuk düzeninde ve devletin işleyişinde uygulanması bakımından bir çekince yaşanmaz iken, 1982 Anayasası’nda bu denli ayrıntılı ve pek çok maddede anılması ama uygulamasının olmaması veya askıya alınmış olması, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu önderi ve O’nunla birlikte anlam kazanan ilkelerin uygulanmamasının yol açtığı açıktır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, **12 Eylül 1980 rejimi** ile özdeşleşen **1982 Anayasası’nın**, bu sonucun oluşmasında darbe rejimini kuran ve sürekliliğini otoriter yönetimin ve temel hak ve özgürlüklere saygı duymayan kadrolarının büyük payı vardır. Çünkü Anayasa’nın 2. maddesinde yer alan temel ilkeler, “**Atatürk ilkeleri ve devrimleri**” ile tam bir bütünlük sergilemektedir: “İnsan haklarına saygılı, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti” ile günümüzdeki anlamına kavuşabilecek ve ancak kararlılıkla benimsenmesi ve uygulanması ile yaşama geçirilebilecektir. AKP Dönemi sabıkalıdır.

1924 Anayasası’nın temel ilkeleri, 1961 Anayasası’nın yapılış sürecinde de etkisini göstermiş ve

Anayasa'nın Başlangıç kısmında, "...Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olmak ..." vurgularına yer verilmiş ve Başlangıçta belirtilen temel ilkeler anayasanın yorumlanmasında **ölçü norm** veya standartlar bütünü olmuştur. 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile başlayan **devrimci dönüşüm** akıl, bilim, sanat teknoloji odağında çağdaş uygarlık standartlarına ulaşma kararlılığı ile toplumsal evrimin yönünü de belirlemiştir. Nitekim 1961 Anayasası'nın 2. maddesinde yer alan "Cumhuriyetin nitelikleri", Atatürk ilkelerinin o günün koşullarında benimsenen ilkeler odağında yeniden anlamlandırılması ve dönüşümü olarak yerini almıştır ki: "*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir.*" hükmü ile bu açık, net ve kararlı bir düzenlemeye kavuşmuştur.

Bununla birlikte 1982 Anayasası'nın, Atatürk ilke ve devrimlerine 1961 Anayasası'ndan farklı olarak çok daha geniş yer verdiği bir gerçektir. Anayasanın Başlangıç bölümü içinde olmak üzere "*Atatürk*" sözcüğü 18 kez kullanılmıştır. Anayasa'da, "*Atatürk ilkeleri ve inkılapları*" betimlemesine 6 kez yer verilmiş (m. 42, 58, 81, 103, 134 ve geçici madde 2/a); "*Atatürk milliyetçiliği*"ne 2 kez yer verilmiş (m.2 ve Başlangıç); "*Atatürkçü*" nitemine (*sıfatına*) 1 kez yer verilmiştir (m.134).

Söz konusu hükümler birlikte değerlendirildiğinde "*Atatürk ilke ve inkılapları*" öne çıkmaktadır. Ancak Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif bile edilemez maddeler arasında yer alan ilke ise "*Atatürk milliyetçiliği*"dir. Oysa öbür maddeler ile uyum sergileyecek ve Atatürkçü düşünceyi de egemen kılacak olan akıl, bilim, fen, insan onuruna yaraşır yaşam ve gelişim, çağdaş düşünce ve uygarlık düzeyi öbür maddelerde belirtilen "*Atatürk ilkeleri ve devrimleri*" ile anlam kazanmakta ve bütünlük sergilemektedir. Dolayısıyla her ne denli değiştirilemez madde olarak düzenlenmiş olsa da, Anayasa'nın 2. maddesinin sözüne, anlam ve ruhuna uygun olan "*Atatürk ilkeleri ve devrimlerine bağlı*" olma düzenlemesi ve bu ilkenin savunulması daha doğru bir seçim olacaktır.

Konunun gerçekte önem taşıyan yönü ise Anayasa'da "*Atatürk*", "*Atatürk ilkeleri inkılapları*", "*Atatürk milliyetçiliği*" ve "*Atatürkçü düşünce*" gibi betimlemelere yer verilmekle birlikte; asıl önemli olan katı, yazılı ve anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğünün benimsendiği bir anayasal sistem içinde devlet organ ve kurumlarının, bu ilkeleri uygulamakla görevli olduğu gerçeğidir. Ancak anayasal gerçek bu olmakla ve Anayasa'da en sık biçimde yer verilen bu ilkeler olmakla birlikte, son yıllarda devlet organlarının, devlet tüzel kişiliğinin işleyiş, uygulama ve kararlarında hiç dayanak alınmayan ve neredeyse hiç gönderme (*atıf*) yapılmayan sözcükler veya anlatımlar durumuna gelmiştir.

Bu çerçevede belirtmek gerekir ki, "*İnkılap kanunlarının korunması*" başlıklı Anayasa'nın 174. maddesinde açıkça **Cumhuriyet devrimleri** olarak kabul edilen yasalara yer verilmiş, ancak "*Şapka İktisası Hakkında Kanun*" örneğinde olduğu gibi bunların bir bölümü toplumsal gelişim ve dönüşüme bağlı olarak bulundukları dönemde uygulanmış ve anlam taşımış ama günümüzde uygulanma yetisini yitirmiş olsa da kimi ilkelerin uygulanmasının "*demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti*" açısından önemi çok açık olarak ortadadır. Söz konusu maddede, "*Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz:...*" vurgusuna kararlılıkla yer verilerek bu ilkelerin yalnızca anılması değil uygulanmasının da anayasal önemi açıklıkla ortaya konmuş ve sahiplenilmiştir. Çünkü anayasa hükümlerinin normatif etkisi ve sistematik hukuksal değeri, bütün maddeleri bakımından üstünlük ve bağlayıcılığa sahip olup, egemenlik yetkisi kullanan bütün organları ve kişileri bağlamaktadır.

Ne yapmalı? Nasıl Bir Anayasa ve Hukuk Düzeni ?

“.. insanlar arasında kavga yerine birbirine yardım, karşılıklı hürmet, intizam koyan, herkese haklarını ve vazifelerini tanıtan, hukuk kurulları ve bunların kararlı bir şekilde tatbikidir. Bu iş, ancak devlet teşkilâtının ve kuvvetin bulunması sayesinde mümkündür.”
(Afetinan, M.B. ve M. K. **Atatürk**’ün El Yazıları, s. 42-43)

Anayasalar Kurucu ve Tarihsel toplumsal sözleşmelerdir ve genellikle bağımsızlık savaşları ya da köktenci altüst oluşlar sonrası ulusal coşku ve kararlılıkla kahramanlar öncülüğünde kaleme alınırlar. Kısa ve özlü olup en temel ilkeleri içerirler. Tipik olarak, 1787 tarihli ABD Anayasası, Bağımsızlık Savaşı komutanı General G. Washington önderliğinde yazılmıştır ve salt 7 (yedi!) maddedir. Bu ana ilkeler Amerikan halkınca adeta kutsanmakta ve dokunulmaz sayılmaktadır. Bu yüzden de, zaman içinde doğallıkla hatta kaçınılmaz olarak gereksinim duyulan anayasal düzenlemelere bir “*ekleme*” (*ammendment*) gözüyle bakılmaktadır. Ülkemizde kurucu irade, Anayasanın Başlangıç bölümünde vurgulandığı üzere, tartışmasız **Mustafa Kemal ATATÜRK** olup, O’nun tanımlayıp uyguladığı, salt Kurtuluşu değil, Kuruluşu da sağlayan, özde Çağdaşlaşma tasarımı olan sistemli ve bütüncül Kemalist devrim ve ilkelerdir. Türkiye Anayasasının omurgası da doğallıkla bu Kurucu değerler olmalıdır.

Anayasanın ilk 4 maddesine asla dokunulmaksızın ;

“... ve Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı, ...” belirlemesi temel eksen ve değer olmalıdır.

1982 Anayasasının Başlangıcında, Cumhuriyetin salt 4 temel niteliği olarak “**Demokratik, laik, sosyal hukuk devleti**”ne ek, 3 temel nitelik daha vurgulanmaktadır : “**İnsan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan**”.. Başlangıçta belirtilen temel ilkeler varoluşsal (ontolojik) bütünlük içinde algılanarak; 2. madde, 3 ana eğe yöneliktir :

Türkiye Cumhuriyeti, “**toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı**” içinde,

Dolayısıyla değiştirilmesi önerilemeyecek ilk 3 madde içinde yer alan 2. madde, Türkiye Cumhuriyeti’ nin, bu bütünsel içeriği ile adeta omurgası, felsefi direği ve meşru sağkalım (beka) dayanağıdır.

1) Anayasa’nın 5. maddesi:

“Devletin temel amaç ve görevleri” başlığı altında, “... Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, ...” tümcesinden sonra “Atatürk ilke ve devrimlerini korumak ve uygulamak” hükmü getirilmelidir.

2) Anayasa’nın 14. maddesi:

“Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılamaması” başlığı altında yer alan “... insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ...” sözlerinden sonra gelmek üzere “...Atatürk ilke ve devrimlerini ortadan kaldırmayı...” ibaresi getirilmelidir.

3) Anayasa’nın 24. maddesi:

AİHM’nin **zorunlu din derslerinin** kaldırılması yönünde verdiği kararların gereği olarak Anayasada gerekli değişiklik yapılmalı, din derslerini zorunlu kılan m.24/4, 2. tümce metinden çıkarılmalıdır.

4) Anayasa’nın 26. maddesinin 2. fıkrasında:

“...Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve...” den sonra gelmek üzere “Atatürk ilke ve devrimleri ve ...” hükmü getirilmelidir.

5) Anayasa’nın 26. maddesinin 3. fıkrasında:

“Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan...” ibaresinden dan sonra gelmek üzere, “Atatürk ilke ve devrimlerini ortadan kaldırmaya girişen ve O’nun tinsel (manevi) anısına saldırı niteliğinde olan” tümcesi eklenmelidir.

6) Anayasa’nın 56. maddesi :

Sağlıklı (ve eğitilmiş!) insan gücü ve toplum hem insancıl açıdan hem de ekonomik ve sosyal kalkınmada stratejik önemde vazgeçilmez bir girdi kabul edilerek, bu madde yeniden ve ilkesel olarak aşağıdaki gibi yazılmalıdır :

“Sağlık, Dünya Sağlık Örgütü Anayasasında tanımlandığı gibi; bedensel, ruhsal ve toplumsal yönlerden tam bir iyilik durumudur. Sağlık hizmetleri tüm yurttaşlar için doğuştan kazanılan temel insanlık hakkı ve Devlete temel görevidir.

Sağlık hizmetleri beslenme, giyim, konut, çevre sağlığı, veteriner sağlık hizmetleri, insanca yaşama elverecek onurlu - güvenceli istihdam ve ücretle birlikte bütüncül olarak kamu eliyle verilecektir.

Tüm yurttaşlar, nüfus cüzdanları ile gereksindikleri sağlık hizmetine, erişilebilir en üst düzeyde, sürekli ve yaşadıkları yerlere en yakın sağlık kuruluşlarında erişebileceklerdir. Sağlık hizmetleri Basamaklı ve kesin olarak koruyucu sağlık hizmeti öncelikli olacak, ülke geneline dengeli yayılacaktır. Sağlık çalışanları güvenceli kamu çalışanları olarak göreve atanacaktır.

Sağlık hizmetlerinin giderleri adil ve etkin vergilemeyle merkezi yönetim bütçesinden karşılanacaktır. Ulusal gelirin en az yüzde onu sağlık sektörüne ayrılacak ve bunun en az %80’i kamusal kaynaklardan sağlanacaktır. Cepten ödemeler yasayla sınırlanacak ve ayrıık (istisna) düzeyini aşmayacaktır. Yasayla belirlenen sınırlı ve zorunlu olmayan estetik cerrahi vb. hizmetlerin bedeli kullanıcılardan alınabilir.”

7) Anayasa’nın 68. maddesinin 4. fıkrasında:

“Siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, ulus egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.” den sonra gelmek üzere “...ve Atatürk ilke ve devrimlerini ortadan kaldırmayı amaçlayamaz” hükmü eklenmelidir. Parti içi demokrasi mutlaka sağlanmalı, lider sultası bitmelidir.

8) Anayasa’nın 130. maddesinin 4. fıkrasında:

*“Üniversiteler.... Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği...” nden sonra gelmek üzere “...ile **Atatürk** ilke ve devrimleri...” ibaresi eklenmelidir. **Üniversite özerkliği** mutlaka sağlanmalı; bilimsel olarak özgür, yönetsel ve akçalı olarak özerk yükseköğretim ve kurumları olmalıdır. YÖK, ulusal ölçekte eşgüdüm ve stratejik planlama yapmalıdır.*

9) Anayasa’nın 136. maddesinde:

*“...Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi ...”nden sonra gelmek üzere “...ve **Atatürk** devrim ve ilkeleri*

...” belirlemeleri eklenmeli, kuruluş amacına uygun, **laikliğe mutlak bağlı** çalışması sağlanmalıdır. Diyanet Akademisi yasası Anayasanın m.2, 24, 42, 130, 136, 174. maddelerine, AİHM içtihatlarına aykırıdır ve kaldırılmalıdır. AYM’nin ve AİHM’nin temel eğitimde zorunlu din öğretimini hak ihlali sayan kararının gerekleri oylanmadan yerine getirilmelidir. “Minber dokunulmazlığı” düşünülemez!

10) Anayasa’nın 148. maddesinin 3. fıkrasında :

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin...” düzenlemesinde yurttaşların AİHM’ne (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) başvurusu için öngörülen *ikili (çifte) koruma alanı* zorunluğu (Anayasa + AİHS) kaldırılmalı, AİHS’nde (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) güvence alınan hakların tümü için, *çiğnem (ihlal)* durumunda Anayasada öngörülen iç hukuk yolları tüketildikten sonra, AİHM’nde bireysel dava açılabilir. Türkiye, Avrupa Konseyi kurucu üyesi olarak AİHM kararlarını tam yerine getirmelidir.

Bir bütün olarak :

2017 yılında 6771 sayılı yasayla Anayasada yapılan ve hukuksal olarak tümüyle yok hükmünde olan halkoylaması ile yaşama geçirilen kapsamlı değişiklikler, başta çağdaş dünyada örneği bulunmayan **Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi geri alınmalı** ve Parlamenter demokratik rejime, Güçler Ayrılığı rejimine dönülmelidir. Bu nedenle, 6771 sayılı yasa ile 1982 Anayasasında yapılan çok kapsamlı değişikliklere madde madde ayrıca girilmemiştir. “**TEK ADAM**” döneminde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararları ve Kararnameleri bütünüyle taranmalı ve hukuka aykırı olanlar kaldırılarak hak çiğnem (ihlal) ve yitikleri giderilmelidir. Anayasa Mahkemesi daha güvenceli, bağımsız-yansız kılınmalıdır. Türkiye, uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerini korumalı, sayıları on milyona varan düzensiz göçmenleri daha çok gecikmeden, Cenevre Sözleşmesi ile ülkelerine göndermelidir.

- **Türk hukuk sistemi**, ülke ve ulusun sağkalımı (bekası) için başlıca kalkan ve araç olup, içte ve dışta barışı ve bütünleyici insan haklarını ölçüt almalı; hakkaniyetli, bilimsel temellere dayandırılmalıdır.

Anayasanın 2, 24, 42 ve 174. maddeleri uyarınca, **4 + 4 + 4 dayatması kaldırılarak** 12 yıl kesintisiz laik, bilimsel, karma, parasız, çağcıl içerik ve yöntemle örgün ve yaygın - nitelikli, sorgulayıcı, eleştirel, katılımcı, asla ümmet-tebaa değil ama özgür-onurlu başı dik yurttaş hedefleyen eğitim verilmelidir.

Medeni Yasa’da 18 yaş öncesi evliliklere kapı aralayan hükümler (m.11, 12 ve 124) kaldırılmalıdır.

Siyasal Partiler Yasasında demokratik olmayan hükümler ayıklanmalı, özellikle genel başkanların milletvekili adaylarını belirlemedeki aşkın yetkileri sınırlanmalı, partiçi demokrasi güçlendirilmelidir.

İstanbul Sözleşmesi hukuksal olarak yürürlükte, Cumhurbaşkanının “çekilme” kararı Anayasaya aykırı (m.90), geçersiz bir işlemdir. CEDAW tam uygulanmalı, toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmalıdır.

AİHM’nin **zorunlu din derslerinin** kaldırılması yönünde verdiği kararların gereği olarak Anayasada gerekli değişiklik yapılmalıdır (m.24/4). Kesin Yargıtay kararı gereği Cemevleri ibadet (*tapınç*) yeridir.

Yasalardaki tüm demokrasiye, insan haklarına, Cumhuriyetin temel değerlerine, bilimsel akılcılığa, çağdaş uygarlık değerlerine aykırı düzenlemeler özenle ayıklanmalıdır. Tipik olarak TCK m.299’da düzenlenen Cumhurbaşkanına hakaret suçu ivedilikle, AİHM ve *Uysal* kararına uyumlu kaldırılmalıdır.

Sonuç, beklentiler ve öneriler

Siyaset kurumları, partiler, Cumhuriyetimiz 2. Yüzyıla girerken Ulusa ivedi bir ortak eylem planı

sunmalıdır. Altı siyasi parti tarafından kamuoyuna sunulan metinlerde 1921 Anayasasına yapılan çarpık ve kısır gönderme ve sonraki Anayasaları anlamsız biçimde küçümseme kabul edilemez. 1961 Anayasası uygarlık tarihinin en görkemli metinlerinden olup, temel ilkeleri hala geçerli ve değerlidir.

Ulus devlet, laik düzen, 21. yy ile uyumlu ulusal eğitim ve bütüncül kalkınma vazgeçilmezlerimizdir.

Türk hukuk sistemi, maddi temellerini dikkate alarak içte ve dışta barışa odaklı; düşünce-ifade, bilim-sanat, toplantı-gösteri yürüyüşleri... özgürlüklerini güvenceleyen; herkese insanca onurlu yaşama, kendini gerçekleştirme, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal güvenlik... başta tüm çağcıl temel insan hak ve özgürlüklerini sağlamalıdır. Türkiye gerek ve yeter kaynak ve birikime sahiptir. **Kemalizm'i** tam uygulamalı, Dünya uluslar ailesinin egemen-eşit, saygın, onurlu bir üyesi olarak örnek oluşturmalıdır.

TÜRKİYE, Anayasanın ilk 4 maddesine asla dokunulmaksızın;

1. **Atatürk** Devrim İlkelerine, Cumhuriyetin kurucu değerlerine tam anlamıyla bağlı olmalı,
2. Tam bağımsız ve güçlü; çağcıl, uygar, ülkesi ve ulusu ile tekil (*üniter*) devlet kalmalı,
3. Ülke ve halk bölünmezliğine dayalı bütünlükçü – kaynaştırıcı bir ulus anlayışı benimsemeli,
4. “*Bütünleştirici insan hakları*”na dayanmalı, anti-emperyalist ve anti-kapitalist siyasa gütmeli,
5. Demokratik, laik, sosyal, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ile bağlı ulus devlet olmalı;
6. Anayasası ve tamamlayıcı tüm hukuk sistemi, kurumları ile çağın koşullarına uyumlu olmalı,
7. **Laiklik**; başta eğitim, yaşamın her alanında ödünsüz uygulanmalı, AYM ve AİHM'nin zorunlu din öğretimini hak ihlali sayan kararının gerekleri yerine getirilmeli, Diyanet Akademisi yasası iptal edilmeli, Cemevleri kesinleşmiş Yargıtay kararı gereği yasal tapınç (ibadet) yeri sayılmalı,
8. Adil temsille güçler ayrılığına dayalı **Parlamentar demokratik rejime hızla geri dönüşmeli**,
9. Koşulları oluştuğunda, milletvekilleri süresi dolmadan, seçmenlerce **geri çağrılabilir** (re-call),
10. Bilimsel akılcılığı şaşmaz pusula kılmalı, bilim-teknoloji üretmeli, bilişim çağı-dijital dönüşüm asla kaçırılmamalı, kamu yönetiminde ve toplumda özerk - bilimsel kurumsallaşma sağlanmalı; Atatürk'ün kurup akçalı bağımsızlık da verdiği Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları hemen açılmalı,
11. Etkin demokratik hükümetler kurulabilmeli ve hızlı işleyen adalet temel değerlerden olmalı,
12. Yargı bağımsızlığı – yansızlığı mutlaka sağlanmalı ve demokratik hukuk devletinin, Anayasal düzenin korunması için Yasama – Yürütme – İdarenin yargısal denetimi etkinlikle yapılmalı,
13. Sendikal, politik, toplumsal örgütlenme önündeki engeller kaldırılmalı, örgütlü halk - etkin siyasi katılım sağlanmalı, üniversite özerkliği anayasada güvencelenmeli, basın özgürlüğü korunmalı,
14. Aydınlanmış ve çağdaş toplum, emeğe saygı, istihdamda liyakat ana kazanımlardan olmalı,
15. Özgürlük ve eşitlik : **Yurttaşların eşitliği** sağlanmalı; Ulusu bölen “*Eşit yurttaşlık değil!*”, (m.10)
16. Salt siyasi - hukuksal değil ve fakat; Planlı sosyal ve ekonomik kalkınmayı, halkçı bütünsel ekonomi ekseninde toplumsal erinç (*huzur*) ve gönenci (refahı), adil gelir dağılımını, **yoksulluktan kurtulmayı**, bölgesel dengeli kalkınmayı, herkese sağlık-eğitim, sosyal güvenlik, onurlu iş, sağlıklı - güvenli çevre.. koşullarını gözetken üretici **EKONOMİK DEMOKRASİ'**yi ve hukukunu hedeflemeli,
17. Çalışan, üreten ve özyeterlik sağlayan ve dışsattım yapan varsıl bir Türkiye hukuku kurgulanmalı,
18. Atatürk'ün “**YURTTA BARIŞ – DÜNYADA BARIŞ**” ilkesi hukukuna tam anlamıyla bağlı kalmalı,
19. İç hukukta, uluslararası andlaşma - sözleşmelere katılırken hiçbir ülkenin içişlerine karışmamalı ve içişlerine karışılmasına izin vermemeli, tam bağımsız, yurttan ve dünyada barışçı olmalı; on milyona varan düzensiz göçmen, Cenevre Sözleşmesine dayanarak ülkelerine geri gönderilmeli,
20. Mazlum uluslara hukukuyla da örnek ve önder, çağdaş uygarlık düzeyini aşma hedefli olmalı,
21. Anayasa başta, tüm ulusal, uluslararası hukuk aynı zamanda, Türkiye'nin sonsuza dek onurlu, gönenci yaşamı ve çağdaş uygarlık düzeyini aşması şaşmaz hedefinin bilimsel aracı kılmalı,
22. **Türkiye**, uluslar ailesinin egemen-eşit, onurlu ve saygın üyesine yaraşır **Hukuk devleti** olmalıdır.

Kaynaklar (Seçilmiş)

- Türkiye Cumhuriyeti 1961 ve 1982 Anayasaları.
- Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası - Teşkilat-ı Esasiye Kanunu - 1924
- 1921 Anayasası - Teşkilat-ı Esasiye Kanunu – 1921.
- Aybay, R. An Introduction to Law. Der yay. 13. bs. 2020.
- Aybay, R. İnsan Hakları Hukuku, 2021 (Der yay.).
- Aybay, R. Karşılaştırmalı 1982 Anayasası, 2021 (Der yay.).
- Kili S, Gözübüyük Ş. Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifak'tan Günümüze) (İŞ Bnk. yay. 2000).
- Aybay, R. Genel Kamu Hukuku, 2020 (Der yay.).
- Bakırcı F, Kılıç A, Yüksel İ. Anayasa Hukuku ve Temel Mevzuat. Lykeion yay. 2021.
- Batur, S. Anayasa ve İnsan, Cumhuriyet kitapları, 3. Bs. 2011.
- Cunha, PF. Political Ethics and European Constitution, Springer, 2015.
- Eroğlu, C. Anatüze Giriş. İmaj yay. 7. bs..
- Gözler, K. Türk Anayasa Hukuku, 2019.
- Gözler, K. Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 2020.
- Gözler, K. Anayasa Hukukunun Genel Teorisi (2 cilt), 2020.
- Harris DJ, O'Boyle M, Bates EP, Buckley CM. Avrupa İnsan Hakları Sözl. Hukuku. Avrupa Konseyi 2013.
- Kaboğlu, İ. Türkiye'nin Anayasa Gündemi, 2016.
- Kaboğlu, İ. 15 Temmuz Anayasası, 2017.
- Kaboğlu, İ. Hangi Anayasa? 2012.
- Landau D, Hanna L. Comparative Constitution Making. Edward Elgar Publishing Ltd. 2019.
- Mount and Vernon. Building the Constitution. <https://www.mountvernon.org/george-washington/constitutional-convention/>
- Özalp, İH. Günışığında Yönetim, (3 cilt) Filiz Kitabevi, 2005.
- Özbudun, E. Anayasa Hukuku, Yetkin yay. 2021.
- Sabuncu, Y. Anayasaya Giriş, İmaj yay. 2009.
- Soysal, M. Anayasaya Giriş, 2011.
- Soysal, M. 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 1969, Gerçek yay..
- Tanilli, S. Nasıl Bir Demokrasi istiyoruz? Cumhuriyet kitapları, 11. bs.
- Tanilli, S. Uygarlık Tarihi, Cumhuriyet kitapları, 34. bs. 2018.
- Tanilli, S. Türkiye'de Aydınlanma Hareketi, Alkım yay. 5. bs. 2003.
- Tanör, B. Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS yay. (yayın tarih bilgisi yok).
- Teziç, E. Anayasa Hukuku, Beta yay. 16 bs. 2013.
- Yüzbaşıoğlu N, Tanör B. Türk Anayasa Hukuku 2020 (Seçkin yay.).
- Yüzbaşıoğlu, N. Anayasa Hukukunun Temel Metinleri 2021 (Seçkin yay.).
- Yüzbaşıoğlu, N. Anayasa Hukukuna Giriş 2017 (Seçkin yay.).

Hazırlayanlar : Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu

1. Prof. Dr. D. Ali ERCAN (Kurul Başkanı, Çekirdek Fiziği)
2. Prof. Dr. Ahmet SALTİK MD, MSc, BSc (Kurul 2. Bşk.; Tıp, Sağlık ve Anayasa Hukuku, Kamu Yönetimi)
3. Prof. Dr. Gönül BALKIR (Kurul Yazmanı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku)
4. Prof. Dr. Özer OZANKAYA (Sosyoloji, ADD 4. Genel Başkanı)
5. Prof. Dr. Mustafa ALTINTAŞ (İktisat, ADD Kurucu Genel Bşk. Yrd.)
6. Prof. Dr. Lütfü ÇAKMAKÇI (Gıda Mühendisliği)
7. Prof. Dr. Tahir BAŞTAYMAZ (Sosyal Politika)
8. Prof. Dr. Ayşe UYGUR (Kimya - Tekstil)
9. Doç. Dr. Asiye Toker GÖKÇE (Eğitim Bilimleri)
10. Doç. Dr. Mehmet BALLYEMEZ (E. Albay, Cumhuriyet Tarihi)

Özel teşekkür : Dr. Öğr. Üyesi **Abbas KILIÇ** (Atılım Üniv. Hukuk Fak. Anayasa Hukuk Anabilim Dalı)

Kolaylaştırıcı : **Safa B. YENİCE**, ADD Genel Bşk. Yrd. (Bilim Kurulundan sorumlu)

ATATÜRK'ÜN DIŞ POLİTİKA İLKELERİ ve TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

Atatürkçü Düşünce Derneği
Bilim Kurulu Raporu

Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Türkiye'nin Dış Politikası

*“Her milletin kendi yazgısına kendisinin egemen olması hakkını
biz yeryüzünde yaşayan bütün milletler için istiyoruz.
Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam,
bütün Doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum.
Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve
yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen
yeni bir ahenk ve işbirliği çağı egemen olacaktır.”*

Mustafa Kemal ATATÜRK

Yönetici Özeti

Atatürk'ün dış politika anlayışı sağlam ilkelere dayanıyordu. Bunların başında yalnız Türkiye'nin değil, bütün ülkelerin egemenliğine ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi geliyordu. Atatürk komşu ülkelerle sağlam bir işbirliği kurulmasına önem veriyordu. Bunun için Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'yla Balkan Antantı; İran, Irak ve Afganistan'la Sadabad Paktı'nın kurulmasına öncülük yapmıştı. Atatürk'ün dış politikası barışçı ve gerçekçiydi. Türkiye bu ilkeleri savunarak Lozan müzakerelerinde büyük başarı elde etmiş ve büyük devletlerle egemen - eşitlik ilkesine dayalı bir diplomasi zaferi kazanmıştı. (24 Temmuz 1923) Daha sonra imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Lozan'da kabul ettiremediğimiz kimi sonuçları da sağlamamızı olanaklı kıldı (1936). Hatay'ın anavatanına kavuşturulması da Lozan'da amaçlayıp daha sonra gerçekleştirebildiğimiz bir hedef oldu (1939). İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığındaki (1938-1950) en önemli başarılarından biri, 2. Dünya Savaşında yansız kalmak oldu.

Daha sonraki dönemlerde Atatürk ilkelerine sahip çıktığımız durumlarda Türkiye büyük başarılar kazandı. Bunun örnekleri arasında 1974 Kıbrıs Barış Harekatı, Kardak'a Yunan müdahalesinin caydırılması, TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihli Hükümet tezkeresini reddederek ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'a askeri müdahalede bulunmasının önlenmesi sayılabilir. Atatürk ilkelerinden uzaklaştığımız ölçüde Türkiye sıkıntılı durumlarla karşılaştı. Bunun örnekleri arasında Mısır ve Cezayir'le ilişkilerimizin bozulması, Avrupa Birliğiyle üyelik görüşmelerimizin askıya alınması, Türkiye'nin Avrupa Konseyince denetime alınması, Kıbrıs'ta Kofi Annan Planını benimseyerek çıkarlarımıza zarar verecek bir süreç girmemiz (2004) , komşu ülkelerle ilişkilerimizin bozulmasına yol açan kimi politikalarla Doğu Akdeniz'de doğal gaz arama çalışmalarında dış baskıların da etkisiyle atılan geri adımlar ve Türkiye'nin yalnızlığa sürüklenmesi akla gelmektedir.

Dış politika görüşlerini milli mücadele yıllarından başlayarak dile getiren Atatürk şöyle diyordu:

“Türkiye halkı yüzyıllardan beri özgür ve bağımsız yaşamış ve egemenliği hayatın bir zorunluluğu saymış bir kavmin kahraman evlatlarıdır. Bu millet egemenlik olmadan yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır. Milli Mücadelenin maksat ve gayesi ülkemizin tam bağımsızlığını ve kayıtsız şartsız egemenliğini sağlamak ve sürdürmektir.”

Atatürk bu görüşleri dünyadaki bütün milletler için de savunuyor; *“Her milletin kendi yazgısına kendisinin egemen olması hakkını biz yeryüzünde yaşayan bütün milletler için istiyoruz... Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, bütün Doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum... Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı egemen olacaktır.”* diyordu.

Atatürk'ün dış politika alanındaki görüşleri ve uygulamaları Türkiye'yi bölgesinde örnek ülke yapmıştı. Afganistan Kralı Emanullah Han ile İran lideri Rıza Şah, Atatürk'le görüşmelerinden ve eserlerini görmekten çok etkilenmiş ve kendi ülkelerinde de bunları uygulamak istediklerini söylemişlerdi. Yunanistan Başbakanı Venizelos Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstermişti (1934). UNESCO, Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü vesilesiyle 1981 yılını 'Atatürk Yılı' ilan etmiş ve Atatürk'ün kişiliğini ve devrimlerini öne çıkartmıştı.

Bugün Türkiye'nin yeniden örnek ülke olabilmesi için atılması gereken önemli adımlar var :

Özellikle demokrasi, özgürlükler, basın özgürlüğü, insan hakları, kadın hakları, laik-bilimsel eğitim, yargı bağımsızlığı, sosyal güvenlik gibi alanlarda Türkiye, eksiklerini giderip gerekli adımları atabildiği ve ekonomik alanda gerekli reformları gerçekleştirebildiği ölçüde yeniden bir çekim merkezi olabilir. Bunun için ***ülkemizin çıkarlarının gerektirdiği durumlarda iktidar ve muhalefetin, akademik çevrelerin, basının temel ilkelerde birlikte hareket ederek ulusal politikaların oluşturulması ve yaşama geçirilmesi*** önem taşımaktadır.

Geçmişte Kıbrıs konusunda, Ermeni sorununda, Mavi Marmara gemisine yapılan saldırı üzerine gösterilen tepkilerde bunun güzel örnekleri görülmüştü. Bütün bu nedenlerle şimdi yapılması gereken, ***Atatürk'ün her alanda aklın ve bilimin öncülüğünde*** savunduğu temel görüşlere, ***Cumhuriyetin değerlerine dönmektir.***

Atatürk'ün dış politikasının temel ilkeleri :

- ✓ Ulusal sınırlarımız içinde kalmak ve gerçekleştiremeyeceğimiz emeller peşinde koşmamak.
- ✓ Bağımsızlığımıza ve sınırlarımıza saygı duyan devletlerle iyi ilişkiler kurmak
- ✓ öbür devletlerin içişlerine karışmamak ve kendi içişlerimize karışılmasına fırsat vermemek.
- ✓ Devletlerarası sorunları hukuka dayalı olarak barışçı yollardan çözümlmek.
- ✓ Ulusun yaşamı tehlikede olmadıkça savaşa girmemek.
- ✓ Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek.
- ✓ Dış politika ve diplomaside bilim ve teknolojiyi yol gösterici olarak kullanmak.
- ✓ Dünyadaki gelişmeleri göz önünde tutmak.
- ✓ Ekonomik bağımsızlık, tam bağımsızlık yolunda en önemli adım, temel ve araçtır.

✚ Atatürk ***“Yurtta barış, dünyada barış”*** ilkesiyle iç ve dış politikada, gerçekte yaşamın tüm alanlarında ***“barış”***ı temel ilke olarak benimsemektedir.. (*“Barış içinde birlikte” J.P. Sartre*)

Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Dış Politikası

Atatürk döneminde Türkiye, Lozan Konferansında büyük bir diplomatik zafer kazandı, 1. Dünya Savaşında yenilgiye uğrayan ülkeler arasında, galiplere egemen-eşitliğini ve bağımsızlığını kabul ettiren tek devlet oldu, Misakı Milli ile saptanan hedeflerine büyük ölçüde ulaştı. Türkiye, bölge ülkeleriyle karşılıklı güvenliği ve ortak çıkarları korumak amacıyla yakın bağlar kurmaya büyük önem verdi. 1928’de Türkiye’yi ziyaret eden Afganistan Kralı Emanullah Han ve 1934’te Türkiye’yi ziyaret eden İran Şahı Rıza Pehlevi, Atatürk’ün eserlerinden çok etkilendiler ve bunları kendi ülkelerinde de uygulamaya çalışacaklarını söylediler.

Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında 9 Şubat 1934’te imzalanan Balkan Antantı ve Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937’de imzalanan Sadabad Paktı, bölgemizde geniş bir güvenlik ve işbirliği kuşağı oluşturmak amacıyla gerçekleştirildi.

Atatürk’ün barış çabalarından etkilenen Yunanistan Başbakanı Venizelos, 1934’te Atatürk’ü Nobel Barış Ödülüne aday gösterdi. 2. Dünya paylaşım Savaşından önceki yıllarda Avrupa Birliği’nin çekirdeğini oluşturmak için çalışan Avusturyalı Devlet adamı Kont Couderno Kallergi, Yunanistan’ı da bu birliğe katmak için girişimde bulunduğunda Venizelos, *“Bir şartla katılırız. Türkiye bizden önce katılacak. Atatürk’le görüştüm. O bölgede barışın yerleştirilmesi için büyük çaba harcıyor. Türklerin mutlaka böyle bir birlikte yer alması gereklidir.”* dedi. Atatürk’ün mazlum milletlere verdiği destek, o ülkelerin halkları arasında da büyük sevgi ve hayranlık uyandırdı. Ancak Atatürk’ün ölümünden sonraki yıllarda bu hayranlığın Türkiye ile bölge ülkeleri arasında sağlam işbirliğine dönüştürülmesi her zaman olanaklı olamadı.

Atatürk’ten Sonra Dış Politikadaki İzler

Örneğin, 23 Temmuz 1952’de Mısır Kralı Faruk’u deviren Cemal Abdülnasır ve arkadaşlarının devrimden sonra ilk ziyaret ettikleri yer Türkiye’nin Kahire Büyükelçiliği olmuştı. Büyükelçi’ye “Biz bu devrimi Atatürk’ü örnek alarak yaptık. O nedenle evimize gitmeden önce sizi ziyarete geldik,” demişlerdi. Ancak maalesef, Büyükelçinin devrik kralla aile bağları nedeniyle oldukça soğuk karşılanmışlardı. Büyükelçi, bu soğuk tavrını bir davette de gösterince istenmeyen kişi ilan edildi. O günden beri Mısır ile ilişkilerimiz arzu ettiğimiz yakınlığa kavuşturulamadı. Erdoğan’ın Sisi’ye olumsuz davranışı da ilişkileride yaraladı.

Benzeri bir durum Cezayir’de de yaşandı. Cezayir halkının Fransızlara karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşımında, Türkiye Fransızları gücendirmemek için Birleşmiş Milletlerde beklenen desteği gösteremedi. Cezayir Cumhurbaşkanı, Büyükelçimize *“Bizim mücahitlerimiz, Fransız askerleriyle çarpışırken göğüs ceplerinde Atatürk’ün fotoğrafını taşıyorlardı. Birleşmiş Milletler’de o sırada yapılan oylamalardan birini bir oyla yitirdik. Bu sizin çekimser oyunuzdur.”* demişti. (DP dönemi,1955)

Oysa Atatürk döneminde Türkiye’nin öbür devletler üzerinde büyük etkisi vardı. Lozan Andlaşması’nın bir parçası olan Boğazlar Sözleşmesi Türkiye’nin bütün beklentilerini karşılamıyordu. Boğazlardan geçişi düzenleyen, milletlerarası bir Komisyon kurulmuştu. Boğazların iki yanındaki topraklar askersizleştirilmişti. Bu gibi kısıtlayıcı hükümler Türkiye’yi rahatsız ediyordu. Lozan’ın Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesi, bütün imzacı ülkelerin desteğinin sağlanmasını gerektiriyordu. İşte

Türkiye, bütün bu ülkeleri teker teker ikna ederek, 1936'da imzalanan **Montrö Boğazlar Sözleşmesi** ile bu kısıtlayıcı hükümlerin Türkiye'nin beklediği gibi değiştirilmesini sağladı, egemenliğimize ve güvenliğimize uygun bir durum yaratıldı. Aynı biçimde, Lozan'da sağlanamayan Hataı'n anavatana kavuşması da (1939) Atatürk'ün izlediği etkili dış politika ve sabırla yürüttüğü güçlü diplomasi mücadelesi sonucunda çözüme kavuşturuldu.

Ege'de Türkiye'ye yakın adaların silahsızlandırılması da Lozan'da sağlanan büyük bir başarı oldu. Ayrıca Lozan Andlaşması'nın 16. maddesinde yer alan, herhangi bir ülkeye verilmemiş ada, adacık ve kayalıkların geleceğinin ilgili ülkeler arasında çözüleceği yolundaki hüküm uyarınca, Türkiye ile o zaman 12 Ada'ya sahip olan İtalya arasında 1932'de imzalanan bir andlaşmayla Meis Adası'nın yakınlarındaki adacık ve kayalıkların Türkiye ve İtalya arasında bölüştürölmesi ve Bodrum dolayındaki Kara Ada'nın Türkiye'ye verilmesi sağlandı. 1996'da Kardak krizinde Yunanistan'ın Lozan Antlaşması'na aykırı olarak yaratmak istediği eylemli durum, diplomatik yollar sonuç vermeyince, askeri caydırıcılık kullanılarak engellendi. Maalesef daha sonraki yıllarda Yunanistan'ın aynı statüdeki başka ada ve adacıkları yine fiili durum yaratarak (*de facto*) ele geçirme girişimlerine yeterli tepki gösterilemedi. Yunanistan, zaman içinde, Lozan ve 2. Dünya Savaşından sonra 1947'de imzalanan Paris Antlaşmasıyla silahsızlandırılması kararlaştırılan adaları silahlandırdı. Buna karşı Türkiye'nin çabaları sonuç vermedi, AKP sessiz kaldı.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü **UNESCO**, Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olan 1981 yılını "**Atatürk Yılı**" olarak ilan etti ve bunun gerekçesini şöyle açıkladı:

- *"Atatürk, uluslararası anlayış ve işbirliği ve barış yolunda çaba göstermiş üstün kişi, UNESCO'nun yetki alanlarında yenilikler gerçekleştirmiş bir devrimci, sömürgecilik ve yayılmacılığa karşı savaşılan ilk önderlerden biri, insan haklarına saygılı, insanları ortak anlayışa ve devletleri dünya barışına teşvik eden, bütün yaşamı boyunca insanlar arasında renk, din, ırk ayrımı gözetmeyen, eşi olmayan devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur."*

Atatürk'ün izlediği dış politikayı sürdüren **İsmet İnönü**, Cumhurbaşkanlığını üstlendikten sonra, savunduğu etkili politikalarla ülkemizin 2. Dünya Paylaşım Savaşına katılması yolunda İngiltere'nin ve ABD'nin ağır baskılarına göğüs gererek, yaklaşık 65 milyon kişinin yaşamına mal olan bu savaştan Türkiye'nin hiçbir yitime uğramadan çıkmasını sağladı.

Milli Mücadele yıllarında **Atatürk ile Lenin** arasında başlatılan ve ulusal kurtuluş savaşı sırasında Türkiye'ye önemli katkı sağlayan dostluk ve işbirliği, **Stalin** döneminde sıkıntılı bir sürece girdi. 2. Dünya paylaşım Savaşından hemen önce, Stalin ve Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova'da bulunan Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Boğazların Sovyetler dışındaki ülkelere kapatılmasını öngören gizli bir protokol imzalanmasını önerdiler ve Montrö Boğazlar Sözleşmesini değiştirmek istediklerini söylediler. Saraçoğlu Sovyet önerilerini reddetti : *"Mustafa Kemal giderken, Boğazların anahtarını da birlikte götürdü."* Dedi.

1944'te Dışişleri Bakanlığını üstlenen Hasan Saka, bu baskı girişimlerine karşı "Sovyet Hükümetine ne toprak ne de üs verimiz. Gerekirse ordumuzu da kullanırız," dedi. Cumhurbaşkanı **İsmet İnönü** 1 Kasım 1945'te TBMM'de yaptığı konuşmada *"Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz,"* dedi. Atatürk'ün çizgisinden sapmayan Türkiye, o zaman bunu yapabilecek güce ve istence (iradeye) sahipti.

Türkiye, 1949'da insan haklarının korunmasında öncülük yapan **Avrupa Konseyi'**ne katıldı ve **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**ni imzalayan ilk ülkelerden oldu. Bu, Atatürk'ün *laik demokrasi* hedeflerine uygun ve doğru yolda atılmış bir adımdı. Ancak daha sonraki yıllarda Türkiye Avrupa Konseyi çerçevesinde kurulan **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'**nin en çok (ihlal) kararı verdiği ülkelerden oldu. Avrupa Konseyince 2 kez 'denetim sürecine' alındı. AKP döneminde kesinleşen kimi AİHM kararları uygulanmaz oldu.

Atatürkçü Dış Politikadan Uzaklaşmak ve Sonuçları

Türkiye'nin ABD yanında **Kore Savaşı'**na katılması ve Türk askerlerinin orada ödediği çok ağır bedelin katkısıyla! ülkemiz 1952'de **NATO'**ya üye kabul edildi. Ancak günümüzde Türkiye – NATO ilişkileri pek çok bakımdan sancılıdır ve ülkemizin NATO'dan ayrılması gerektiğini savunan ciddi görüşler yaygındır. 1963'te ABD'nin Küba'da Domuzlar Körfezi çıkartması sırasında ABD Kongresinde yapılan gizli görüşmeler, ilgili yasa gereği 25 yıl sonra 1988'de açıklanmış ve Varşova Paktı ile (SSCB ve bağlaşıkları) NATO (ABD ve bağlaşıkları) arasında bir sıcak çatışma çıkması durumunda, NATO'nun güneydoğu kanadında yer alan ve bu Paktın ABD'den sonra en güçlü 2. Ordusuna sahip Türkiye'den, SSCB'nin 48-72 saat sıcak denizlere (Akdeniz'e) inmesini önlemesinin bekleneyeceği, bu sürede Doğu Akdeniz'e ek ABD filoları sevk edilebileceği değerlendirilmiştir. Görüldüğü gibi Doğu ve Batı blokları arasında çıkabilecek bir savaşta Türkiye'nin Demirperde ülkelerine karşı savunulması değil, feda edilmesi, yem edilmesi söz konusu edilebilmiştir!? Günümüzde, *NATO'nun genişleme stratejisi* küresel barış için başlıca tehdittir.

İleride de değinileceği üzere, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve sonrasında, Ege karasuları ve adaları bağlamında, S-400 hava savunma sistemleri konusunda, Dedeağaç'ta çok yenilerde kurulan büyük ölçekli yeni ABD üssü ve burada ciddi boyutta askeri yığınak yapılması, doğu Akdeniz'deki MEB (*Münhasır Ekonomik Bölge*) sorununda ve Montrö Boğazlar Sözleşmesini "*güncelleme*" ekseninde... Türkiye'de yaşanan çok sayıda ve aydınlatıl(a)mayan kontrgerilla cinayetleri, aydın suikastleri ve askeri darbeler sürecinde NATO üzerinden ABD'nin olumsuz müdahalesi sorgulanmaktadır, sorgulanmalıdır.

Ayrıca ülkemizdeki ABD üslerinde konumlandırılan nükleer başlıklı füzeler ülkemizin güvenliğinden çok tehdit kaynağıdır ve Türkiye'yi hedef durumuna getirmektedir. Oysa Nükleer Silahların Yasaklanması BM Antlaşmasına (TPNW) Türkiye de taraf olmalı ve bu silahlardan (*50 nükleer başlık!*) arınmalıdır. Nükleer güç dehşet dengesine dayalı "caydırıcılık" yerine, nükleer silahsızlanma zemininde "yumuşama" politikaları benimsenmelidir. Atatürk'ün şu kapsamlı felsefesi gerçek anlamda yaşama geçirilmelidir :

✚ Yurtta barış, dünyada barış!

NATO üyeliği **Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesi** ile de çelişebilmektedir. Türkiye, istenci dışında kendisini beklenmedik biçimde sıcak çatışma içine sürüklenmiş bulabilmektedir. Oysa Atatürk'e göre savaş, ulusun yaşamı tehlikeye girmediği bir cinayettir. Bu bakımdan, Sadabad Paktı ve Balkan Antantı benzeri **bölge temelli ve barış – işbirliği – kalkınma odaklı işbirlikleri** ile büyük güçleri dengeleme politikalarına gereksinim vardır. Sonunda artık bir SSCB – Varşova Paktı yoktur yeryüzünde ve iki kutuplu dünya yerini çok kutuplu stratejik yapılanmaya bırakmıştır. Güneydoğu Asya başta olmak üzere **Avrasya gerçekliği** ile yüz yüze bulunmaktadır. Atatürk'ün 12 yıl kesintisiz (1925-1937) Dışişleri Bakanlığını yapan Dr. T. Rüştü Aras şu görüştedir :

- “Bizim dış politikamız basit ve doğrudur. Herkesle dostluk kurmak isteriz ama hiç kimseyle ittifak ve bloklama yapmak istemeyiz.”

NATO üyeliği ve izleyen kimi gelişmeler Türk dış politikasında ciddi eksen kaymalarına neden oldu. 1955’te Bandung’da toplanan ve Bağlantısızlık Hareketinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan Konferansta Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun tarafsızlık fikrinin ülkelerin bağımsızlığına zarar vereceği görüşünü savunması ve NATO’nun sözcüsü gibi konuşması, başta Nehru olmak üzere bağlantısızlık fikrinin öncülüğünü yapan liderlerin tepkisine yol açtı.

Türkiye **NATO içinde kimi ciddi sıkıntılar** da yaşadı. Örneğin 1950’liler sonunda, ABD’nin, Türkiye’ye verdiği Jüpiter füzeleri, Rusların Küba’ya füze yerleştirmesine engel olmak için yapılan gizli pazarlıklar sonucunda Türkiye’nin onayı, hatta bilgisi olmadan geri çekildi. 1991 Körfez savaşında Türkiye’nin NATO’dan istemi üzerine kimi NATO ülkelerince verilen Patriot füzeleri daha sonra geri çekildi.

Önemli bir kriz de şu oldu: **Başkan Johnson**, 5 Haziran 1964’te Başbakan İnönü’ye gönderdiği mektupta, “Eğer Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesi Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye saldırısına yol açarsa, NATO, Antlaşmasının 5. maddesinde öngörülen Türkiye’yi savunma yükümlülüğünü yerine getirmeyebilir.” dedi. Bu tehdit edici tutuma karşı **İsmet İnönü**, verdiği bir söyleşide “**Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini bulur.**” diyerek Türkiye’nin kararlı tutumunu ortaya koydu.

20. Yüzyılın Son Çeyreğinde Türk Dış Politikası, Olası Çatışma Alanları ve Fırsatlar

20 Temmuz 1974’te Ecevit’in Başbakanlığı sırasında Türkiye, Yunan Cuntasının yönlendirmesiyle Kıbrıs’ta yaşanan açıkça Enosis amaçlı iç çatışma - kırım sırasında, ABD’nin ve kimi Avrupa ülkelerinin baskılarına ve engelleme çabalarına karşın başarılı bir askeri hareket gerçekleştirdi ve soydaşlarımızın can ve mal güvenliğini sağladı. Sonunda Ada’da Türklerin ve Rumların kendi bölgelerinde güvenlik, demokrasi ve özgürlük içinde yaşamaları gerçekleşti. ABD Kongresi 1975’te, Türkiye’ye geri adım attırmak için 3 yıl kapsamlı bir askeri ambargo uyguladı. Fakat Başbakan Demirel, buna karşı Amerikan askerlerinin ülkemizde bulundukları askeri üs ve tesislerimizi terk etmesini istedi. Sonunda, ABD bu ambargodan zarara uğradı ve Sovyetler Birliği hakkında sağladığı istihbaratın büyük bölümünü yitirdi. Üç yıl sonra, Türkiye’den hiçbir ödün alamadan ambargoyu sona erdirmek zorunda kaldı.

Daha sonraki yıllarda da Türkiye, Kıbrıs konusunda büyük devletlerin engelleme ve çifte standartlarıyla karşılaştı. O zamanki BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 2004’te hazırlanan **Annan Planı**, Türkler açısından acı bir ilaç niteliğindedir. Plana göre, Türklerin denetimindeki toprakların bir bölümü Rum kesimine devredilmekte, Türklere kalan topraklara yaklaşık 80.000 Rum’un yerleştirilmesi öngörülmekte, Kıbrıs’taki Türk askerlerinin sayısı 650’ye indirilmekte ve bu askerlerin görevleri arasında Türkleri korumak yer almamaktaydı. Dokuz bin sayfalık ve Türkçe çevirisi bulunmayan bu Plan, Türk hükümeti (AKP) ve onun etkisiyle Kıbrıs Türklerince tarafından kabul edilmesine karşın, Rumların büyük çoğunluğunca reddedildiği için yürürlüğe giremedi. Son zamanlarda yapılan görüşmelerde Rumlar, üye yapıldıkları AB’yi arkalarına alarak, Türkiye’ye tanınan garantörlük hakkının kaldırılmasını ve Türk askerlerinin Adadan tümüyle çekilmesini koşul saydığı için, görüşmeler başarısızlığa uğradı.

1963’te, İsmet İnönü’nün Başbakanlığı sırasında Türkiye, Avrupa Birliğiyle Ortaklık Antlaşması imzaladı. Bu Antlaşma Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine yeşil ışık yaktı. Ancak kimi Avrupalı siyasetçiler buna

kuvvetle karşı çıktılar. Bunların arasında Fransa'dan Valery Giscard D'Estaing ile Alman Başbakanları Helmut Schmidt, Helmut Kohl ve Angela Merkel de yer alıyor. 1999'da Almanya'nın Sosyal Demokrat Başbakanı Gerhard Schröder ve Yeşiller Partisi lideri Joschka Fisher'in başkanlığındaki Alman hükümeti

Türkiye'nin üyeliğini destekleyen bir yaklaşım benimsedi.

Üyelik süreciyle ilgili olarak AB Komisyonu tarafından hazırlanan belgede Türkiye'nin üyeliğinin ucu açık müzakerelerle yürütüleceği, insanların serbest dolaşımı ve tarımla ilgili AB yükümlülüklerinin de Türkiye'ye tam olarak uygulanamayabileceği yolunda hükümler yer aldı. Buna benzer ifadeler öbür adayların hiçbirisi için kullanılmamıştı. Önceleri Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen ABD'nin o zamanki Dışişleri Bakanı H. Clinton, "Türkiye'nin AB üyeliğini artık buzdolabına koyalım, Türkiye bize Ortadoğu'da gerekli," dedi. Türkiye, ABD'nin hazırladığı 'Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin' (BOP) ortağı yapıldı; R.T. Erdoğan, Türk TV'lerinde kezlerce "**Eşbaşkanım**" dedi!! Bu proje Türkiye'yi bölmeyi amaçlıyor!!

- **DİKKAT** : AB ile yürütülen görüşmelerde Müzakere Çerçeve Belgesi'nin (MÇB) 11. paragrafı, AB mevzuatına uymadığı gerekçesiyle Türkiye'nin daha önce yaptığı ikili antlaşmalar ile uluslararası antlaşmaların sona erdirileceğini belirtiyor! Bu paragrafta Türkiye'nin hangi ikili ve/veya uluslararası antlaşmalarının geçersiz kılınacağı açıkça yazılmıyor.
- Örn. KKTC'nin varlığı, 1959 ve 1960 Londra-Zürich Antlaşmaları, bu paragrafta dayanarak Türkiye bakımından geçersiz kılınabilir. Ucunun Lozan'a veya Montrö'ye dayanmayacağını kim güvenceleyebilir? Genişlemeden sorumlu Olli Rehn'in MÇB ile ilgili söylediği "kasıtlı muğlaklık" yöntemine herhalde bu maddede fazlaca uyulmuştur.

21. Yüzyıl Başlarında Son Çeyrek Yüzyıl Türk Dış Politikası

Türkiye için diplomasi alanında 21. yüzyılın ilk önemli sınavı, 1 Mart Tezkeresinin (2003), CHP'nin karşı çıkması ve 100'e yakın AKP'li milletvekilinin de ret veya çekimser oy kullanmasıyla kabul edilmemesi oldu. Böylece ABD askerlerinin Türkiye'de konumlandırılması ve Türkiye'den Irak'a askeri bir müdahalede bulunması Meclis tarafından engellendi. Meclisin bu kararı Atatürk'ün dış politika ilkelerine ve ülkemizin çıkarlarına uygun bir karar oldu. O zamanki ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, bu engellemeden TSK'ni sorumlu tuttu ve "*Türk Ordusu Meclise liderlik görevini yapamadı*" dedi.

Bir süre sonra, 22 Eylül 2003'te, Devlet Bakanı Ali Babacan ile ABD Hazine Bakanı John Snow arasında Dubai'de bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri izlediği politikalarla bağdaşmamaktaydı. Çünkü ABD'nin bir milyar \$ hibe ya da 8,5 milyar \$ kredi vermesine karşılık, bu ülkenin beklentileri doğrultusunda Türk askerlerinin Kuzey Irak'ta PKK'yla mücadelesi engelleniyordu. Ancak ülkemizde muhalefetin ve kamuoyunun gösterdiği güçlü tepki üzerine, Dubai antlaşması onay için Meclise sunulamadı ve geçersiz kılındı. Atatürk'ün çizgisinden sapma girişimi böylece engellenmiş oldu.

Türkiye'nin ilk kez Şubat 2008'de Kuzey Irak'a yönelik başlatılan kara operasyonu, ABD Savunma Bakanı Robert Gates'in bu operasyonun derhal durdurulup askerlerimizin geri çekilmesi yolundaki çağrısıyla sona erdirildi. Bu karar da Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesine uygun değildi.

Ermenistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin protokoller 10 Eylül 2009'da imzalandı. CHP'nin tepkisine neden olan bu protokoller, Türkiye'nin savunduğu temel görüşlere yer vermiyordu. Türkiye'nin önerdiği Tarihçiler Komisyonu kurulması da Ermeni tarafının oyunları ve Ermeni Anayasa Mahkemesinin kararı sonucunda amacından saptırıldı ve fiilen kabul edilmedi. Protokoller, sonunda her ülkenin Meclislerinde de onaylanmadı ve geçersiz kaldı. Protokollere Azerbaycan'da büyük tepki gösterildi ve bu durum Türkiye ile Azerbaycan arasında sıkıntı yarattı.

2016'da AB ile imzalanan Göçmen Geri Kabul Anlaşmasına göre, Türkiye ülkesinden Yunanistan'a kaçak yoldan geçen bütün göçmenleri geri alacak, AB ise bunlar arasında kaç Suriye kökenli varsa o sayıda göçmeni kabul edecekti. Ancak AB'nin alacağı göçmen sayısı 72.000'i geçmeyecekti. Andlaşmanın bir bölümü de Türk vatandaşlarının AB'ye vizesiz gidebilmelerini sağlayan hükümdü. Ancak Türkiye'nin Yunanistan'dan alacağı göçmenlerle ilgili hüküm derhal yürürlüğe girecek, AB'nin sözü edilen yükümlülüğü ise AB'nin isteği üzerine andlaşmada yer alan kimi koşulların Türkiye tarafından gerçekleştirilmesine bağlı olacaktı. Bu koşulların yerine getirilip getirilmediğine de AB karar verecekti. AB, Türkiye'nin bu koşulları yerine getirmediği gerekçesiyle, Andlaşmanın kendisine düşen yükümlülüğünü bugüne dek uygulamadı. Bu andlaşma, yürürlüğe girme zamanındaki dengesizlik nedeniyle, Türkiye açısından adaletsiz bir durum ortaya çıkardı. Atatürk döneminde böyle bir andlaşmanın imzalanması düşünülemezdi.

Göçmen Geri Kabul Anlaşması kaldırılmalı ve Türkiye başta Irak ve Suriye olmak üzere ilişkilerini, hızla *çatışmadan barışa* yönlendirmelidir. Bu 2 ülke de rejimin normalleşmesine destek vermeli ve ülkesinde sayıları milyonları bulan geçici koruma statüsü altındaki insanların ülkelerine dönmelerini mutlaka sağlamalıdır. Böylesi bir politikayı yaşama geçirmek için önümüzde 3-5 yıldan daha uzun bir zaman yoktur. Türkiye'nin demografik yapısı, kültürel dokusu, iç barışı açık – yakın ve somut ciddi tehditler altındadır. AB'den gelecek gerçekçi düzeyde olmayan akçalı kaynaklar karşısında böylesi onur kırıcı bir politika izlenemez. Giderek ağırlaşan ekonomik yük on milyarlarca doları aşmıştır ve daha da artarak içinden çıkılmaz çok yönlü ve çetrefil sorunlara yol açacağı – açtığı net olarak gözlenmektedir.

Irak ve Suriye ile ilişkilerin hızla ve barışçıl temelde iyileştirilmesi, bu 2 ülkenin toprak ve halk bütünlüğünü korumasına, ABD güdümünde karakol devletler kurulmasını engellemeye de katkısı olacaktır. Bölgede kendi güdümünde istasyon devletler kurarak enerji güvenliği sağlamak isteyen ABD, var gücü ile PKK / PYD / YPG / IŞİD vb. taşeron bölücü terör örgütlerini desteklemektedir. Bu politika Türkiye'yi de istikrarsızlaştırmakta, ülke ve ulus bütünlüğünü açıkça tehdit etmektedir. Tanımlanan koşullarda Türkiye – ABD ilişkilerini *“stratejik müttefiklik”* olarak tanımlamanın olanaksızlığı açıktır.

21. yüzyılın başlarında Türkiye'nin ve dünyanın gündeminde yer alan sorunların başında, **Ortadoğu** bölgesinde yaşanan gelişmeler geldi. Son zamanlarda Ortadoğu'da görülen en olumsuz değişim, Birleşmiş Milletlerin temel kurallarına aykırı olarak devletlerin egemenliklerinin, bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin büyük ölçüde tahrip edilmesi ve o ülkelerde ulusal iradeye dayalı demokratik ve çağdaş hükümetlerin oluşmasının büyük devletlerce engellenmesidir. Örnekler:

-İran'da 1906'da başlayan demokratikleşme sürecinin 1907'de bu ülkeyi nüfuz bölgelerine ayıran İngiltere ve Rusya tarafından engellenmesi;

-1928'de İngiltere'nin Afganistan'da dinci çevreleri tahrik ederek, çağdaş bir demokrasi için çalışan Emanullah Han hükümetinin devrilmesine yol açması;

-1953'te gene İran'da ülkeyi demokratik bir yönetime kavuşturmak için yola çıkan ve ülkedeki petrol kaynaklarını ulusallaştıran Başbakan Musaddık'ın İngiltere ve Amerika tarafından devrilmesi;

-Afganistan'ın, önce Sovyetler Birliği, daha sonra da ABD tarafından işgal edilmesi,

-Yıllar boyunca çeşitli Ortadoğu ülkelerinde yabancı ülkeler tarafından teşvik edilen ve yönlendirilen darbelerle iktidarların el değiştirmesi sayılabilir.

1979'da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski'nin önerisiyle Afganistan'daki silahlı kesimlere din ağırlıklı bir mücadele için verilen destek, bu ülkeyi adım adım köktenci bir din devleti durumuna getirdi.

2001'de New York'taki ikiz kulelere yapılan saldırıya tepki olarak ABD'nin ve koalisyon ortaklarının başlattığı saldırılar, 20 yıldan beri on binlerce Afgan vatandaşının ve 2400 Amerikan askerinin ölümüne yol açtı.

1980-88 arasında yaşanan İran-Irak savaşı, bir milyon ölüm, iki milyon kişinin yaralanması ve 150 milyar \$ hasarla, yeneni belli olmadan bitti. Türkiye bu savaşta yansız kaldı ve iki tarafın güvenini kazandı.

Din ağırlıklı bir rejimin yönetimine girerek 1979'da çağdaş ülkeler dünyasından uzaklaşan İran, nükleer silah ürettiği savları nedeniyle yaptırımları kaldı. ABD'nin girişimiyle Piriçlik'te kurulan radar üssü, İran tarafından olası tehdit olarak görüldü ve onların gözünde Türkiye'yi hedef durumuna getirdi.

ABD, Afganistan'ın yanı sıra 11 Eylül 2001'de ikiz kulelere yapılan saldırıda sorumluluk taşıdığı iddiasıyla, koalisyon ortaklarıyla birlikte Afganistan'ın yanı sıra Irak'a karşı da büyük bir operasyon yaptı ve Saddam Hüseyin hükümetini devirdi. Çatışmalarda en az 600.000 Iraklı yaşamını yitirdi. Irak'a dayatılan anayasa, ülkenin kuzeyindeki yerel yönetime yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanı sıra silahlı güç bulundurma hakkı tanıdı. Bu yönetime ABD ve Almanya tarafından askeri yardım yapıldı. Ülkenin (36. Enlemin) kuzeyinde Bağdat Hükümetinin hiçbir etkinliği kalmadı.

Tunus'ta 2011'de ülkeye demokrasi getirmek amacıyla başlatılan **Arap Baharı** çerçevesinde gerçekleşen çatışmalar, bütün bölgede çok sayıda can yitiğine yol açtı ve hiçbir ülkede çağdaş, laik demokratik bir yönetimin işbaşına gelmesini sağlayamadı. Kuzey Afrika ve Ortadoğu kan gölüne döndü.

Bu çatışmalarda en büyük yitiğe uğrayan ülkelerin başında Suriye geliyor, yarım milyondan çok insanını yitirdi. Ülke topraklarının %30'una yakın bölümü, PKK ile işbirliği yapan PYD denetimine girdi. Şam'da liderliğin değiştirilmesi için Türkiye'nin hukuksuz çabaları sonuç vermedi. Yabancı bir ülkede iktidarın değiştirilmesi çabaları Atatürk'ün, başka ülkelerin içişlerine karışılmaması ilkesine uygun değildi. Türkiye, Rusya ve İran'ın çalışmaları, ülkede terör örgütlerinin varlığını sona erdiremedi. ABD'nin PYD'ye verdiği ekonomik ve askeri destek barışın ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olmadı. PYD'nin PKK ile işbirliği yaptığı yolundaki ciddi savlar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkiledi. Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak için yaptığı askeri müdahaleler ve Suriye'nin kuzeyinde bir bölgeyi denetim altında tutması, özellikle İdlib ve dolayında güvenliği ve istikrarı sağlamada beklenen sonuçları vermedi. Rusya'nın Suriye Hükümetinin desteğiyle konuşturduğu hava, deniz ve kara kuvvetleri bölgenin stratejik dengelerini etkileyebilecek bir durum yarattı. ABD'nin oradaki askeri birliklerinin büyük bir bölümünü çekmesine karşın, petrol bölgelerini denetim altında tutmayı sürdürmesi, uzun erimli (vadeli) hedefleri konusunda kuşku uyandırdı. Bu ülkede emperyalist paylaşım bitmiyor..

Suriye’de BM gözetiminde yapılan anayasa çalışmalarında, Irak’takine benzer bir yapılanmaya gidilmesi, Suriye’nin kuzeyinde de devlet içinde devlet durumuna gelebilecek bir yerel yönetimin kurulması sonucunu verebilir. Bu gelişmeler bölgede kimi terör örgütlerinin meşrulaştırılması ve terörle mücadelenin daha da zorlaştırılması riskini taşıyor.

Mısır’da Mursi yönetimindeki İhvan yanlısı Müslüman Kardeşler iktidarının devrilmesinden sonra yeni bir durum ortaya çıktı. Müslüman kardeşlerin kendi iktidarlara için de tehlike olduğunu düşünen Suudi Arabistan gibi bölge ülkeleriyle, Müslüman Kardeşlere daha sıcak bakan AKP yönetimindeki Türkiye’nin yolları ayrıldı ve Türkiye’nin Sisi yönetimindeki Mısır Hükümetiyle ilişkilerinde gerginlikler yaşandı.

Bugün bile bölgemizdeki ülkelerin birçoğunda tam anlamıyla egemenlikten, bağımsızlıktan ve toprak bütünlüğünden söz etmek olanaklı değildir. Suriye topraklarının yaklaşık %30’u Şam hükümetinin denetimi altında değildir. Irak topraklarının kuzeyindeki bölgede de merkezi hükümetin hiçbir etkinliği, hatta varlığı yoktur. Azerbaycan topraklarının (dağlık karabağ) %20’si otuz yıl Ermeni işgali altında kalmıştır. Rusya ile Gürcistan arasındaki savaşta Abhazya ve Güney Osetya Gürcistan’dan ayrılarak Rusya’nın etki alanında “bağımsız devletler” durumuna gelmiştir. Ukrayna’nın bir parçası olan Kırım, bu ülkeden ayrı, Rusya’ya bağlı bir bölge durumuna getirilmiştir. Ülkenin doğusundaki çatışmaların nasıl sonuçlanacağı belli değildir. Libya’daki zaman zaman iç savaş niteliği kazanan gelişmeler kaygı verici olmuş, Birleşmiş Milletlerin korumasında ve kimi ülkelerin öncülüğünde yapılan uzlaştırma girişimleri şimdiye dek uzun ömürlü sonuçlar verememiştir. Türkiye’nin Libya’yla imzaladığı Deniz Yetki Alanları Sözleşmesinin kalıcı olması için, ülkede (istikrarlı) bir yönetimin işbaşına gelmesi gerekmektedir. Bugünkü koşullarda Libya’nın toprak bütünlüğünden ve egemenliğinden söz etmeye olanak yoktur. AKP iktidarı, ne yazık ki Libya’daki iç çatışmalarda taraf olmuş ve askeri destek sağlamıştır.

Son zamanlarda Türk-Amerikan ilişkilerinde, Ege’de ve Doğu Akdeniz’de giderek yoğunlaşan sorunlar ve bölge ülkeleri arasında kümelenmeler ortaya çıktı. Türkiye’nin Rusya’dan S-400 füzeleri almasına ABD büyük tepki gösterdi. Oysa Türkiye başlangıçta ABD’den Patriot füzeleri alımı için girişimde bulunmuş, bu görüşmelerin olumlu sonuçlanmaması üzerine Rusya’dan S-400 hava savunma sistemi alımına yönelmişti. Gerçekte en iyi çözüm, Türkiye’nin gerek duyduğu füze sistemlerini kendisinin üretmesi, başka ülkelere bağımlı olmaması olurdu. İsrail gibi ülkeler bu yola yıllarca önce gitmişler ve kendi sistemlerini üreterek uygulamaya başlamışlardı. Ulusal savunma sanayisinin güçlenmesi, dış ilişkilerde bağımsızlık açısından önemlidir.

ABD, S-400’lerin NATO sistemlerine uyumlu olarak çalışmayacağı söyledi. Oysa S-400’lerin bir önceki modeli olan S-300’ler Yunanistan, Bulgaristan ve Slovakya gibi NATO ülkelerinin elinde bulunuyor. O ülkelerin bu füzeleri bulundurma NATO’nun veya ABD’nin tepkisine yol açmamış, hatta bunlar kimi askeri tatbikatlara da katılmışlardı. ABD-NATO ve Türkiye ilişkileri sancılıdır.

ABD S-400 alımına tepki olarak F-35 uçaklarının Türkiye’ye satışını ve Türkiye ile ortak üretim projelerini iptal etti. Türkiye ile bu uçakların kimi parçalarının ortak üretiminin de sona erdirileceği açıklandı. Türkiye’ye karşı CAATSA yasası çerçevesinde yaptırımlar uygulamaya başladı. Bütün bu gelişmelerde, Ege ve Akdeniz’deki dengeleri değiştirmeyi hedefleyen Yunanistan ile İsrail’in bölgedeki etkinliğini artırmayı amaçlayan yeni stratejik değerlendirmelerinin rolü olup olmadığı zamanla anlaşılacak. Ege’de 20 dolayında adanın uluslararası hukuka aykırı olarak Yunanistan tarafından işgal edilerek silahlandırılmasına AKP hükümetlerinin karşı koyamaması dış politikada egemenlik ve bağımsızlık açısından son derece önemli sorun alanlarıdır.

Özetle; ABD Kıbrıs'ta, Yunanistan'la ilişkilerinde ve Doğu Akdeniz sorunlarında açıkça Türkiye'ye karşı tutum aldı. Hatta Başkan Biden Türkiye'nin iç politikasına müdahale edeceği işareti veren sözler söyledi. ABD, Kıbrıs'ta iki tarafa uyguladığı silah ambargosunu, salt Güney Kıbrıs Rum Yönetimi için kaldırdı ve Rumlarla askeri eğitim anlaşmaları yaptı. İsrail, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki üçlü stratejik işbirliği toplantı ve tatbikatlarına ABD de katılmaya başladı. Yunanistan'ın Türkiye sınırındaki Dedeağaç'ta güçlü bir ABD üssü kuruldu. Yunanistan'ın başka kentlerindeki üslerden ABD'nin yararlanmasına olanak veren antlaşmalar yapıldı. Girit'teki ABD üssünün genişletilmesi kararlaştırıldı. Tüm bunlar ABD'nin bölgedeki stratejik önceliklerinin değişmekte olduğu izlenimi verdi.

Fransa da Yunanistan ile bir savunma işbirliği anlaşması imzaladı. 18 Rafael uçağı satışı için anlaşma yaptı ve başka savunma sanayi ürünlerinin ve denizaltıların satışı için de anlaşmaya vardı.

Mısır, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İtalya, Ürdün, İsrail gibi ülkeler Doğu Akdeniz'de bir Doğal Gaz Platformu kurarak aralarında işbirliğini yoğunlaştırdılar. Türkiye bütün bu girişimlerin dışında bırakıldı ve yalnızlığa sürüklendi. Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarımız, MEB (münhasır ekonomik bölge) haklarımız kısıtlanmaya çalışıldı. Kimi bölgelerdeki doğal gaz araştırmalarımızın durdurulması için Türkiye'ye baskı yapıldı.

Türkiye Kıbrıs'ta "2 toplumlu – 2 kesimli – egemen eşit 2 devlet" politikasını gütmeli, Londra ve Zürih Antlaşmalarından kaynaklanan Garantör Ülke statüsünü özenle korumalı ve sürdürmelidir. Kıbrıs politikası belirlenirken KKTC'nin toplumsal ve ekinel (*kültürel*) yapısı dikkate alınmalı dinci-ülkücü ideolojinin Ada'da yaygınlaşmasına yönelik stratejiden vazgeçilmelidir. Kıbrıs politikası partiler üstü anlayışla oluşturulmalıdır. KKTC Anayasasında vurgulanan "**Atatürk ilkelerine bağlı kalmak** ve özellikle Ata'nın "**Yurtta barış, dünyada barış**" ilkesini uygulama.." doğrultusunda politikalar oluşturulmalıdır.

Dış Politika konularında siyasal iktidarlar muhalefet partilerini de düzenli olarak bilgilendirmeli, TBMM'de gerekirse belli gündemlerle gizli toplantılar geleneği sürdürülmelidir. Ulusal bir uzlaşıya dayalı dış politika seçenekleri, Hükümetlerin elini çok güçlendirecektir.

Bir başka sorun odağı da Dışişleri Meslek Memurlukları alanındadır. Bu alana gerçek anlamda yetkin, yaraşır, sıkı nesnel sınavlarla seçilen uzmanlar atanmalı ve meslek öncesi – hizmetiçi sürekli eğitimleri, kariyer gelişim planları çağın çok yarışmacı gereklerine uygun yürütülmelidir.

Bölgedeki gelişmelere stratejik açıdan bakıldığında Türkiye'nin, demokrasi, insan hakları, özgürlükler, kadın hakları gibi alanlardaki eksiklerini giderebildiği takdirde bölge ülkeleri için Atatürk döneminde olduğu gibi çekim merkezi ve örnek ülke olabileceği, böylece bölge ülkelerinin demokratikleşmesine de katkıda bulunabileceği açıktır. Bunun bölge barışına da büyük katkı sağlaması beklenmektedir, şimdiye dek olduğu gibi, bundan sonra da uluslararası politikalar, "demokrasiler arasında savaş çıkmaz" varsayımı ile yürütülecek görünüyor.

Lozan Andlaşması Türkiye'nin uluslararası hukukta bir anlamda tapusu ve tabusudur. Asla tartışmaya açılmamalıdır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi de kesin bir titizlikle korunmalıdır, 103 emekli amiralin uyarısı son derece yerindedir.

SONUÇ

Atatürk'ün dış politika alanındaki görüşleri ve uygulamaları Türkiye'yi bölgesinde örnek ve saygın bir ülke yapmıştı. Afganistan Kralı Emanullah Han ile İran lideri Rıza Şah, Atatürk'le görüşmelerinden ve yapıtlarını görmekten çok etkilenmiş ve ülkelerinde bunları uygulamak istediklerini söylemişlerdi. Yunanistan Başbakanı Venizelos Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstermişti (1934). UNESCO, Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü nedeniyle 1981 yılını 'Atatürk Yılı' ilan etmiş ve Atatürk'ün kişiliğini, devrimlerini, dünya barışına katkılarını... bir karar ve bildiri ile öne çıkartmıştı.

Günümüzde Türkiye'nin yeniden örnek ve saygın bir ülke olabilmesi için atılması gereken önemli adımlar var. Özellikle demokrasi, özgürlükler, basın özgürlüğü, insan hakları, kadın hakları, sosyal devlet gibi alanlarda Türkiye, eksiklerini giderip gerekli adımları atabildiği ve ekonomik alanda gerekli yapısal reformları gerçekleştirebildiği takdirde yeniden bir çekim merkezi olabilir. Bunun için **ülkemizin çıkarlarının gerektirdiği durumlarda iktidar ve muhalefetin, akademik çevrelerin, basının, sivil toplumun temel ilkelerde birlikte davranarak ulusal politikaların oluşturulması ve yaşama geçirilmesi** önem taşımaktadır. Geçmişte Kıbrıs konusunda, Ermeni sorununda, Mavi Marmara gemisine yapılan saldırı üzerine gösterilen tepkilerde bunun güzel örnekleri görülmüştü.

Küreselleştirme = Yeni emperyalizmin neo-liberal, post-modern neo-kolonyalizm tuzaklarına karşı son derece özenli olunmalı; dış ilişkilerde *karşılıklık, hakkaniyet, meşruluk* temel değerler alınmalıdır.

Güncel koşullarda Atatürk'ün dış politikasının temel ilkeleri :

- ✓ *Ulusal sınırlarımız içinde kalmak ve gerçekleştiremeyeceğimiz emeller peşinde koşmamak.*
- ✓ *Bağımsızlığımıza ve sınırlarımıza saygı duyan devletlerle iyi ilişkiler kurmak, öbür devletlerin içişlerine karışmamak ve kendi içişlerimize karışılmasına fırsat vermemek.*
- ✓ *Devletlerarası sorunları uluslararası hukuka dayalı olarak barışçı yollardan çözümlmek.*
- ✓ *Ulusun yaşamı tehlikede olmadıkça savaşa girmemek.*
- ✓ *Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek.*
- ✓ *Dış politika ve diplomaside bilim ve teknolojiyi yol gösterici olarak kullanmak ve dünyadaki gelişmeleri göz önünde tutmak.*
- ✓ *BM kurallarına uygun olarak sınırların değişmezliği ve güç kullanmama ilkelerine bağlı kalmak.*

✚ Atatürk **"Yurtta barış, dünyada barış"** söylemiyle iç ve dış politikada, gerçekte yaşamın tüm alanlarında **"barış"**ı temel ilke olarak benimsemiştir. (*"Barış içinde birlikte"* J. P. Sartre)

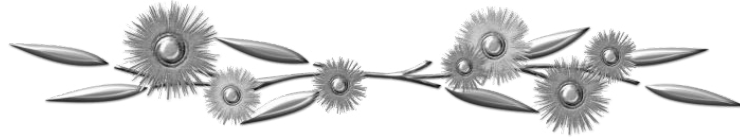
Bütün bu nedenlerle şimdi yapılması gereken,

- ❖ **Atatürk'ün, her alanda aklın ve bilimin öncülüğünde** savunduğu temel görüşlere, laik – demokratik **Cumhuriyetin çağcıl değerlerine bağlı kalmak, dış politikada her türlü serüvenden kesinlikle kaçınmaktır.**

Kaynaklar (Seçilmiş)

1. Öymen, O. *Uçurumun Kenarında Dış Politika*. Remzi kitabevi, 2017.
2. Tuncer, H. *Türk Dış Politikası*. Kaynak yay., 2002.
3. Tuncer, H. *Kıbrıs Sarmalı, Nasıl Bir Çözüm?* Kaynak yay., 2002.

4. Sonyel, S. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Türk Tarih Kurumu, 1987.
5. Oran, B. *Türk Dış Politikası*. İletişim yay., 2020.
6. Balcı, A. *Türkiye Dış Politikası : İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. Alfa yay., 2017.
7. Çaylak A, Avcu, SA. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası, Savaş yay.* 2018.
8. Kennedy, P. *The Rise and Fall of the Great Powers*. Vintage Books, 1989.
9. Aras, TR. *Atatürk'ün Dış Politikası*. Kaynak yay., 2003.
10. Bıyıklı, M. *Mustafa Kemal Atatürk'ün Dış Politika konuşmaları*. Hiperlink yay. 2012.
11. Tuncer, H. *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası*. Sia yay., 2021.
12. Turkish Foreign Policy During Ataturk's Era. <https://www.mfa.gov.tr/turkish-foreign-policy-during-ataturks-era.en.mfa>

Hazırlayanlar : Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu

1. Prof. Dr. D. Ali ERCAN (*Kurul Başkanı, Çekirdek Fiziği*)
2. Prof. Dr. Ahmet SALTİK MD, LLM, BSc (*Kurul 2. Bşk.; Tıp, Sağlık ve Anayasa Hukuku, Kamu Yönetimi*)
3. Prof. Dr. Gönül BALKIR (*Kurul Yazmanı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku*)
4. Prof. Dr. Özer OZANKAYA (*Sosyoloji, ADD 4. Genel Başkanı*)
5. Prof. Dr. Mustafa ALTINTAŞ (*İktisat, ADD Kurucu Genel Bşk. Yrd.*)
6. Prof. Dr. Lütfü ÇAKMAKÇI (*Gıda Mühendisliği*)
7. Prof. Dr. Tahir BAŞTAYMAZ (*Sosyal Politika*)
8. Prof. Dr. Ayşe UYGUR (*Kimya Müh. - Tekstil*)
9. Doç. Dr. Asiye Toker GÖKÇE (*Eğitim Bilimleri*)
10. Doç. Dr. Mehmet BALYEMEZ (*E. Albay, Cumhuriyet Tarihi*)

Kolaylaştırıcı : Safa B. YENİCE, ADD Genel Bşk. Yrd. (Bilim Kurulundan sorumlu)

NASIL BİR EĞİTİM SİSTEMİ?

Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu Raporu

“Eğitimidir ki bir ulusu özgür, bağımsız, şanlı, yüce bir toplum halinde yaşatır veya esirliğe ve sefalete sürükler.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Yönetici özeti

Her ülke, sahip olduğu yönetim biçimini koruyacak ve sürdürecektir vatandaşlar yetiştirmek ister. Bunu da ancak Eğitim ile gerçekleştirebilir. Atatürk döneminde Eğitim aracılığıyla vatandaşlara ve yeni kuşaklara Cumhuriyetin temel değerlerini kazandırmak; Ulusal ekin (kültür) ile Batı ekinini (kültürünü) harmanlamak (sentezlemek) amaçlanmıştır. Bu amaçla hem örgün hem de yaygın eğitimde, Cumhuriyetin ve demokrasinin temel değerlerini öğretmek ve benimsetmek için eğitime ağırlık verilmiştir. Böylece kurulan yeni devlet düzeninin korunması güvence altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim sistemindeki politik doğrultusu, Ulusal Eğitimin genel amaçlarında belirtilmiştir.

Atatürk’ün eğitim felsefesi; tarih bilinci ve yaşama felsefi bakışı olan, dinsel bilincini boşınanlardan (hurafelerden) arındırmış, kendine ve ülkesine yararlı olacak meslek edinmiş özgür bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, **Atatürk’ün** eğitimden beklentilerine göre ulusal bütünlüğü ve yönetim biçimini koruyup sürdürecektir yurttaş yetiştirilmelidir. Eğitim ulusal bir bütünlük içinde olmalıdır, akla ve bilime dayanmalıdır. Eğitim işe yarar, üretici ve yaşamda başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir. Eğitim yeni kuşaklara özgürlük, erdem (fazilet), özveri (fedakârlık), düzen, disiplin, kendine ve Ulusuna güven, özyeterlik, çağa uyum yetenekleri ve duyguları kazandırmalıdır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti bu amaçlara ulaşmak için, süren çabası sonucu ortaya çıkmış ve Batı ekininden (kültüründen) yararlanmıştır. Türkiye’de eğitimde Batı düşünce sistemine egemen olan bilimsel düşünme dizgesinin benimsetilmesi, Ulusal ekinin (kültürün) aktarılması ve yaşamda başarılı olacak teknik bilgi ve becerinin kazandırılması için çaba harcanmıştır.

Son yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Avrupa Birliği (AB) gibi dış oyuncuların (aktörlerin) yaptırım ve önerilerini, ülkemizde yapmak istediği **karşı devrime** katkı sağlayacak biçimde uygulamıştır. Böylece **Atatürk’ün** ilke ve devrimlerinden önceki yıllarda verilmeye başlanan ödünler artmış, eğitimde hızla dinselleştirme hatta dincileştirme adımları atılmıştır. İlk olarak Milli Eğitim merkez ve taşra örgütünde, ardından okul sistemine ve eğitimcilere dönük yapısal değişikliklere gidilmiş; öğretim programlarındaki düzenlemelerle gelecek kuşaklarda onarılamaz bir skolastik dönüşüm başlatılmıştır. AKP’li CB Erdoğan, “Dinimizi ve kininizi eksik etmeyin” diyebilmektedir.

Öneriler : Eğitim **bilimsel** olmalıdır. Eğitimde kullanılan yöntem ve stratejiler, bilimsel olmalı ve teknolojiye yararlanılarak uygulanmalıdır. Eğitimde öğrenciye bilginin yanında, yeryüzünde dile getirilmiş felsefi görüşler de öğretilmelidir. Eğitim **Ulusal** olmalıdır. Eğitim programlarında, günün değişen ve gelişen koşullarına göre sürekli güncellemeler yapılmalı, insanı insanlaştırmalıdır.

Anahtar sözcükler : Eğitim sistemi, ulusal eğitim, Atatürk’ün eğitim felsefesi, Atatürkçü Düşünce Derneği, çağdaş laik – bilimsel eğitim

Abstract

Every country wants to raise citizens who will protect and maintain the form of government it has. This can only be achieved through national education. During the **Atatürk** period, it was aimed to bring the values of the Republic and to synthesize the national culture and the Western culture to the citizens and the new generations through education. For this purpose, emphasis was placed on education in order to teach and adopt the essential values of the Republic and democracy in both formal and non-formal education. Thus, the protection of the newly established state order was guaranteed. The political purpose of the Turkish Republic in educational system is stated in the general objectives of the National Education Policy.

Atatürk's educational philosophy aims to raise individuals who have a through historical conscious and a philosophical view of life, who have purified their religious consciousness from superstitions, and who have a profession that will benefit themselves and their country. In this context, according to **Atatürk's** expectations from education, citizens who will protect and maintain the national and territorial integrity and form of government should be educated. Education should be in a national unity. Education should be based on science and secularism. Education should produce useful, productive and successful people in life. Education should give new generations feelings of freedom, virtue, dedication, order, discipline, and confidence in themselves and their nation.

To achieve these goals, the new Republic of Türkiye followed the Western culture, which has emerged as a result of centuries of intellectual effort. In education, efforts have been made to adopt the scientific reasoning method that dominates the Western thought system and transfer national culture and gain technical knowledge and skills to be successful in life in Türkiye.

In recent years, the Justice and Development Party (AKP) implemented the sanctions and suggestions of external actors such as the European Union (EU) in a way that will contribute to the **counter-revolution** in the country. Thus, the concessions made in the years before **Atatürk's** principles and revolutions increased; and steps were rapidly taken towards religiousisation in education and public order. First, structural changes were made in the central and peripheral organization of National Education system, and then in the school system and teachers. Besides, an irreparable scholastic transformation was initiated on future generations with the arrangements in the curriculums. J&DP's President Erdoğan can say, "Keep your religion and hatred in mind"!

Recommendations : Education should be scientific. The methods and strategies used in education should be scientific and apply up-to-date technology. In education, the student should be taught not only to load knowledge but also the philosophical views expressed in the world. Education should be national. Contemporary changes should be made in the curriculums and educational technics according to the challenges and developments in the world.

Keywords : Education system, national education, Atatürk's philosophy of education, Kemalist Thought Association, contemporary secular-scientific education

“Eğitim işlerinde behemehal muzaffer olmak lâzımdır.
Bir milletin hakikî kurtuluşu ancak bu surette olur.”

Mustfa Kemal ATATÜRK

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk’ün Anlayışında Eğitim

Eğitim, insanın olduğu her yerde bulunan, dolayısıyla yaşamın her aşamasında karşımıza çıkan bir olgudur. Eğitim sözcüğü genelde ya bilgili olma ya diploma/ belge (sertifika) sahibi olma veya birtakım yeterlikleri/alışkanlıkları sergileme anlamında kullanılır. Hemen her olumsuz durumda dile getirilen “*eğitim koşul*” türünden sözler bu üç anlamdan birini işaret etmekle birlikte, gerçekte “beceri ve niteliğin sergilendiği bir süreç” olarak eğitimden söz ederiz.

Geçmiş çağlardan günümüze dek çeşitli düşünürler eğitimi değişik tanımladığından, üzerinde düşündüş (hemfikir) olunan belirli bir eğitim tanımı vermek oldukça zordur. Örneğin Platon eğitim için “*Öğrencinin bedeninde ve ruhunda, yapabileceği tüm güzelliği ve tüm mükemmelliği geliştirir (1)*” derken; Aristoteles “*Eğitim, sağlam bir bedende sağlam bir zihnin yaratılmasıdır. İnsanın melekesini, özellikle de zihnini geliştirir ki yüce gerçek, iyilik ve güzellik üzerine düşünmenin tadını çıkarabilsin (1)*” biçiminde açıklar. Rousseau da eğitimi, “*çocuğun içeriden gelişmesi*” olarak görürken, John Dewey eğitimin yaşama hazırlık değil, yaşamak, deneyimlerin sürekli yeniden yapılandırılması yoluyla yaşama süreci olduğunu dile getirir.

Ünlü Türk eğitimci ve eğitim felsefecisi Selahattin Ertürk ise eğitimin, “bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kurgulanarak, istendik yönde değişim oluşturma süreci (2)” olduğunu belirtir. Bu sözdeki “istendik yönde değişme” yöneticilerin siyasal anlayışını tanımlamaktadır. Eğitimi “istendik yönde davranış değişikliği süreci” biçiminde gören toplumlarda, eğitimin görevi, gelecek kuşaklara “devletin istediği davranış değişikliği”ni kazandırmaktır. Bu durumda okulların işlevi, toplumu denetim altında tutmaktır(3).

Çeşitli yazarlar da eğitimi, devletin toplum üzerindeki denetimini sürdürmede bir araç olarak görmektedir. Örneğin Freire eğitimin, hangi basamakta olursa olsun, siyasal bir eylem olduğunu vurgular. Freire’e göre, eğitimin doğası siyasal olduğu gibi, siyasanın da eğitim yönü vardır. Bir başka deyişle, bir eğitim ediminin siyasal niteliği ve bir siyaset ediminin de eğitimsel niteliği vardır. Devletler, eğitimi insanların ya var olan siyasal düzene bağlı olmasını veya içinde bulundukları gerçekliğe eleştirel ve yaratıcı bakmalarını sağlayacak bir araç olarak kullanırlar. Bu nedenle yansız eğitim yoktur (4). Ünal da eğitimi, toplumdaki farklı güç sahiplerinin, anlayışlarını bir sonraki kuşağa aktarmada savaşımlar verdiği (mücadele ettiği) bir alan olarak tanımlar (5). Toplumdaki farklı güç kümelerinin siyasal anlayışlarını gelecek kuşaklara aktarmak için eğitimde söz sahibi olma savaşımları, okullardaki “örtük program”da gözlenebilir. Örneğin okul duvarlarını süsleyen fotoğraflar ve özlü sözler iktidarın siyasal anlayışını yansıtır. Türkiye’de de iktidar veya eğitim politikaları değiştikçe, okulların tasarımı bu yönde değişir (3).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Anlayışı

Türkiye, demokrasiyi temel alan, Cumhuriyetçi bir eğitim vermeyi amaçlamaktadır. Temelde böyle olmakla birlikte, Cumhuriyetin çeşitli dönemlerinde “demokrasi” farklı yönlerde yaşama geçirilmeye çalışılmıştır.

Atatürk Dönemi Eğitim Anlayışı

Mustafa Kemal Atatürk, henüz Cumhuriyet kurulmadan önce eğitimden beklentisini, Ulusun içinde bulunduğu bilisizliği (cehaleti) yok ederken yeni kuşakları insan haklarına saygılı, ulusuna ve ülkesine bağlı, özgürlüğüne ve bağımsızlığına önem verecek biçimde yetiştirilmesi yönünde vurgulamıştır. Atatürk, ayrıca meslek öğretiminde ahlaksal (moral) değerlerin önemine de vurgu yapmıştır. Dolayısı ile bir yandan Kurtuluş Savaşı verilirken, öte yandan yeni kuşakların dürüstlük, hakkaniyet, eşitlik gibi değerleri edinmesi yönünde çaba gösterilmiştir. (sakarya savaşı sürerken Ankara’da Eğitim Kurultayı, Temmuz 1921)

Cumhuriyeti kuran Mustafa Kemal **Atatürk** de bu nedenle eğitimi bir **var olma ya da yok olma sorunu** olarak görmüştür. Kurtuluş Savaşının ortasında Polatlı’dan top sesleri duyulurken 15 Temmuz 1921’de Ankara’da “Maarif Kongresi” topladılar. Mustafa Kemal, bu kongrede yaptığı konuşmada ulusal eğitime vurgu yaparak şunları söyledi (6):

✚ “Şimdiye dek sürüp gelen okuma ve yetiştirme yanlışlarının ulusumuzun gerileme nedenlerinden biri olduğu kanısındayım. Onun için bir **ulusal eğitim izlencesinden** söz ederken uydurmalar, doğamıza hiç de uymayan yabancı düşüncelerden, Doğudan ve Batıdan, etkilerden tümüyle uzak, ulusal kişiliğimiz ve tarihimizle uyumlu bir kültürü kastediyorum. Davamızın tam olarak, gerçekten gelişmesi ancak böyle bir kültürle sağlanabilecektir. Rastgele bir kültürü benimsemek şimdiye dek uygulanıp durulan yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını yinelemekten başka işe yaramaz...”

Mustafa Kemal bu kongreden yaklaşık bir yıl sonra 27 Ekim 1922’de Bursa’da öğretmenlerle toplantısında yaptığı konuşmada da, bundan böyle eğitim programlarının *toplum yaşamımızın gereksinimlerine uygun olması; Çağımızın getirdiği ve gerektirdiği gerçeklere uygun olması* gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

✚ "Memleketi ve milleti kurtarmak için egemenlik, iyi niyet, çaba, özveri elzem olan niteliklerdendir. ... Okul genç beyinlere insanlığa saygıyı, ulus ve ülkeye sevgiyi, özgür yaşamayı, bağımsızlık şerefini öğretir... Ülkeyi ve Ulusu kurtarmaya çalışanların aynı zamanda mesleklerinin birer namuslu uzmanları ve birer etkin bilmci olmaları gereklidir. Bunu sağlayacak olan yine okuldur.." (7)

Atatürk Cumhuriyetin kurulmasından sonra da 5 Ağustos 1924’te, Muallimler Birliği Kongresinde, öğretmenlere **“Muallimler yeni nesil sizin eseriniz olacaktır..”** biçiminde seslenerek, bu mesleğe verdiği önemi dile getirmiştir. 22 Eylül 1924’te de Samsun’da yine öğretmenlere seslenerek söylediği **“..hayatta en hakiki mürşid ilimdir..”** (“Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir.”) sözü ile gelecek

kuşaklara, yeni kurulan Cumhuriyetin değerlerinin, ulusal değerlerin ve bilimde gelişmiş olan Batı kültürünün kazandırılması yönünde rota çizmiştir. Böylece, eğitimde, bir yandan, idealist bir yaklaşım ile Cumhuriyet değerlerinin benimsetilmesi amaçlanırken, öte yandan gerçekçi bir yaklaşımla bilim ve teknolojide gelişmiş ülkelerle yarışır duruma getirecek Batı kültürünün kazandırılması amaçlanmıştır (8).

Eğitim kurumlarında gerçekleştirilen eğitim amacı, öğrenenin sosyalleşmesini sağlamak, toplumun kültürünü gelecek kuşaklara aktarmak, devletin yönetim biçimini benimseyen yurttaş ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek meslek sahibi bireyler yetiştirmektir. Bu bakımdan, yöneticiler, yüzyıllar boyunca eğitimi, toplumu düzene sokmak ve denetlemek için yararlı bir araç olarak kullanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de 1923-1940 arasında, kuruluş ilkelerini benimseyen yeni bir ekin (kültür) yaratacak dönüşümü okullardan başlayarak topluma yaymıştır. O dönemde gerek halkı gerek gelecek kuşakları, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkelerine uygun birer yurttaş olarak eğitmek, yaşamsal önem taşımaktaydı (3). Bu amaçla, ilk olarak 3 Mart 1924'te çıkarılan **Öğretim Birliği Yasası** (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) ile tüm okullar Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağladı. Bu yasa ile

- ✓ *Okullar eğitim ve öğretimde MEB'e bağlanarak eğitimde birlik sağlanmıştır.*
- ✓ *Askeri okullar milli savunma bakanlığına bağlanmıştır.*
- ✓ *Eğitimi dinci (skolastik) düşünceden arındırmak için dinsel eğitim veren okullar ve medreseler kapatılmıştır.*
- ✓ *İmam ve hatip yetiştirmek için ayrı okullar açılmıştır.*

Öğretim Birliği yasası ile 16. yüzyıldan başlayarak bilimsel düşünceden ayrılan ve tümüyle skolastik eğitim veren medreseler ile mahalle aralarında bilimsel anlayıştan yoksun dinsel eğitim veren sıbyan mektepleri kapatılarak **eğitimde laik, bilimsel ve demokratik bir anlayış** sergilenmiştir. Böylece yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin eğitim hedefi, "**Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devrimci, Devletçi, Laik**" (6 Ok!), bilimsel düşünen; fikri, vicdanı, irfanı hür; vatansever, özgürlükten ve bağımsızlıktan ödün vermeyen; yaşamda karşılaştığı sorunları bilimsel akılcılıkla çözen, aklını ve bilimsel yöntemi kullanabilen, sorgulayan, eleştirel düşünen ve yaratıcı kuşaklar yetiştirmek olmuştur.

Sürdürülen devrimlerle Latin harfleri kabul edilmiştir. Eğitimin temeline **akıl ve bilim** alınmış; eğitim programları yararcı (pragmatik) bir anlayışla düzenlenmiştir. Öğretim programları sosyal bilimler, fen bilimleri, matematik, Türkçe, yabancı dil, sanat, felsefe, mantık, beden eğitimi alanlarını kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. **Karma eğitime** geçilmiş; okullarda kız- erkek birlikte eğitim görmüştür. Mesleksi ve teknik eğitim programlarına meslek derslerin yanı sıra çağdaş derslere de yer verilmiştir. İlköğretim tüm yurttaşlar için zorunlu kılınmıştır(9).

Ayrıca köy eğitimi ve öğretmen konusu üzerinde önemle durulmuştur. Dewey ve Kühne gibi yabancı uzmanlardan alınan görüşlerle, halkı ve yeni kuşakları çağdaş dünyanın gerektirdiği bilgi ve beceri ile donatarak yetiştirmek amaçlanmıştır. Köy okulları ve **Köy Enstitüleri** ile halkı ve yeni kuşakları "Türkiye Cumhuriyeti'nin değerlerini benimseyen", "üretici entelektüeller" olacak biçimde eğitmek amaçlanmıştır. 1942'de çıkarılan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasasında köy halkını yetiştirmeye dönük şu belirlemeler göze çarpmaktadır:

✚ Köy halkının millî kültürünü yükseltmek, onları sosyal hayat bakımından asrın şartlarına ve icaplarına göre yetiştirmek... ...köy halkını radyodan âzami derecede faydalandırmak (Madde 1); ...gidip gelinmesi mümkün yerlerdeki pazar, sergi, panayır, fuar, müze gibi ekonomik hayatın gelişmesiyle ilgili kuruluşlarla halkı ve talebeyi ilgilendirmek... ...ormancılığa ait bilgilerin artırılmasına çalışmak ve ormanların faydalarını ve korunmalarını anlatmak (Madde 2); ... köy gençlerinin yüzücü, kayakçı, güreşçi, 'binici, atıcı, avcı, bisiklet, motosiklet ve traktör kullanıcısı' gibi hareketli ve canlı vasıflarla yetiştirilmeleri için gereken her türlü teşebbüslerde bulunmak... (Madde 6);

Köy Enstitülerinde uygulanan üretici, laik, bilimsel ve demokratik eğitim **UNESCO** tarafından bütün gelişmekte olan ülkelere örnek bir eğitim sistemi olarak önerilmiştir. Aradan 80 yıl geçmesine karşın bu eğitim ilkeleri bugün de geçerlidir (10).

Türkiye'de **barış, demokrasi ve bilimsel düşünce**, Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından beri temel eğitim değerleri olmuştur. Bu değerler, Mustafa Kemal **Atatürk**'ün "Yurtta barış, dünyada barış" ve "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözlerine dayanmaktadır. Atatürk bu vb sözleriyle, gelecek kuşaklara bilimde gelişmiş Batı kültürünü örnek gösterirken, ulusal değerleri de vurgulamıştır (3).

Atatürk Sonrası Eğitim Anlayışı

1940'lı yıllarda, ABD ile ilişkilerimizin eğitim alanında da gelişmeye başlaması ve 2. Dünya Paylaşım Savaşının ideolojik etkileri, eğitimde "ulusalcılık" anlayışının yerini "hümanizm" vurgusuna bırakmıştır. Eğitimde bireycilik öne çıkarılmıştır. Çok partili düzene geçilirken oy kaygısı başta olmak üzere değişen iç ve dış koşulların etkisiyle, kadrolar değiştirilmiş; Öğretim Birliğinden ödünler verilmeye başlanmıştır. 1947'de Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştır. 1948'de ilkokul 4. ve 5. sınıflara din dersi konmuştur. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak 10 aylık **imam hatip kursları**, 1949'da Ankara Üniversitesine bağlı olarak ilahiyat fakültesi açılmıştır. 14 Mayıs 1950'de Demokrat Partinin iktidar olmasıyla, Öğretim Birliği Yasasından sapmalar artmıştır.

1950 ve 1960'lı yıllarda "her öğrenciye, yeteneklerini olabildiğince geliştirebileceği olanakları sağlama" amacı öne çıkmıştır. 1951'de dört yıllık imam hatip okulları, 1955'te de **imam hatip liseleri** açılmıştır. **Kuran kursları**nın sayısı artırılırken; laik, demokratik ve bilimsel eğitimi savunan öğretmenler sürgün edilerek öğretmen kıyımı yapılmıştır.

1968'de, ilköğretim programı, öğrencileri "girişimci" yetiştirmeye yönelik düzenlenmiştir. 1973'te devletin eğitimdeki politik amacı, **Atatürk**'ün öne çıkardığı değerler ışığında 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel yasasında şöyle dile getirilmiştir:

Madde 2 – Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini

1. **Atatürk inkılâp ve ilkelerine** ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir

hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. *Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;*

3. *İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak; Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.”*

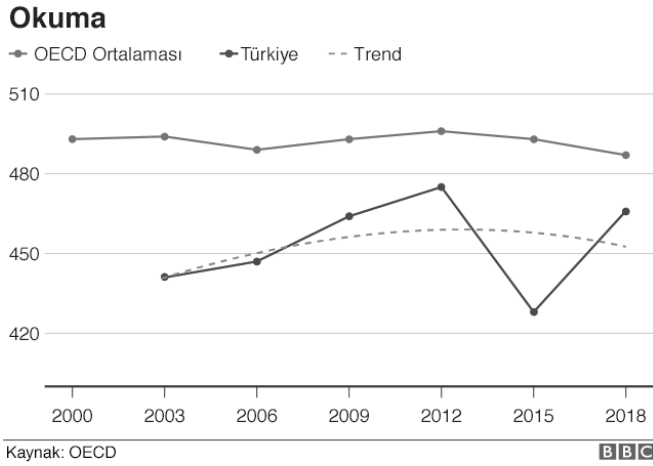
Yasanın ilk maddesi yurttaşlık, ikinci maddesi bireysel, son maddesi ise toplumsal değerlere yönelik amacı belirtmektedir (11). Ayrıca anılan yasada “Laiklik” başlığı altında düzenlenen 12. maddede, **“Türk milli eğitiminde laiklik esastır.”** denilmiştir.

Cumhuriyetin ilk 25 yılında laik, bilimsel, demokratik eğitim titizlikle uygulanmış; daha sonra ödünler ve yanlış politikalarla bu ilkelerden uzaklaşmıştır. Özellikle 12 Eylül 1980’den **laik-demokratik-bilimsel eğitim** yerine Türk - İslam sentezine uygun bir yapılanmaya gidilmiştir (12). Bu kapsamda söz konusu 12. maddeye, “laikliğe aykırı bir biçimde” *“Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.”* tümcesi eklenmiştir. Böylece ilk ve ortaöğretimde, Anayasa’da laikliğe aykırı biçimde, **zorunlu din dersleri** getirilmiştir. Cumhuriyet eğitimi bir yandan dinselleştirilirken bir yandan da paralı duruma getirilmiştir (12).

1990’lı yıllara damgasını vuran, 1997 yılında 4306 sayılı yasa ile yaşama geçirilen sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulaması olmuştur. Bu yasa Cumhuriyet tarihimizin en tartışmalı düzenlemelerinden birini getirmiştir. 4306 sayılı yasa ile 5 yıl olan zorunlu eğitim süresi kesintisiz 8 yıla çıkarılmıştır. İlkokul ve ortaokul birleştirilerek *İlköğretim* adını alıyordu. Toplumda bir kesim ve onların siyasal temsilcileri kesintisiz 8 yıllık eğitime karşı çıkarak, ısrarla 8 yıllık eğitimin 5+3 yıl biçiminde kesintili olarak düzenlenmesini istemişti. 13-17 Mayıs 1996’da yapılan 15. Milli Eğitim Şurası’nda (Kurultayında) konu enine boyuna tartışılmış zorunlu eğitimin 8 yıl kesintisiz olarak uygulanması kararı alınmıştır. 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim ile ilgili demokratik kitle örgütlerinde, basında da tartışmalar yapılmış; çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Yasadan sonra da tartışmalar durulmadığı gibi, yasanın iptaliyle ilgili Refah Partisi Anayasa Mahkemesi’ne dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi yürütmeyi durdurma ve esastan iptal istemini reddettiğinde, 4306 sayılı 8 Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim Yasası 1997’den Mart 2012 tarihinde kamuoyunda 4+4+4 diye adlandırılan 6287 sayılı yasa çıkıncaya değin bütün yurttan uygulanmıştır. Kimi eksikleri olmasına karşın 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim ülkemizdeki okullaşma oranını, kişi başına düşen ortalama eğitim süresini önemli ölçüde artırmıştır. Ortaokul bulunmayan köylerdeki yoksul çocukların taşınarak 8 yıllık eğitimleri sağlanmış oldu (12).

90'lı yıllarda ayrıca ölçme ve değerlendirmeye de ağırlık verilmiştir. 1997 yılına dek ilkokuldan ortaokula geçiş merkezi seçme ve yerleştirme sınavı sonuçlarına göre oluyordu. 1997'den başlayarak ilköğretim okullarından ortaöğretime geçiş, Ortaöğretim Kurumları Sınavı (OKS) adı ile liselere giriş sınavı sonuçlarına göre yapılmıştır. 8. sınıf öğrencileri için yapılan bu sınav 2008 yılında Seviye Belirleme Sınavları (SBS) adı ile uygulanmaya başlanmıştır.

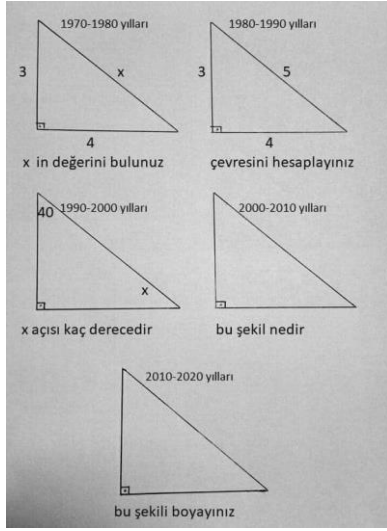
Ayrıca 2003 yılından bu yana, Türkiye, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı" (PISA) ve Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS) kapsamına girmiştir. PISA, OECD'nin 2000 yılından bu yana üç yılda bir yaptığı, 15 yaş dilimi öğrencilerin fen, matematik ve okuma becerilerini uluslararası düzeyde ölçen en önemli sınavlardan biridir. Türkiye PISA değerlendirmesinde uluslararası karşılaştırmada OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır. Örneğin 2015'te değerlendirmeye katılan 70 ülke içinde matematikte 49., okumada 50. ve fende 52. sırada kalmıştır(13). 2018 sınavında okuryazarlığı ölçen okuma bölümüne yönelik değerlendirmede Türkiye, PISA testine katılan 37 OECD ülkesi arasında 31. sıradadır (Şekil 1) (14). Söz konusu sonuçlara göre Türkiye, PISA testine katılan 37 OECD ülkesi arasında; Slovakya, Yunanistan, Şili, Meksika, Kolombiya ve İspanya'yı geçerek 31. sırada yer almıştır.

Şekil 1: PISA sınavında okumaya yönelik sonuçlar.

2000'li yıllardan başlayarak, Türkiye, tümüyle ABD'nin ve AB'nin etkisi altında kalmış; AB'ye aday ülke olması nedeniyle Avrupa Konseyi'nin kararlarını eğitimin her basamağında ve aşamasında uygulamak zorunda kalmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti 2000'li yıllardan beri eğitimde bağımsız ulusal çalışmalar yapamaz duruma gelmiştir. ABD'de John Meyer, (15) "*Dünya Ortak Eğitim Kültürü*" anlayışını dile getirerek, ulusal eğitim sistemlerinin ve programlarının evrensel eğitim modellerine göre düzenlenmesini önermiştir. AB Konseyi, 2001'de 2010 yılına dek tüm üye ülkelerin, eğitim ve öğretim sistemlerinin niteliğinin ve etkinliğinin artırılmasını; herkesin eğitim ve öğretim sistemlerine erişiminin kolaylaştırılmasını; eğitim ve öğretim sistemlerinin daha geniş bir dünyaya açılmasını hedef olarak belirlemiştir. 2002'de Kopenhag Bildirgesi (Deklarasyonu) ile Avrupa'da meslek eğitim ve öğretiminde, tüm düzeylerde üye ve aday ülkelerin işbirliğinin sağlanması hedefi kabul edilmiştir. 2004 yılında, meslek eğitim ve öğretiminde geliştirilmiş Avrupa işbirliğine yönelik öncelikler konusunda, Maastricht Bildirgesi yayınlanmıştır. 2005'te Avrupa Yeterlilikler Çerçevesinin benimsenmesini istemiştir. Türkiye'de de bu gerekçeyle, 2005-2006 yılından beri eğitim programları

değiştirilmiş; eğitimde yapılandırmacılık (constructivism) anlayışına göre yeniden düzenlenmiştir.

Şekil 2: Matematikçinin gözüyle eğitimin geldiği nokta (16)

AKP Dönemi Eğitim Anlayışı

AKP iktidarı ele aldıktan sonra (3 Kasım 2002), Türkiye Cumhuriyetine karşı devrimini gerçekleştirmek için bütün demokratik araçlardan yararlanmış. Bu süreçte kullandığı en etkili araç eğitim sistemi olmuştur. ABD’nden gelen önerileri (!) ve AB kararlarını uygulama gerekçesi ile karşı devrimi gerçekleştirecek yeni zihniyeti, bir başka deyişle “*yeni yurttaş tipi*”ni yetiştirmek için, eğitim sistemini köklü biçimde değiştirmiştir. Bu süreçte, “arka bahçemiz” dediği ve “kuruluş amacından ve kapsamından bütünüyle sapmış” imam hatipleri tüm ülkede yaygınlaştırmış; geriye kalan okulları da tüm kademelerde imam hatipleştirmiştir. Eğitim programında resmen olmasa da yöneticilerinin ve genelde eğitimcilerinin Cumhuriyet değerlerine karşı anlayışı yerleştirmeye çalıştığı bu okullar ile **okul öncesine uzanan Kuran kursları**, son yirmi yılda toplumu dönüştüren en etkili araçlar olmuştur. Böylece AKP, AB’nin yapılmasını istediği düzenlemeleri, karşı devrime katkı sağlayacak biçimde yaşama geçirmiştir. Hızla, eğitimde dinselleştirme adımları atılmıştır. İlk olarak MEB merkez ve taşra örgütünde, devamında okul sistemine ve eğitimcilere dönük yapısal değişikliklere gitmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığında Gerçekleştirilen Yapısal Değişiklikler

MEB’in ilk görevi, Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda, laik ve demokratik bir ulusal bilince sahip yurttaş yetiştirmeyi sağlamaktır. 2011 yılında çıkarılan 652 sayılı Yasa Gücünde Kararname (Kanun Hükmünde Kararname-KHK) ile MEB merkez örgütünün yapısı değiştirilmiş ve Bakanlığın görev tanımından **“Atatürk ilke ve devrimleri, laiklik ve demokratiklik, ulusallık” ifadeleri çıkarılmıştır.** Bu belirlemelerin yerini, “*bedenî, zihnî, ahlakî, manevî, sosyal ve kültürel niteliklere sahip, rekabetçi, girişimci bireyler yetiştirme*” almıştır. Yeni düzenlemeyle, eğitimde ulusal, demokratik ve laik birey yetiştirme amacının yerini küresel dünyada rekabet edecek girişimci ve rekabetçi birey yetiştirme (!?) önem kazanmıştır(17). Böylece üst düzey yöneticilerin iş güvencesi kaldırılmış; Bakanlık araştıran, hizmet üreten bir anlayış yerine, hizmet satın alan bir konuma indirgenmiştir.

Aynı KHK, Bakanlığın tüm birimlerinden, eğitim yöneticilerinin norm kadrolarına dek birçok konuda büyük değişiklikler getiren düzenlemeler yapmıştır. Örneğin, okul yöneticilerinin görevlerini yerine getirmede *performans ölçütlerine* ve *hizmet nitelik standartlarına* (18) uygun davranması istenmiştir. Söz konusu performans ölçütleri ve hizmet nitelik standartlarına uygunluk Bakanlıkça değerlendirildiğinden, okul müdürleri, sendikalar, vakıflar ve cemaatler gibi baskı kümelerinin isteklerine yanıt verirken, kamu yararı ve ulusal çıkarların gözetilmesi ilkesi göz ardı edilebilmektedir (17).

2012'ye dek Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının görevleri arasında, *'Bakanın en yakın ilmi danışma ve karar organı olarak milli eğitimimizin amaçlarına, ilkelerine uygun bir şekilde ve çağdaş metotlarla topyekûn milli eğitimi gerçekleştirmek için gerekli tedbirleri almak'* ve *'Eğitim sistemini, eğitim plân ve programlarını bütün eğitim araç ve gereçlerini araştırmak, geliştirmek, bunlara dair uygulama kararlarını almak'* yer almaktaydı. 2012'de kabul edilen Yönetmelik ile (28409 sayılı RG) Bakanlığın en etkili karar organı olan Başkanlık, görevleri *'Millî eğitimin genel amaç ve temel ilkeleri ile evrensel değer ve standartları göz önünde bulundurarak kalite, eşitlik ve etkililik ilkeleri ile millî ve toplumsal değerlere dayalı olarak eğitim sistemini geliştirme çalışmalarını yürütmek'*; *'Eğitim ve öğretim programlarının millî, bilimsel, toplumsal ve evrensel değer ve standartlara; kalite, erişim, verimlilik, etkililik, fırsat eşitliği ilkelerine uygunluğunu sağlayacak politika ve stratejiler geliştirmek için çalışmalar yapmak'* biçiminde güncellenerek, danışma kurulu durumuna getirilmiştir (17).

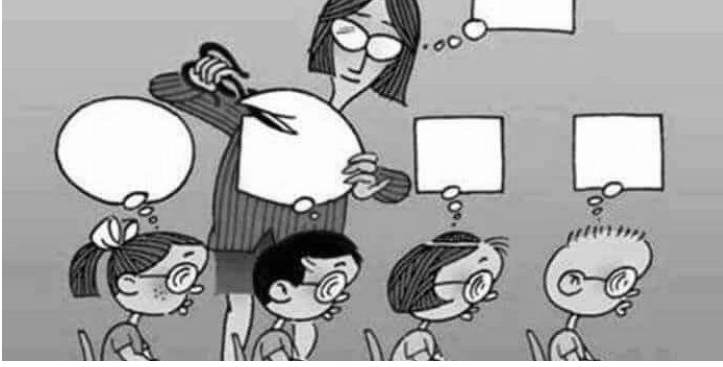
MEB merkez ve taşra örgütüne yönetici atanmalarında da sıkça değişikliğe gidilmiştir. Örneğin 18/12/2012'de yayımlanan 2012/46 sayılı genelge ile merkez ve taşra örgütü yöneticilerinin atanmasında önemli değişiklikler sunarken, genelgenin ilanından 10 gün sonra, 250926 sayılı yeni bir genelge ile bu değişiklikler yürürlükten kaldırmıştır. 2013'te çıkarılan yeni Yönetmelik ile de söz konusu yöneticilerin atanmaları konusunda çokça tartışmalara ve davaya konu olan değişiklikler getirilmiştir. İki ay sonra, 12/10/2013'te bu Yönetmelik de Resmi Gazetede yayımlanan başka bir Yönetmelik ile yürürlükten kaldırılmıştır (17).

Okul Sistemine Yönelik Yapısal Değişiklikler

2010'da genel liselerin Anadolu liselerine dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu genelge ile 2013 yılı mayıs ayına değin 937 genel liseden 460'ı Anadolu lisesine, 378'i Anadolu meslek ve teknik eğitim lisesine ve 49'u Anadolu imam hatip lisesine dönüştürülmüştür, Böylece 2013'te yaklaşık 1700 genel lise dönüştürülmüştür(19). Bu dönüşüm 2014'te de sürdürülmüş, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan 22 okul türü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Çok Programlı Anadolu Lisesine dönüştürülmüştür.

2010'da yapılan 18. Milli Eğitim Şurası kararları arasında *"...1 yıl okul öncesi eğitim, 4 yıl temel eğitim, 4 yıl yönlendirme ve ortaöğretime hazırlık eğitimi ve 4 yıl ortaöğretim olmak üzere öğrencilere farklı ortamlarda eğitim almaya fırsat verecek şekilde 13 yıl olarak düzenlenmelidir."* maddesi bulunmaktadır. 2012'de çıkarılan 6287 sayılı yasa ile 1997'den beri süregelen 8 yıllık kesintisiz eğitime son verilerek, temel eğitim 4+4+4 (ilkokul + ortaokul + lise) biçiminde yeniden yapılandırılmıştır. Bu düzenlemeye göre zorunlu eğitim sözde 12 yıla çıkarılmış; ancak temel eğitim ilk 4 ilkokul, ikinci 4 ortaokul, üçüncü 4 lise olarak kesintili bir duruma sokulmuştur. Okul öncesi zorunlu eğitim dışında

bırakılarak çocukların ilkokula başlamaları 5 yaşa yani 60 aya çekilmiştir. 60 aylık, 72 aylık hatta daha büyük çocuklar bir arada ders yapmak zorunda bırakılmıştır. İkinci 4 yılda seçmeli din dersleri devreye sokulmuştur.

Şekil 3 : Eğitim sistemimiz (20).

MEB, söz konusu değişiklik ile eğitim programlarına eklenen zorunlu-seçmeli derslerle (Hz. Peygamberimizin Hayatı ve Kur'an-ı Kerim), toplumun eğitimden beklentilerinin ve sosyo-kültürel istemlerinin karşılanacağını açıklamıştır. Yasada yalnızca ortaokul olarak imam hatip okullarının ortaokulu olacağı belirtilmiştir. Dokuz, on yaşındaki çocuklar imam hatip ortaokullarına ya da Kuran, Hz. Muhammet'in Hayatı, Temel Dini Bilgiler gibi dinsel derslere yönlendirilmiştir. İkinci ve üçüncü 4 yılda, -ortaokul ve lisede- ise açık öğretim yolu açılmıştır. Ayrıca işyerlerinde uygulama için getirilen öğrenci sınırlaması kaldırılmıştır. Böylece düzenlemeyle **çocuk sömürüsüne** yol açılmıştır. Yine 4+4+4 sistemi yüzünden, zorunlu olmasına karşın hiçbir okula kayıt olmayan çocuklar olmuştur. Örneğin 2012-13 öğretim yılında bu durumda 37.277'si kız, 12.172'si erkek olmak üzere 49.449 çocuk olduğu ortaya çıkmıştır (21).

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim, toplumun özellikle tutucu (muhafazakâr) kesimince eleştirilmiştir. Uygulamaya yönelik tepkilerin büyük bir bölümünü, ailelerince okula gönderilmek istenmeyen **çocukların kolluk güçleri tarafından 'zorla' okula getirilmesi** oluşturmaktaydı. Bu tepkiler çocuğunu evlendirmek, evde/dışarıda çalıştırmak veya Kuran kursu vb. vermek gibi çeşitli nedenlerle okula göndermek istemeyen ailelerce dile getirilmiştir. Anayasanın yasa önünde eşitlik başlığı altında '*...Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.*' ifadesi yer almaktadır (md. 10). Ayrıca 'Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi' başlığı altında da 'Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz' ifadesi yer almaktadır (md. 42). 8 yıllık kesintisiz eğitimi düzenleyen yasa, ilköğretim çağına gelmiş her çocuğun eğitim hakkını -onu okula göndermek istemeyen aileye karşın- korumaktaydı. Değişimlerin kabul görmesinde başvuru 'amaca uygunluk ve en çok yarar sağlaması' ilkeleri ışığında değerlendirildiğinde, 8 yıllık kesintisiz eğitim, yukarıda belirtilen Anayasa maddelerine göre, ülke çapında eğitimi gerçekleştirme amacına uygun ve en çok yarar sağlamaya yöneliktir (17).

Öte yandan, 4+4+4 eğitim sisteminde ilk 4 yıldan sonra kesintisiz okula gitme zorunluğu yer almamaktadır. 401 sayılı genelgede yer alan '*Veliler, okul yönetimleri ve mülkî amirler, ilköğretim*

öğrencilerinde olduğu gibi ortaöğretim öğrencilerinin de okula devamını sağlamakla yükümlüdürler.' maddesi, belirtilen tarafların yükümlülüklerini açıklamamaktadır. Söz konusu yasada '8 yıllık kesintisiz' ifadesi kaldırıldığından zorunlu eğitim 'kesintili' 12 yıla çıkarılmış oldu. 4+4+4 eğitim yasası ilk 4 yıldan sonra ortaokul ve liseye devam zorunluluğu getirmekle birlikte, seçenek olarak açık lise olanağını sunmaktadır. 8 yıllık kesintisiz eğitimde de açık lise uygulaması vardı. Ancak 4+4+4 öğrencilere ilk 4 yıldan sonra örgün eğitim yerine açık öğretimde okuma seçeneği vermiştir. Dolayısıyla, 2016'da ülke genelinde, ilk 4 yıldan sonra okula devam etmeyen hiçbir öğrencinin kolluk gücü ile okula gitmesi söz konusu olmamıştır. Sonuç olarak, 4+4+4 eğitim yasası ile örgün eğitimden ayrılan öğrenci sayısı büyük oranlara ulaşmıştır(17). MEB 2021 verilerine göre açık öğretimde okuyan 1,580,764 (%8,75) öğrenci bulunmaktadır. Zorunlu 12 yıllık eğitimde toplam öğrenci sayısının 9,352,605'i (%51,71) erkek öğrenci, 8,733,338'i (% 48,29) ise kız öğrencidir (22).

12 yıllık zorunlu eğitime (4+4+4) geçiş sonucunda, 2015-2016'da ilkokul ve ortaokulda okullaşma oranlarında önemli düşüş olmuştur. 2013-2014 eğitim öğretim yılında ilkokullardaki okullaşma oranı %99.57 iken, 2015-2016'nda %94.87'ye, 2020-2021 eğitim öğretim yılında ise %93.23'e düşmüştür. Benzer biçimde 2013-2014'te ortaokullardaki okullaşma oranı %94.52 iken 2015-2016'da bu oran %94.39'a, 2020-2021 eğitim öğretim yılında ise %88,85'e gerilemiştir.

Kız çocuklarının okullaşma oranı da 2013-2014 eğitim öğretim yılında %99.61 iken, bir yıl sonra, 2014-2015'te %96.57'ye, hemen ardından 2015-2016'da %95.22'ye, 2020-2021 eğitim öğretim yılında ise %93.11'e gerilemiştir (23, 22). Kız çocuklarının okullaşma oranlarındaki gerileme, 12 yıllık zorunlu eğitimin ülkeye katkısını (!) gözler önüne sermektedir. 2014-2015 eğitim öğretim yılında ortaokuldan mezun olan 36.401 kız öğrenci, söz konusu dönemde açık liseler de dahil, herhangi bir ortaöğretim kurumuna kayıt olmamıştır (24).

12 Yıllık Zorunlu Eğitim yasası okul öncesi eğitimi de olumsuz etkilemiştir. 2011-2012 eğitim öğretim yılında 5 yaş dilimine yönelik okul öncesi eğitimde okullaşma oranının % 65.69 iken, bir yıl sonra, 2012-2013 eğitim öğretim yılında %39.72'ye düşmüştür. 2020-2021 eğitim öğretim yılında ise bu oran %56.89 olmuştur (25).

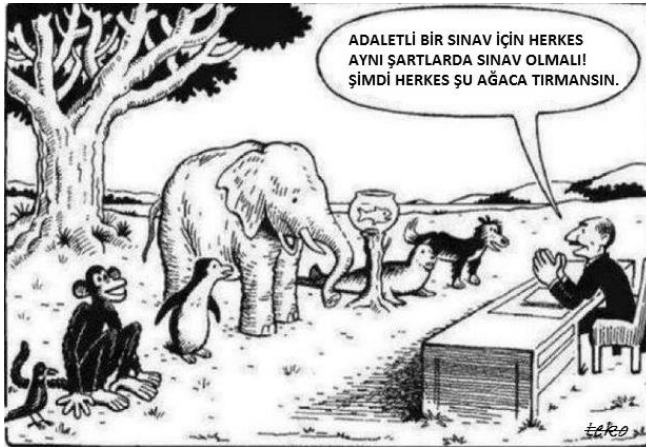
2014 yılında ortalama 350.000 çocuk lise eğitimini sürdürmemiştir (25). 2019-2020 eğitim öğretim yılında ise zorunlu eğitim çağındaki olması gereken 6-17 yaş arasındaki yaklaşık 710 bin çocuk okul dışında kalmıştır (27).

12 Yıllık Zorunlu Eğitim yasası ile okulların türlerinde de değişikliğe gidilmiştir. 2012-2013 eğitim öğretim yılında imam hatip ortaokulu sayısı 730 bağımsız ve 369 lise bünyesinde olmak üzere toplam 1.099 iken, 2014-2015 eğitim öğretim yılında bu okulların sayısı 1.219 bağımsız ve 378 lise bünyesinde olmak üzere 1.597'ye çıkmıştır. Okul sayısı ile birlikte öğrenci sayısı da artmıştır. İmam hatip ortaokullarında okuyan öğrenci sayısı 2012-2013'te 94.467'iken, bu sayı 2013-2014 eğitim öğretim yılında 140.015'e yükselmiştir. 2014-2015'te bu öğrencilerin sayısı 385.830 olmuştur (24).

Gelinen noktada Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün bünyesinde değişik adlarda ve biçimlerde imam hatip okulları (İmam Hatip Ortaokulları-İHO, Anadolu İmam Hatip Liseleri -AİHL, Bünyesinde İHO Bulunan AİHL -AİHL+İHO, Proje Okulları, Program Okulları, Dil Projesi Hazırlık Sınıfı Uygulayan AİHL, Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi/Programı İHO, Hafızların Eğitim Gördüğü AİHL (Hafızlık Pekiştirme, Güzel Sanatlar, Mûsikî ve Spor Programı Uygulayan AİHL, Uluslararası Anadolu İmam

Hatip Liseleri, Pansiyonu Bulunan İmam Hatip Ortaokulları, Pansiyonu Bulunan Anadolu İmam Hatip Liseleri) bulunmaktadır(25). Bu okullardan imam hatip lisesi bünyesinde, 2012-2013 eğitim öğretim yılında 730'u bağımsız, 369'u toplam 1.099 imam hatip ortaokulu varken, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı sonunda 2.758'i bağımsız, 669'u imam hatip lisesi bünyesinde olmak üzere toplam 3.427 imam hatip ortaokulu vardır. İmam hatip ortaokullarında okuyan toplam öğrenci sayısı 2012-2013 eğitim öğretim yılında 94.467 iken, 2020-2021 eğitim öğretim yılı sonunda 7,5 kat artarak 714.297 olmuştur. Bu artışın en önemli nedeninin MEB'in imam hatip ortaokullarına yönelik okullaşma politikası olduğu açıktır (25, 22).

Türkiye'de ortaöğretime geçişte de değişiklikler yapılmıştır. 2000'in ilk yıllarında sınavla öğrenci alan ortaöğretim kurumlarına Liselere Giriş Sınavı (LGS) ile öğrenci yerleştiriliyordu. 2004-2008 yıllarında öğrencilerin özel öğretim kurumları dışındaki tüm liselere kabulü için Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS) uygulanmıştır. 2009'da çıkarılan yeni bir genelge ile ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıflara yönelik Seviye Belirleme Sınavı (SBS) uygulanmaya başlanmıştır. Kamuoyunda tepki çeken SBS, 2011 yılında yalnızca 7. ve 8. sınıflar için; 2012'de ise salt 8. sınıflar için uygulanmıştır. 2012-2013 eğitim öğretim yılında ise son kez yapılmıştır. 2014 yılında Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) sınavı uygulanmaya başlanmış; 2017-2018 eğitim öğretim yılından bu yana ise sınav Liselere Geçiş Sistemi (LGS) adı ile yürürlüktedir.

Şekil 4 : Türkiye’de eğitim sistemi (28)

Eğitimin Dinselleştirilmesi

17 Eylül 2011’de KHK ile eğitimi, Öğretim Birliği Yasasını doğrudan ilgilendiren, yaz aylarında açılan Kuran kurslarına gitme yaşı sınırı kaldırılmıştır. Eskiden ilköğretim 5. sınıfını bitiren çocuklar yasal olarak bu kurslara gidebilirken, yapılan değişiklikle bu sınır bütünüyle kaldırılmış oldu. MEB Ömer Dinçer döneminde yaz aylarında kimi dinsel vakıf ve kuruluşlarla işbirliği yaparak, yaz kursları ve yaz okulları açılmıştır.

AKP adım adım özellikle 4+4+4 sisteminden sonra eğitimi dinselleştirmiştir (29).

4+4+4 düzenlemesiyle asıl darbe Cumhuriyet eğitiminin temeli sayılan 3 Mart 1924’te getirilen Öğretim Birliğine (Tevhid-i Tedrisat) vurulmuştur. Öğretim Birliği, yürürlükteki 1982 Anayasasının

174. maddesiyle Devrim Yasalarının başında güvenceye alınmasına karşın, bu Yasayla taban tabana çelişen 4+4+4 düzenlemesi getirilmiştir. Bu düzenlemeyle eğitim sistemi Osmanlı döneminde olduğu gibi yeniden yarı dinsel - yarı bilimsel 2'li bir parçalı duruma sokulmuştur. Bir yanda fen, matematik gibi bilimsel dersler okutulurken; öte yandan inanca dayalı dinsel dersler okutulmaktadır. Daha önceden ilk ve ortaöğretimdeki zorunlu “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” derslerine ek olarak “Arapça, Osmanlıca, Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in Hayatı, Temel Dini Bilgiler” gibi seçmeli dersler getirilerek eğitim iklimi olarak ve büyük ölçüde dinselleştirilmiştir. Ayrıca bu dersler yoluyla ve kılık kıyafet özgürlüğünü sağlamak gerekçesiyle **türban ilköğretime, ortaöğretime sokulmuştur**. MEB, dinci tarikat ve cemaatlara ve Diyanet İşleri Başkanlığına eğitim alanında, okullarda etkinlikler yapma fırsatı verdi. Onlarla hizmet satın alma sözleşmeleri imzaladı (29).

Kuran kurslarına giden çocuklardan yaş sınırı ve kaçak Kuran kurslarından cezalar kaldırılmıştır. Birgün gazetesinin 1.6.2020 tarihli haberine göre: “Kuran kursları sayısı % 400 artmış, 8 yılda 15 bin Kuran kursu açılmıştır. AKP iktidarının ilk yılında Türkiye'deki toplam Kuran kursu sayısının 3699 olduğu bildirilmiştir. 2002'de her yıl neredeyse biner biner artan Kuran kursu sayısı, 2011'de 9486'ya çıkmıştır. 2011 ve 2012 arasında ise Kuran kursu sayısında rekor artış yaşanmıştır. Buna göre, 2011'de 9486 olan kurs sayısı 2012'de 14676'ya fırlamıştır. 2013'e gelindiğinde ise fiziksel koşulların yetersizliği gibi nedenlerle bine yakın Kuran kursunun kapısına kilit vurulmuştur. Resmi verilere göre, 2013'te 13 bin olan Kuran kursu sayısı 2015, 2017 ve 2019'da sırasıyla 15611, 15796 ve 18675 olmuştur. Türkiye'de sayıları 18675'e ulaşan Kuran kurslarının 11217'sinin il ve ilçe merkezlerinde, 1480'inin beldelerde, 5978'inin ise köylerde olduğu belirtilmiştir (29). Böylece Diyanet'in 2013'te başlattığı 4-6 yaş dilimine yönelik Kur'an kursu sayısını 2803'e çıkarmıştır. Bu kurslarda yaklaşık 70 bin çocuk dini eğitim almaktadır (30). Birgün gazetesinin 24.5.2016 tarihli haberine göre de Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı, internet üzerinden sözde eğitim alan “kurs öğreticileri”nin görev yaptığı Kuran kursları ve **3 yaştan başlayarak öğrenci kabul eden kreş görünümlü sıbyan mektepleri**, okul öncesi eğitime seçenek olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Okul Yöneticisi Atamaya, Görevlendirmeye ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Gelişmeler

2000 yılından sonra, okul yöneticilerinin atanması ve yetiştirilmesine yönelik çok sayıda ve farklı düzenlemeler yapılmıştır. 2004'te çıkarılan yönetmelik ile okul yöneticisi atamalarında önemli yer tutan hizmet içi eğitim zorunluğu yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni düzenlemede, müdür yardımcılığına atanmak için, hizmet içi eğitim yerine Bakanlıkça veya valiliklerce yapılacak seçme sınavı getirilmiştir. Nisan 2007'de yeni bir yönetmelik çıkarılarak, önceki yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yönetmeliğe göre müdür yardımcılığı için daha önce yürürlükte olan yetiştirme ve sınav sistemi yerine, memurluğun kaldırılmış olması yeterli görülmüştür. Bakanlık bu yönetmeliği 2008 içinde, Nisan, Ağustos ve Ekim aylarında 3 kez değiştirmiştir. Aynı yönetmelik 2009'da da Ağustos ve Eylül aylarında 3 kez değiştirilmiştir. 2011'de çıkarılan 652 sayılı KHK ile okul ve kurum müdürlerinin, yazılı ve/veya sözlü olarak yapılacak okul veya kurum müdürlüğü sınavında başarılı olmak koşuluyla, hizmet süreleri, başarımları (performans) ve yeterlikleri dikkate alınarak, il milli eğitim müdürünün önerisi ile vali tarafından atanacağı belirlenmiştir (17)..

2013'te çıkarılan başka bir yönetmelik ile yazılı ve sözlü sınavların her birinden 100 tam puan üzerinden 70 ve üstü puan alan adaylar müdür olabilir. Aynı yıl Ağustos ayında yeni bir düzenleme ile eğitim kurumlarında müdür veya müdür yardımcılığı yazılı ve sözlü sınava

başvurabilmek için istenen çalışma süresi kısaltılmıştır. Böylece okul yöneticisi olma koşullarında, *kadrolaşma amacıyla* beş ay ara ile önemli değişikliklerin yapıldığı görülmektedir (17).

2014'te eğitim yöneticilerine ve öğretmenlere yönelik norm kadroları belirleyen yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile okul yöneticilerinin norm kadroları belirlenmiştir. 2015'te yeni bir yönetmelik çıkarılmıştır. Söz konusu yönetmelikte Ocak 2016'da kimi değişiklikler yapılmış; müdür veya yardımcısı olma koşullarındaki deneyim süresinin kısaltılabileceği belirtilmiştir. Nisan 2017'de yapılan yeni bir düzenleme ile müdür ve müdür başyardımcılığı için daha önce koşul olan en az iki yıl ve üç en az üç yıl görev yapmış olma koşulu kaldırılmıştır. Görüldüğü gibi, MEB eğitim kurumlarında görev yapan yöneticilerin atamalarında 2000-2017 yıllarında kabaca 13 kez değişiklik yapmıştır.

Öğretmen atama ve görevlendirmelerinde de birçok yeni düzenleme yapılmıştır. Örneğin, 2005'te çıkarılan ve 2006'da yeniden düzenlenen yönetmelik ile '*öğretmenlik kariyer basamakları*' adı altında, uzman öğretmenlik ve başöğretmenlik uygulanmaları gündeme gelmiştir. Yönetmeliğe göre öğretmenlik mesleğine ilişkin yükselme (kariyer) basamakları, adaylık döneminden sonra öğretmen, uzman öğretmen ve başöğretmen olmak üzere üçe ayrılır. Kariyer basamaklarında yükselmek için sınav koşulu vardır. Bu sınava başvurmak için, lisans mezunu öğretmenlerin Uzman öğretmenlik sınavına başvurmak için öğretmenlikte 7 yıl; başöğretmenlik sınavına başvurmak için de uzman öğretmenlikte 6 yıl kıdeme sahip olma koşulu aranır. Bununla birlikte, kendi alanında ya da eğitim bilimleri alanında tezli yüksek lisans ya da doktora derecesine sahip olanlar bu sınavdan bağıstır. Bakanlık, 19. ve 20. Milli Eğitim Şûralarında konu yeniden masaya yatırılmış olmakla birlikte bu konuda yeni düzenleme yapılmaya çalışılmaktadır.

Öğretmen atamalarına temel olan alanlar ile adayların bitirdikleri yükseköğretim programları ve aylık karşılığı okutacakları dersler 2014, 2015 ve 2016'da beş kez değiştirilmiştir. Öğretmenlere yönelik değişen kararlardan biri de adaylığın kaldırılmasıdır. 2014'te getirilen yeni uygulama, adaylığın kaldırılmasında, aday öğretmenin en az bir yıl fiili çalışması ve başarıml (performans) değerlendirmesinde başarılı olması sonucu gireceği yazılı ve sözlü sınav koşulu getirmiştir (17). MEB 2016'da önceliği kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelere vermek üzere, *sözleşmeli öğretmen* istihdamına ilişkin bir düzenleme daha yapmıştır.

Milli Eğitim Şûralarının Yapısal Değişikliklerdeki Rolü

2006'da yapılan 17. ve 2010'da gerçekleşen 18. Milli Eğitim Şûralarında alınan zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması, 2012'de yaşama geçirilmiştir. 2014'te gerçekleştirilen 19. Milli Eğitim Şûrasında ise yapısal olmamakla birlikte, bu tür değişimlere neden olabilecek kararl alınmıştır. Örneğin öğretim kademelerinde Osmanlı kültürünü ve İslam dinini öne çıkaran öneriler yer almaktadır. Okul öncesi ve ilkokul programında Türk kültürüne ait şiir, fabl, öykü, masal gibi değerler eğitime, Türk müziği çalışmalarına yer verilmesi gibi maddeler öne çıkmaktadır. Bu maddelerde sözü edilen '*kendi kültürümüz*' sözünün 3000 yıldan çok geçmişse sahip olan uygarlığımız içinde salt Osmanlı kültürünü ifade ettiği bilinmektedir. Şûrada getirilen önerilenler arasında din kültürü ve ahlak bilgisi adlı dersin ilkokul 1., 2. ve 3. sınıfların öğretim programında da bulunması, buna karşın yurttaşlık ve demokrasi, trafik güvenliği ve insan hakları derslerinin programdan kaldırılması; **hafızlık eğitimi** alacak öğrencilere daha çok olanak sağlanması, ortaokul ve liselerde okutulan Türkiye Cumhuriyeti inkılâp

Tarihi ve Atatürkçülük dersi programının değiştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca bir yanda bütün ortaöğretim kurumlarında ders sayısının çeşidinin ve haftalık ders saatlerinin azaltılması önerilirken, öte yanda din kültürü ve ahlak bilgisi adlı dersin liselerde haftada iki saate çıkarılması önerilmiştir.

Şûradaki kararlarındaki maddeler incelendiğinde, bir yandan ders çeşidinin ve saatinin azaltılması; bu amaçla **Türkçe dil bilgisi ve anlatımının lise eğitiminden kaldırılması** önerilmektedir. Ancak liselerde din dersinin yetersizliği vurgulanmaktadır.

✚ *Bir ulusu yaşatmak, o ulusun dilini yaşatmakla mümkündür.
Çünkü dil, kültürü de içinde barındırır.*

Yabancı dil öğrenmede başarının anahtarı, öğrenilen dilin kültürünün anlaşılması ve o kültür bağlamında düşünülmesidir. Bu bağlamda 19. Milli Eğitim Şurasında, Türkçe derslerine ve Osmanlı kültürüne vurgu yapan önerilerin amacı açıktır. Şûranın önerileri arasında Anadolu otelcilik ve turizm meslek liselerinin öğretim programında yer alan alkollü içki ve kokteyl hazırlama dersinin kaldırılması ile aşure günü, Muharrem ayı ve kutlu doğum haftasının belirli gün ve haftalar kapsamında kutlanması yer almaktadır. Bu iki öneri de eğitimde dinsel hatta dinci yönelimin göstergesidir (17).

Son olarak 2021’de gerçekleştirilen 20. Milli Eğitim Şûrasında, okul öncesine yönelik “Okul öncesi öğretim programında çocuğun gelişim düzeyi dikkate alınarak din, ahlak ve **değerler eğitimi** yer almalıdır.” biçiminde tavsiye kararı alınmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Eğitim Anlayışı

Atatürk, “Rönesans” ve “Aydınlanma Dönemi” gibi, Batı’nın içinden geçtiği tarihsel süreci çok iyi incelemiş ve kurtuluş hareketini üç temel amaçta özetlemiştir. Bunlar;

1. sömürüye ve işgale karşı bağımsızlık,
2. ulusal bir devletin kurulması ve
3. çağdaşlaşmadır.

Bu amaçlardan “bağımsızlık” ve “milli bir devletin kurulması”, Cumhuriyet yönetimi ile gerçekleşmiştir. Son amaç olan çağdaşlaşmayı ise bir yaşam savaşımı olarak görmüştür (31). Kurtuluş hareketi sonrasında söylediği “Asıl mücadele şimdi başlıyor” sözü ile de bu inancını dile getirmiş ve

✚ *“Bu memlekette cehaleti süratle ortadan kaldırmak lazımdır. Başka kurtuluş yolu yoktur”* (32)

diyerek eğitimin önemini dile getirmiştir.

Atatürk kararlı (istikrarlı) bir eğitim politikamızın olmadığını görmüş; 1923’te Eskişehir’de bu durumu şöyle dile getirmiştir; “Bu 30 yıllık maarif müdürü, birbirine zıt birçok program almış, uygulamış ve uygulatmıştır. Çünkü hükümetin başına gelen her Maarif Nazırı kendine göre bir program yapıyor ve uygulatıyordu. Ondan sonra gelen başka Nazır kendinden öncekini beğenmiyor, başka bir program uygulatıyor. Memleketin maarifinde çeşitli programların uygulanması yüzünden öğretim berbat hale gelmiştir.” (32). O’na göre eğitimdeki başarısızlığın önemli bir nedeni kararlı (istikrarlı) bir eğitim politikamızın olmamasıdır (8).

Atatürk, eğitimde ulusal bilince sahip olmanın önemini şu sözlerinde belirtmiştir:

“.. Yüzyıllarca süren Türk devletlerinin devirlerine dikkat ediniz. Türk, kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş, nereden geldiği belirsiz birtakım başkanların şuursuz vasıtası olmak durumuna düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, dimağını, ruhunu unuttur gibi olmuş ve neticesi hor görülüş, esaret olan, karşılıksız köle olmaya giden alçak bir amaca doğru sürüklenmiştir. Millet ne yazık ki bu dalgınlık halini çok sürdürdü. Bu yüzden her türlü yoksulluklara ve olumsuz durumlara katlanmaktan kendini kurtaramadı. Bütün bu başeğmeleri, aldığı milli olmayan eğitimin kaçınılmaz gereği olduğunu fark etmeksizin, sağlam bir terbiyenin etkisi olduğu kanısıyla uyguluyordu. Terbiyenin esası, amacı ve mahiyeti ne büyüktür!” (32).

Atatürk eğitimde çağdaşlaşma çalışmalarına doğrudan (bizzat) katılmıştır. Örneğin 3. Türk Kurultayı’ndan hemen sonra, 1936-37’de bir Geometri terimleri kitabı yazmıştır. 44 sayfalık bu geometri kitabında matematiksel birçok terim geliştirmiş; anlaşılması güç olan Osmanlıca geometri terimleri yerine Türkçe karşılıklar getirerek geometri terimlerinin bugünkü anlaşılır duruma gelmesini sağlamıştır. Kitap, 1937’de Milli Eğitim Bakanlığınca yazar adı belirtilmeden yayınlanmış, kitabın 2. baskısı 1971’de Türk Dil Kurumu tarafından yapılmıştır. Birçok geometri terimini yazdığı bu kitapla anlaşılır hale getiren Atatürk’ün böylelikle geometrinin öğrenilmesi ve anlaşılmasındaki hizmeti büyük olmuştur (33).

Şekil 5: Atatürk’ün yazdığı geometri kitabından bir sayfa (33).

Atatürk, çocukların üzerindeki aile baskısını gözlemiş; ailelerin bu tutumunun yanlış olduğunu, şu sözleri ile ifade etmiştir:

✚ “Çoğu ailelerde öteden beri çok kötü bir alışkanlık vardır: Çocuklarını söyletmez ve dinlemezler, zavallılar lafa karışınca ‘sen büyüklerin konuşmasına karışma der, sustururlar. Ne kadar yanlış, hatta zararlı bir hareket...”.

Atatürk, ülkede uygulanan eğitim - öğretim yöntemlerinin yetersizliğini de gözlemiştir. Bu gözlemini, 1921’de Ankara’da toplanan Maarif Kongresinde şöyle dile getirmiştir: *“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en mühim bir amil (önemli neden) olduğu kanaatindeyim”*. Atatürk, eğitimin amacının kendi yaşamını bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi olan, tüketici insan yetiştirmek olduğunu belirtir. O, her Bakanın eğitim ile ilgili farklı bir program uygulattığını belirtir ve bunun sonucunu şöyle ifade eder;

✚ *“Bütün bu uygulama ve programlar ne veriyordu? Çok bilmiş, çok öğrenmiş birtakım insanlar.. Ama neyi bilmiş? Birtakım nazariyatı bilmiş! Fakat neyi bilmemiş? Kendini bilmemiş, hayatını ihtiyacını bilmemiş ve aç kalmış! İşte bu öğrenim tarzının uğursuz sonucu olarak denilebilir ki, memlekette aydın olmak demek çokbilmiş olmak demektir. Sefalet ve fakirliğe mahkûm olmak demektir.”* (32, 8).

Atatürk’ün eğitimden beklentilerini şöyle özetleyebiliriz :

Ulusal bütünlüğü ve yönetim biçimini koruyup sürdürecektir yurttaş yetiştirilmelidir. Eğitim milli bir bütünlük içinde olmalıdır. Eğitim bilime dayanmalıdır. Eğitim işe yarar, üretici ve yaşamda başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir. Eğitim yeni kuşaklara özgürlük, erdem, özveri, düzen, disiplin, kendine ve millete güven duygularını kazandırmalıdır(32).

Bu beklentileri ışığında Atatürk’ün eğitim felsefesini şöyle özetleyebiliriz (8):

1. *Eğitim bilimsel olmalıdır. Kuramsal verilen bilgi, uygulama ile geliştirilmelidir.*
2. *Eğitimde kullanılan yöntem ve stratejiler, bilimsel olmalı ve teknolojiden yararlanılarak uygulanmalıdır.*
3. *Eğitimde öğrenciye bilginin yanında, yeryüzünde dile getirilmiş felsefi görüşler de öğretilmelidir.*
4. *Eğitimde öğrenciye bilginin ve felsefenin yanında, yeryüzünde ortaya çıkmış dinler de öğretilmelidir.*
5. *Eğitilecek olan kişi öğrencidir. O halde öğretim sırasında öğrencinin ilgi, yetenek ve gereksinimleri önde olmalıdır.*
6. *Eğitim milli olmalıdır. Millet ve ulus bilinci olmayan bireylerin ülkelerine sahip çıkmaları düşünülemez.*
7. *Kendine ve ülkesine maddi ve manevi yarar sağlayacak bireyler yetiştirilmelidir.*

Sonuç Yerine

Yukarıda değinildiği gibi, Cumhuriyetin ilk 25 yılında laik, bilimsel, demokratik eğitim titizlikle uygulanmış daha sonra ödünler ve yanlış politikalarla bu ilkelerden uzaklaşmıştır. Özellikle 12 Eylül 1980’de laik, demokratik, bilimsel eğitim yerine Türk-İslam sentezine uygun bir yapılanmaya gidilmiştir (12). Son 20 yılda eğitim sisteminde önemli yapısal değişimler gerçekleşmiştir. 2011’de merkez ve taşra örgütlerinde neredeyse sil baştan düzenleme yapılmıştır. MEB tüm ülkedeki eğitim sistemini yönetmektedir. Türkiye’de eğitimin amaçları, yani **‘nasıl bir insan yetiştireceğiz?’** sorusunun yanıtı 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasasında ve buna dayanarak, 1992 tarihli yasada açıkça belirtilmektedir. 652 sayılı KHK, 1992 tarihli yasadaki Bakanlığın görevlerini değiştirerek, aslında ülkede verilecek eğitimin amaçlarını değiştirmiştir. Bu bağlamda söz konusu KHK, salt bu

boyutu ile bile bütün bir ülkeyi ilgilendiren bir “reform” niteliğindedir. Çünkü Bakanlık, 2012’den başlayarak, başta Talim ve Terbiye Kurulu’nun yapısı olmak üzere, merkez ve taşra örgütlerinde gerçekleştirdiği bütün yapısal değişiklikleri bu KHK’ye dayanarak yapmıştır.

Önceki yıllarda etkisinin MEB’in uygulamalarına pek yansımadağı görülen Milli Eğitim Şuralarının 2000’li yıllarda MEB’e neredeyse yol gösterici olduğunu söylemek olanaklıdır. 2000 yılından sonra yapılan üç Şûra incelendiğinde 4+4+4 zorunlu eğitim sisteminin uygulanmaya başlaması başta olmak üzere okul güvenliği, yaşam boyu eğitim, orta öğretime geçiş ve okul yöneticisi görevlendirmeleri gibi konularda MEB’in bu dönemde yapılan Şûra kararlarına bağılı kaldığı gözlenmektedir.

Sonuç olarak :

Türkiye’de **Atatürk** sonrası dönemde, Atatürk’ün ilke ve devrimlerinden adım adım uzaklaşarak, süreç bir **karşı devrim** ile sonlandırılmak istenmektedir. Bu durumda bütün basamaklarda verilen eğitimin içeriğı ve yöntemi gözden geçirilerek, **Atatürk ilke ve devrimlerine aykırı uygulamalara son verilmeli** ve **eğitim programları Atatürk ilke ve devrimleri ışığında yeniden düzenlenmelidir**. Bu kapsamda öncelikle, bütün basamaklarda Atatürk’ün Cumhuriyetçilik ilkesinin temelinde yatan **demokrasi bilinci** öğrenciye kazandırılmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için, demokrasi dersi hem temel eğitimin hem de öğretmen yetiştiren programların öğretim programına eklemelidir. Öte yandan, demokrasinin “bilgi” düzeyinde kalmasını engellemek ve gelecek kuşaklarda bir demokrasi bilincinin yaratılması için okullarda yürütölen örtük programdan yararlanılmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için de demokrasiyi içselleştirmiş eğitimciler yetiştirilmelidir.

Ayrıca Atatürk’ün eğitim ilkeleri ışığında şunlar önerilmektedir (8) :

- 1. Eğitim bilimsel olmalıdır. kuramsal verilen bilgi, uygulama ile geliştirilmelidir. Örneğın uygulamanın en zor olduğı tarih dersinde öncelikle öğrenciye tarih bilinci verilmelidir. Tarih bilinci, tarihin önemini ve işlevini kavrayarak oluşur. Tarih bilinci oluşın öğrenciye tarihsel olaylar sırası ile öğretilir. Her tarihsel olay, zamanında ve coğrafyasında, nedenleri ve sonuçları ile irdelenir. Bu tarih irdelemeleri, ilköğretimde öğretmen tarafından yapılır ve öğrencinin de katılması sağlanır. Zamanla bu irdelemeleri, öğretmen rehberliğinde öğrenci yapmaya başlar. Ortaöğretimde, artık tarih irdelemelerini öğrencinin yapması beklenir ve öğretmen buna rehberlik eder. Böylece öğrenciye tarihsel bilginin yanında, tarihi çözümleme ve anlama becerisi kazandırılır. Bu beceriyi kazanan öğrencinin, artık geçmiş olaylardan ders çıkaramaması düşünölemez.*
- 2. Eğitimde kullanılan yöntem ve stratejiler, bilimsel olmalı ve teknolojiden yararlanılarak uygulanmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için okulları donanımlı kılmak tek başına çözüm değildir. Öğretim sırasında bilimsel yöntemi de teknolojiyi de kullanacak olan öğretmeni, bunları kullanmaya istekli ve beceriyle donatmak gereklidir.*
- 3. Eğitimde öğrenciye bilginin yanında, yeryüzünde dile getirilmiş felsefi görüşler de öğretilmelidir. Öğrencilerin farklı felsefi görüşleri öğrenmeleri ve bu görüşleri tartışabilmeleri, onların düşünme*

ve çözümleme (analiz edebilme) yeteneğini artırır. Böylece düşünen ve irdeleyen bireyler yetişecektir.

4. Eğitimde öğrenciye bilginin ve felsefenin yanında, yeryüzünde ortaya çıkmış dinler de öğretilmelidir. Çocuklar belirli bir yaşa dek soyut düşünememektedir. Bu bağlamda, **çocuğa soyut düşünebileceği yaşa gelmeden önce, okul öncesi veya ilkokul döneminde din eğitimi verilmemelidir**. Çocuklara ancak soyut düşünebilme çağına geldikleri ortaokul döneminden başlayarak, Atatürk'ün de ilke olarak kabul ettiği gibi, yeryüzünde ortaya çıkmış dinlere ilişkin genel bilgiler (din kültürü) öğretilmelidir. Ayrıca Anayasada belirtilen '**laiklik** ilkesi' gereği devlet kimseyi yalnızca belirli bir dinin ve mezhebin baskın olduğu ve bu mezhebe ve dine yönelik uygulamaların öğretildiği din dersleri almaya zorlayamaz. Dolayısıyla, ailesinin isteği olan öğrencilere, din dersi kapsamında, yeryüzünde ortaya çıkmış dinlere ait genel bilgiler verilmelidir. Lisede verilecek din dersinde de öğrencilere kendi dinleri bilimsel yöntemlerle öğretilmelidir. Kendi dinini okulda yansız öğrenen öğrenci, dinsel inançlarını boşanlara (hurafelere) kapılmadan, bilinçli olarak geliştirebilir.
5. Eğitimde öğrenciye din kültüründen bağımsız, "ahlak bilgisi" verilmelidir. Bu nedenle, ayrı bir ders olarak "**ahlak bilgisi**" ortaokuldan başlayarak okutulmalıdır.
6. Eğitilecek olan kişi öğrencidir. O halde öğretim sırasında öğrencinin ilgi, yetenek ve gereksinimleri önde olmalıdır. Bu bağlamda, bilimsel çalışmaların yanı sıra, öğrencinin kendisini tanıyacağı kültür, spor ve sanat ile de tanışması sağlanmalıdır. Bu nedenle, eğitim programından kaldırılan veya süresi azaltılan beden eğitimi, resim iş, müzik gibi, öğrencinin kendini tanıyacağı dersler, ilkokuldan başlayarak, süreleri artırılarak, eğitim programında yer almalıdır.
7. Eğitim milli olmalıdır. Millet ve ulus bilinci olmayan bireylerin ülkelerine sahip çıkmaları düşünülemez. Bu nedenle, kurtuluş savaşı mücadelemiz ile Cumhuriyetin kuruluşu, Atatürk'ün ilke ve devrimleri, ilkokuldan başlayarak gerek yaşam (hayat) bilgisi gerek vatandaşlık / yurttaşlık bilgisi derslerinde öğrencilere öğretilmelidir.
8. Eğitim programlarında, günün değişen ve gelişen koşullarına göre değişiklikler yapılmalıdır. Ancak bu değişiklikler keyfi ve rastgele olmamalıdır.
9. Eğitim ile kendilerine ve ülkelerine maddi ve manevi yarar sağlayacak bireyler yetiştirilmelidir. Bu da modern beceri, teknik ve meslek eğitimi ile sağlanabilir.

Eğitimde yukarıda sayılan önlemlere destek olmak için:

1. Atatürk'ün başta **NUTUK** ve orta öğretim okulları için kendi eliyle yazdığı, ancak özgürce irdelenerek, tartışılarak değerlendirilebilmesi için kendi adıyla değil, Prof. Afet İnan'ın adıyla yayımlanmış olduğu **YURTTAŞ İÇİN MEDENİ BİLGİLER** adlı kitabı olmak üzere, beş cilt olan ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanan **ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ** vazgeçilmez kaynaklar olarak değerlendirilmelidir. Bu yapıtların yeni basımları yapılırken, Atatürk'ün el-yazmalarının fotokopileri de eklenmelidir.
2. Atatürk'ün Türk ulusu için gerçek bir özgürlük ve bağımsızlık bilinci kaynağı değerindeki yapıtları, Osmanlıca bilen tarih, toplumbilim, siyaset bilimi, hukuk, iktisat, felsefe ve sanat uzmanlarından bir kurul oluşturularak, bir an önce Türkçe'ye kazandırılmalıdır. Ancak **yayınlanırken bir sayfada**

asıllarının fotokopileri, karşı sayfada Türkçeleri yer almalıdır. Böylece her türlü “bozulma” olasılığı önlenmelidir.

3. Falih Rıfkı Atay’ın “Çankaya”, “Zeytindağı” yapıtları gibi Atatürk’ü ve kurtuluş savaşını anlatan eserlerin MEB’in 100 temel yapıt listesine eklenerek, bu yapıtların öğrencilerin yanı sıra öğretmenlerce de okunması sağlanmalıdır. Bu bakımdan, Atatürk’ün devrim ve ilkeleri ile Kurtuluş Savaşımızı anlatan yapıtların öğretmen yetiştirme programlarında da yerini alması sağlanmalıdır. Öğretmenin eğitimi iyileştirilmeli ve toplumsal konumu saygın ve yüksek kılınmalı.

Ülkemizdeki eğitimin 21. Yüzyıl planlamasında 3 aşamalı uygulama yerinde olacaktır:

1. *Bozulan tüm eğitim sisteminin onarımı (restorasyonu),*
2. *Eğitimde başarılı olmuş ülke modellerinden (örn. Finlandiya) yararlanma*
3. *Çağımızdaki bilimsel, teknolojik ilerlemelerin, özellikle sayısal-dijital teknolojilerin eğitim dizgesine (sistemine) uyarlanması.*

Yaşam boyu öğrenme (LLL) beceri ve alışkanlığı kazandırma, temel yaşam becerileri edinme (ilk yardım, sürücü belgesi, yüzme..), en az 1 geçerli yabancı dil öğrenme, küresel dünyada rekabet edebilecek donanım ve özgüven kazandırma, bilişim okuryazarlığı, sorgulayan ve bilgi-becerilerini sorun çözmede kullanabilen, matematiksel düşünebilen, evrensel etik değerleri içselleştirmiş... nitelikli insanlar yetiştirme, 21. yy’da Ulusal Eğitim dizgemizin başlıca hedefleri olmalıdır.

21. yy’ın katı yarışmacı düzeninde ülke ve ulus olarak tutunabilmek için insangücünün niteliği ve donanımı yaşamsal önemdedir. Geçerli bir meslek, en az bir yabancı dil, bilişim bilgi-becerisi ve temel iletişim becerileri zorunlu 4 temel donanım alanı olarak görülmektedir. Bilim ve teknolojiye katkı vermek, araştırma-geliştirme etkinliklerine yeter kaynak ayırmak, patent vb. ürünler ortaya koyabilmek için öğrencilerin erken yaşlardan başlanarak hayal gücünü geliştirmeye çabalamak son derece önemlidir. 21. yy. yarışmacı düzeninde ezberci değil, eleştirel düşünen, sorgulayan, nedensellik arayan ve kuran, yaratıcı insangücü vazgeçilmezdir.

Nüfus artış hızı mutlaka frenlenmek ve % 0,5'lere çekilmek zorunludur. İnsan Eşdeğeri Robot (MER - Men Equivalent Robot) teknolojisi, 2030'a dek 800 milyon insanı işsiz bırakacaktır. Yapay zeka (AI) ve Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Metavers vb. devrimsel gelişmeler öncelikli ulusal alanlar olarak izlenmeli ve çağdan kopuşa asla izin verilmemelidir.

Eğitim sistemi insanı insanlaştırmalı, kendini gerçekleştirmeye dönük, bilgeleşme hedefli, hümanist, Felsefe ve güzel sanatlarla içiçe, her tür sömürüye karşı - emeğe saygılı, sağlıklı - onurlu -mutlu - üretken, barışçı - dayanışmacı bir toplum yaratmaya vuruk olmalıdır.

Ülkemiz de içinde olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde ulusal eğitim dizgesi, zorunlu olarak (*a fortiori*) **“yeniden yapılandırıcı”** (re-constructive) olmak zorundadır. Çağın gereği insan tipi yetiştirilecektir. Devrimci, köktenci olmalı, tutuculuk – gericilikle uzlaşma aranmamalıdır.

Atatürk ‘*çağdaş uygarlık düzeyini aşma görevi*’ vermiştir. Bu ise ancak

- **Çağdaş, bilimsel, laik, karma, kamusal, parasız, Türkçe eğitim** ile olanaklıdır.

✚ “Benim manevi mirasım bilim ve akıldır.” / Mustafa Kemal **ATATÜRK**

Yararlanılan Kaynaklar

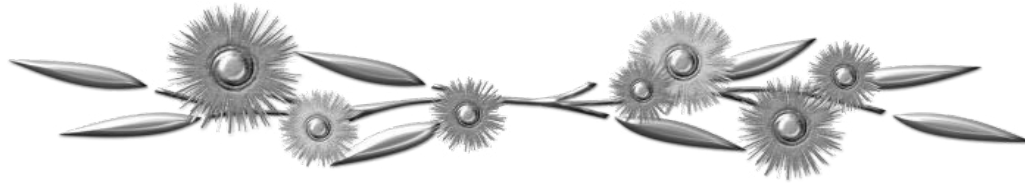
1. Kumar, S., ve Ahmad, S. (2008). Meaning, aims and process of education. *School of Open Learning*, 3-6.
2. Ertürk, S. (1988). Türkiye'de eğitim felsefesi sorunu. *Hacettepe Üniv. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 11-16.
3. Gökçe, A. T. (2016). Eğitimde değişen değerler ve öğretmenin rolü üzerine. *Eleştirel Eğitim Yönetimi Yazıları* (Edt. K. Yılmaz). Ankara: Pegem Akademi. ss. 191-211.
4. Freire, P.(1991). Ezilenlerin Pedagojisi, Çev. Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
5. Ünal, L. I. (2013). Kapitalist toplumda eğitim: Kuram ve gerçekliğe genel bir bakış. *Praxis*. 33(3). 9-27.
6. Gazalçı, M.(2014). Cumhuriyetin Eğitim Devrimi, Öğretmen Dünyası.
7. Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara: Divan Yayıncılık Ltd. ISBN 975-16-0163-0
8. Toker Gökçe, A. (2012). Eğitim felsefesi akımlarının Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemine etkileri. *Eğitim Felsefesi* (Ed. N. Gökalp ve Ş. Çelik). İstanbul: Lisans Yayıncılık. ss, 173-184.
9. Sönmez, V. (Ed.). (2003). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık.
10. Gazalçı, M. (2015). Köy Enstitüleri Sistemi, Mezunları Üzerinde Bir Araştırma, Bilgi Yayınevi,
11. Toker Gökçe, A. (2021). Küreselleşme ve eğitimde değerler: Küreselleşmenin eğitimde bireysel ve toplumsal değerlere yansımaları. Eds: Ebru Oğuz - Kürşad Yılmaz. *Prof. Dr. İlayet Aydın'a Armağan*. ss. 355-369.
12. Gazalçı, M. (1997). *Aydınlanma Sürecinde 8 Yıllık Eğitim*, Güldiken Yayıncılık, 1997.
13. ERG Eğitim reformu girişimi. Euronews: PISA 2018 açıklandı: Uzmanlar Türkiye verilerini değerlendiriyor, 2019, <https://www.egitimreformugirisimi.org/etiket/pisa-sinavi/>
14. BBC News Türkçe (2019). PISA testi 2018 sonuçları açıklandı: Türkiye yine tüm alanlarda OECD ortalamasının altında. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50639723> e.t. 16.02.2022
15. Pink WT, Noblit GW (2007). *International Handbook of Urban Education*. The Netherlands: Springer.
16. Matematik Eğlencelidir. <https://www.facebook.com/matematikeglencelidir/photos/ac%C4%B1-ama-ger%C3%A7ek/4023575864325721/> e.t. 16.02.2022
17. Gökçe, A. T. (2018). Türk eğitim sisteminde 2000'li yıllarda gerçekleşen yapısal değişimler. *Prof. Dr. Emine Akyüz'e Armağan – Akademisyenlikte 50 Yıl*. Ankara: Pegem Akademi
18. Evrensel (2011). Eğitimde yeniden yapılanma. *Evrensel*. <http://www.egitimciyiz.com/> e.t. 14.04.2016
19. Milliyet (2013). Genel liselerin dönüşümü tamamlandı. <http://www.milliyet.com.tr/>.
20. https://encrypted-tbn2.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRkdfWeCDT8fKWPrOsScZCivVZBAzvtBGeb0-fprbdDwDtYlu_I e.t. 14.02.2022
21. Sinan Tartanoğlu, Haydi Kızlar Eve! Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mart 2013.
22. Eğitim-Sen (2021). MEB Örgün Eğitim İstatistikleri Işığında Eğitimin Durumu. *Eğitim-Sen*. <https://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/MEB-%C3%96rg%C3%BCn-E%C4%B0Fitim-%C4%B0statistikleri.pdf>
23. ANKA (2016). Kız öğrenciler 4+4+4 uygulamasıyla örgün eğitim dışına itildi. *Sözcü*. <http://www.sozcu.com.tr/2016/egitim/>
24. Eğitim-Sen (2014). 2014-2015 Eğitim Öğretim Yılı Başlarken Kız Çocukları Eğitim Sisteminin Neresinde? *Eğitim-Sen*. www.egitimsen.org.tr

25. MEB (2021). Milli eğitim istatistikleri Örgün Eğitim 2020/21.
https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2020_2021.pdf e.t. 17.12.2021
 26. Salman, U.A. (2015). Okul terki hala önemli sorunlardan biri. <http://www.memurlar.net/haber/538748/>
 27. Tedmem (2020). 2020 Eğitim Değerlendirme Raporu. <https://tedmem.org/download/2020-egitim-degerlendirme-raporu?wpdmdl=3644&refresh=61bcb0ca8cc561639755978>
 28. Indigo (2015). Türkiye’de eğitim sistemi bir fiyasko! <https://indigodergisi.com/2015/04/al-birde-buradan-yak/> e.t. 17.12.2021
 29. Gazalcı, M. (2008). Eğitime Dinci Çember, Bilgi Yayınevi.
 30. Diyanet TV (2022). Diyanet’in 4-6 Yaş Kurslarına Yoğun İlgi <https://www.diyanet.tv/diyanetin-4-6-yas-kurslarina-yogun-ilgi> İndirme Tarihi: 16.02.2022
 31. Filiz, Ş. (2008). Atatürk’ün eğitim felsefesi. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. Yılında eğitim kurultayı. Cumhuriyetimizin kuruluş felsefesinin öngördüğü eğitim. Bildiriler kitabı. Malatya: İnönü Üniversitesi
 32. Akyüz, Y. (1993). Türk Eğitim Tarihi. 4. Bs. İstanbul: Kültür Koleji Yay.
 33. Matematik Tutkusu (2013). Atatürk’ün yazdığı geometri kitabı.
<https://www.matematiktutkusu.com/forum/sohbet/21432-mustafa-kemal-in-geometri-kitabi-hakkinda-bazi-bilgiler.html> e.t. 16.02.222
-

Hazırlayanlar, Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu :

1. Prof. Dr. D. Ali ERCAN (Kurul Başkanı) (Çekirdek Fiziği)
2. Prof. Dr. Ahmet SALTİK (Kurul 2. Başkanı) (Tıp, Hukuk-Sağlık Hukuku, Kamu Yön.-Siyaset Bilimi)
3. Prof. Dr. Gönül BALKIR (Yazman, Hukuk)
4. Prof. Dr. Özer OZANKAYA (Sosyoloji, 4. Genel Başkan)
5. Prof. Dr. Lutfü ÇAKMAKÇI (Gıda Mühendisliği)
6. Prof. Dr. Ayşe UYGUR (Kimya Müh. - Tekstil)
7. Prof. Dr. Tahir Baştaymaz (Sosyal Politika)
8. Doç. Dr. Ayşe Toker GÖKÇE (Eğitim Bilimleri)
9. Doç. Dr. Mehmet BALYEMEZ (Cumhuriyet Tarihi)

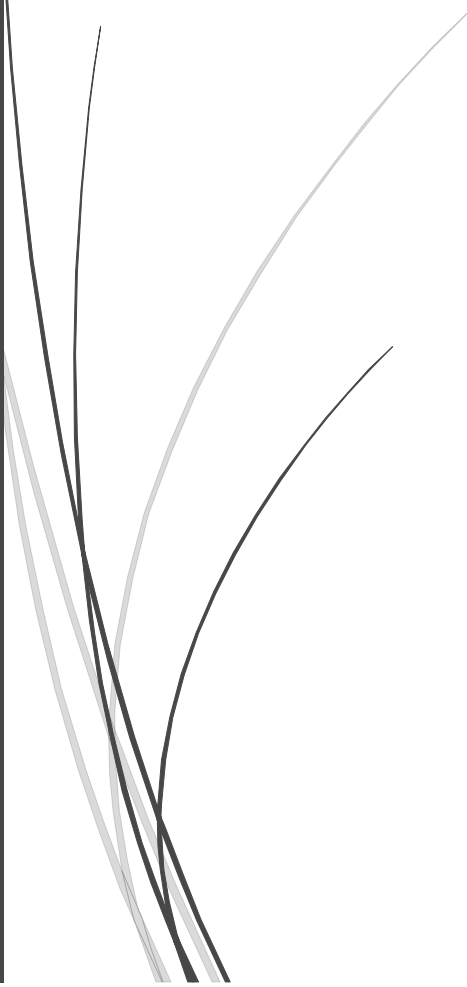
Kolaylaştırıcı : Safa B. YENİCE, ADD Genel Başkan Yardımcısı (Bilim Kurulundan sorumlu)

21. YÜZYILDA EKOLOJİ ve TARIM SORUNLARINA BAKIŞ

Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu Raporu

21. YÜZYILDA EKOLOJİ ve TARIM SORUNLARINA BAKIŞ

YÖNETİCİ ÖZETİ

Doğal ortam koşullarındaki büyük değişiklikler, ekosistem dengesinin bozunumuna, canlılar açısından ağır ekolojik sorunlara neden olmaktadır. Coğrafyanın ve iklimin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi salt makro olaylarla sınırlı değildir; aynı zamanda bir canlı (grubun) yerleştiği yerin özellikleri de mikro düzeyde değişimin biçimini, hızını ve boyutunu etkileyebilmektedir.

Küresel ısınma bağli olarak karasal buzulların eriyişi, tropik ormanların hızlı azalışı, orman yangınlarında artış, atmosferin kirlenişi, çölleşen alanların artışı... küresel iklimin gidişini belirlemekte ve aynı zamanda coğrafik yapının da değişimine yol açmaktadır.

Havzalardaki orman örtüsünün artış hızına bağli olarak erozyon ve sediment oluşumunun azalışı, buna karşın havzalardaki tarım alanlarının yaygınlaşması ile erozyonun ve sediment miktarının artışı bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur.

İnsan nüfusunun hızlı artışı ve su rejiminin anormal değişimi nedeniyle su gereksinimi, özellikle Kuzey yarıkürede (Türkiye'nin de üzerinde bulunduğu) 30-40° enlemler arası bölgede büyümekte, su gittikçe "kritik madde" durumuna gelmektedir.

İklim değişikliğine/bunalımına karşı etkin savaşım için "çevre, ekonominin alt sistemidir" biçimindeki algının terk edilerek, "ekonomi, çevrenin bir alt sistemidir ve 'ekolojik taşıma kapasitesi' ile sınırlıdır" yönünde düşünsel bir köktenci değişim zorunlu görünmektedir.

Dünyada artan insan nüfusuna (BM Nüfus Fonu'na Kasım 2022'de 8 milyarın aşıldığı açıklandı) ve gelişen teknolojilere bağli olarak, enerji kullanım düzeyi, nüfus artış hızından daha yüksek bir oranda büyümektedir.

Ülkemiz tarım açısından büyük (potansiyele) sahiptir. Oysa Ülkemiz, bugün bitkisel üretimden hayvancılığa, gıda ürünlerinden tarımsal hammaddelere dek hemen her şeyi dışarıdan satın alan (ithal eden,) dışa bağımlı bir ülke konumuna getirilmiştir. Tarım önemli bir iş alanı ve istihdam kaynağı iken, bu özelliğini önemli ölçüde yitirmiştir. Tarımsal üretimin Gıda güvenliği ve güvencesi açısından büyük öneme sahip olduğu göz ardı edilmektedir.

Ayrıca, üretimi ticarete tercih eden yönetim biçimi terk edilmeli; üretim temel alınmalıdır. Bunun için Tarımsal girdilerin tümü ülkemizde üretilmelidir. Enerji maloluşunu düşürmek için de yenilenebilir enerji yatırımlarına destek verilmelidir. Tarım Yasası'nın öngördüğü üzere, her yıl GSMH'nın %1'i, tarım desteği olarak çiftçiye verilmelidir. (Tarımsal dış ticaret açığı 15 milyar dolara erişmiştir!)

Dünyada akaryakıt bedellerinin artması nedeniyle taşıma giderlerini düşürmek için Ülkemizde Deniz ve Demiryolu taşımacılığına önem verilmelidir.

Anahtar sözcükler : Ekoloji, tarım sorunları, gıda güvencesi, gıda güvenliği, küresel ısınma, iklim faciası,

EXECUTIVE SUMMARY

Major changes in natural environmental conditions cause the alteration of ecosystem balance and severe ecological problems for living beings. The effect of geography and climate on social life is not limited to macro events; at the same time, the characteristics of the place where a living group is located can also affect the form, expedite and extent of change at the micro level.

Melting of terrestrial glaciers, rapid depletion of tropical forests, increase in forest fires, pollution of the atmosphere, increase in desert areas due to global warming determine the course of the global climate change/crisis and also effect a change in the topography

Depending on the rate of increase in forest lands in the basins, erosion and sediment formation are reduced. On the other hand, inceasing of agricultural lands in the basins causes an elevation in the amount of erosion and sediment. This fact has been demonstrated by scientific researches.

Due to the very rapid growth in the human population and the abnormal change of the water regimen, the need for water uprises significantly, particularly in the Northern Hemisphere. In the region between 30-40° latitudes, where Turkiye is located, water is increasingly becoming a "critical element".(UN FPA announced world population ecedeed 8 billion in nowember 2022!)

For an effective fight against climate change/crisis, the perception that “environment is the subsystem of the economy” must be abandoned. Instead of this view, “the economy is a subsystem of the environment and is limited by its 'ecological capacity'” must be replaced.

Due to the very rapid and completely unnecessary increasing of human population and developing technologies in the world, the rate of energy use is higher than the rate of population growth.

Our country has a great potential in terms of agriculture. However, the country imports vegetable products, animal products, cattle, agricultural fertilizers, pesticides and herbicides from abroad. In another words, She has become a foreign-dependent country by importing almost everything. Although agriculture is an important source of employment for individuals, Turkiye has lost this advantage to a large extent. It is not taken into account that agricultural production is of great importance in terms of food safety and security either.

In addition, there is a huge need for domestic production. It is not possible to overcome all kinds of problems with import. For this, all of the agricultural inputs must be produced in our country. In order to reduce energy costs, renewable energy investments should be supported. As indicated by the Agricultural Law of Turkiye, 1% of the GNP should be allocated to the farmers in agricultural support each year. (foreign trade deficit for agricultural sector exceded \$15 Bn in 2022!)

Due to the terrible climbing of fuel prices in the world and Turkiye, special interest should be given to marine & railway transportation in our country in order to drop portage costs.

Keywords : *Ecology, agricultural issues, food security, food safety, global warming, climate disaster*

GİRİŞ

Belirli bir alanda bulunan canlılar ile bunları saran cansız çevrenin karşılıklı etkileşimiyle oluşan ve dengeli süreklilik gösteren bütünlüğe “ekosistem” adı verilir. Doğal yaşam (Fauna ve Flora) duyarlı dengeler üzerine kurulmuştur. İnsan, doğal çevreyle olan uyumsuz, aykırı ilişkisi nedeniyle doğal dengeyi bozan en büyük etmenlerden biridir. Sistemler arası ilişkiler kısa erimde insanlarca ayırmsanmayacak ölçüde yavaş değişimlerle ilerleyen uzun süreli bir etkileşim zinciri ile birbirine bağlıdır(1).

Dengeli etkileşim durumunda uyumlu işleyen doğal sistemlere dışarıdan olağan üstü girdiler sistemin (dinamik) dengesini oluşturan zincirin halkalarında kopuşlara yol açabilir ve bu tür kopuşlar zamanla zincirin tümünü etkileyerek sistemin olumsuz yönde değişimine neden olabilir.

Gezegelimizin 4 milyar yıllık geçmişi gösteriyor ki, genelde ekosistem en zor koşullar altında bile yeni fiziksel durumlara uyum sağlayabilen (elementleriyle) yeni bir denge oluşturarak işlemeyi sürdürebiliyor; bu gerçekleşmezse, yaşama elverişli fiziksel, biyolojik, kimyasal koşullar tümüyle yok olursa, zaten ekosistem de çöküp, yok oluyor.

Ekosistem dengesi durağan değil, koşullardaki sapmaları belli bir dereceye dek kabul edilebilir “devingen” (*dinamik*) bir dengedir. Madde/enerji girdi-çıktılarındaki olağanüstü değişimler nedeniyle, bu doğal/fiziksel denge bozulduğunda, ekosistem dengesi de kırılmakta ve uzun süreli ekolojik sorun oluşturmaktadır. Bir ekosistemin bir biçimde bozularak ortadan kalkması durumunda, onun yerini yeni bir ekosistem alabilir. Gezegelimizin geçmişinde büyük küresel yıkımlar (*felaketler*) sonrası hep böyle olmuştur; ancak son iki yüz yıllık süreçte, Gezegelimizin ekosistem dengesini rayından çıkaran ne yazık ki insan kaynaklı (*antropojenik*) etkilerdir, insandır. İnsan nüfusu ve etkinlikleri, dolayısıyla ekosistemler üzerindeki etki ve ağırlığı (*ayak izi*) arttıkça, ekosistem artık geri gelmemecesine bozulmaktadır. İnsan etkisinin yanı sıra, bitki/hayvan dünyasındaki hızlı gelişen anomaliler de ekosistemin bozulmasına yol açabilirler(2). Türlerin azalması ne yazık ki sürmektedir.

A. Ekosistem ve Biyo-kapasite

Madde ve enerji alış-verişine açık bir termodinamik sistem olan ekosistemin herhangi bir biçimde bozuluşu, bir bütün olan çevrenin yapısını ve işleyişini olumsuz etkilediği gibi; bu durum kimi canlı türlerin yok oluşuna, kimi öbür varlıkların da miktar veya sayılarında anormal azalışa ya da artışa (değişimlere) neden olabilir. Sonuçta madde-enerji döngülerinin işleyişi de önemli ölçüde değişmiş, aksamış olabilir.

Gezegelimizde insanın beslenmek ve öbür tüm yaşamsal gereksinimlerini karşılamak için yararlanabileceği toplam “biyo-kapasite” yaklaşık **12 milyar global hektar/yıl (gha)** hesaplanmaktadır. Bu sığa (*kapasite*) sınırını aşmayan ussal (*akılcı*) bir kullanım rejimi ekosistemin kendini rahatlıkla yenileyerek döngüyü sürdürebileceği anlamına geliyor. Ne var ki, insanlık bir yılda bu sığanın ortalama 2 katını (*kalkınmış, varsıl ülkeler daha çok örn. Almanya 3, ABD 5 kat*) kullanmaktadır. Gerçek şu ki; Gezegenin biyo-fiziksel yapısı insanlığın bugünkü tüketim hızına artık

karşılık veremez duruma gelmiştir. Böyle giderse, 50-60 yıl içinde insan türü Gezegenin “doğal yaşam kaynaklarını” tümüyle tüketmiş olacaktır(3)! ” zorunlu parazitlik” tehlikeye düşecektir!

Bu soruna köklü çözüm, öncelikle insan **nüfus artış hızını düşürmek, savurgan tüketime son vermek**, ilkel ideolojilerin, dogmaların kısılcısından kurtulmuş yeni bir dünya anlayışıyla, yeni yaşam koşullarını ve teknolojileri geliştirmektir. Kapitalizmin sloganı “sürdürülebilir kalkınmak” değil, doğayla uyumlu, barış içinde birlikte (*peacefull co-existence*) insanlığın ortak hedefi “**sürdürülebilir bir yaşam biçimi**” (*sustainable life*) olmalıdır. Homo sapiens, “ **Homo environmentum**”a evrilmek zorundadır.

Küresel ekolojik sorunların Türkiye’ye yansımaları, ülke ve nüfus oranının üzerindedir. Toplam 120 milyon gha/yıl (*kişi başına ~1,33 gha*) biyo-kapasitesi bulunan Türkiye’de, kişi başına yılda ~3,3 gha karşılığı tüketim (*ekolojik ayak izi*) gerçekleşmektedir; bir başka deyişle, Türkiye’nin biyo-kapasitesi Dünya ortalamasına oranla, ancak 30 milyon nüfusu kaldırabiliyor. (2022’de Türkiye’de 4 milyon sığınmacı, 2 milyon yabancı göçmen olmak üzere toplam **890+ milyon** insan yaşamaktadır. Yurt dışındaki T.C. yurttaşı sayısı 7 milyona yakındır. Toplam T.C. yurttaş sayısı ~90 milyondur!)

Eko sistem değişiminin süreç ve sonuçlarını aşağıdaki 6 başlık altında irdeleyebiliriz.

1.Küresel coğrafyanın değişimi

Ekosistemin temel öğelerini oluşturan “**iklim, toprak, hava, su, bitki, hayvan, insan**” etkilerinin uyumsuz/olumsuz yönde değişimleri, ekolojik özelliklerini de değiştirmektedir. Uzun süren kuraklıklar sonucu bir ekosistemdeki bitki - hayvan sayısı ve türleri hızla azalmakta, suların kirlenmesi güneş derine inmesini engellemekte, suyun oksijen oranı düşmektedir. Toprakta oluşan yıkım (*tahribat*) ve kirlenmeler önce bitkilerin sonra da öbür canlıların zamanla yok olmasına (*Türlerin azalması*) yol açmaktadır. Ormanların kesilmesi ve yanması çevrenin çölleşmesine ve sonrasında küresel ısınma doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunmaktadır.

Coğrafyanın ve iklimin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi, salt bu düzeydeki bir topluluğun yerleştiği yerin özellikleri topluluğun değişime daha açık veya kapalı olmasını da etkileyebilmektedir. Bu çerçevede bir yerleşim yerinin karasal veya denize/nehire kıyısı olması, kurulduğu yerin dağ, ova veya vadi olması, doğal bir yükseltiye sahip olması oradaki toplumsal kümenin yaşantısını önemli ölçüde etkilemektedir. Tarih boyunca fiziksel-doğal çevrede ve coğrafi iklimsel koşullarda oluşan değişimler, insan topluluklarının yaşam biçiminde değişimlere neden olmuştur(4). Sıcak volkanik suların bulunduğu fay hatları üzerindeki yerleşim yerleri depremlerden büyük zarar görmüşler, hatta kimi Kent devletleri tarihten silinmiştir. Günümüzde ise değişimler arasına giren **Covid-19 salgını** tüm ülkelerde ağır sosyo-ekonomik sorunlar yaratmıştır. Salgınlar da ekolojik anomalilerin sonucu olarak görülebilir; bu açıdan, küresel salgınlar (*pandemiler*) özünde bir çevresel sorundur(5).

2.Küresel ısınım ve iklim değişimi:

Küresel ısınım ekosistemdeki canlı yaşamını ve dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. İklimi değişen bir bölgede kimi canlılar yok olmakta, öbürleri göç etmek ya da yeni koşullara uyum sağlama seçenekleriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Küresel ısınma bağılı olarak karasal buzulların eriyişi, orman yangınlarının artışı, Atmosferin kirlenişi, çöllenmenin artışı... bir bölgedeki iklimin gidişini belirleyen ve coğrafik yapının değişimine yol açan önemli etmenlerdir.

Bilindiği gibi güneş ışınlarıyla taşınan enerji gezegenimizin yüzeyini ısıtmaktadır. Gezegenin yüzeyi ısındıkça atmosferde sıcaklık artışı meydana gelmektedir; çünkü geri uzaya geri yansıtılan ışınların bir bölümü atmosferdeki karbondioksit, metan vb. gazlar tarafından emilerek uzaya kaçmasına engel olmaktadır. Atmosferdeki ısı birikimi sonucu sıcaklık artışına “sera etkisi” ve buna neden olan gazlara da “sera gazları” adı verilmektedir(6).

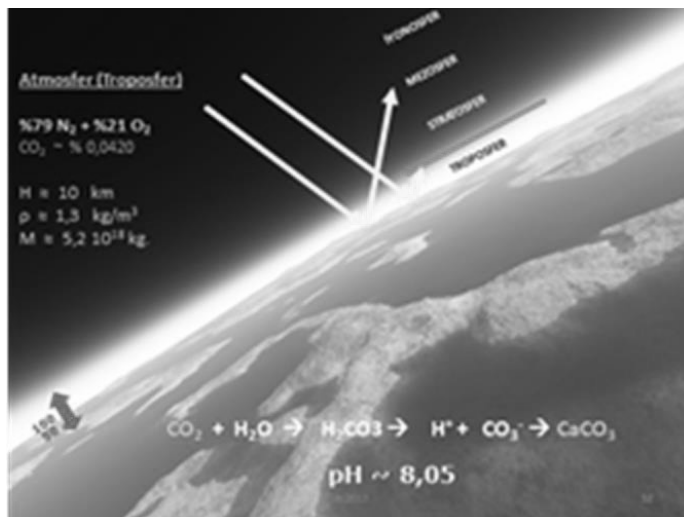
Güneşten gelen ışınların çok önemli bir kesimi gezegenin yüzey sıcaklığına (T^4) orantılı olarak uzaya yansıtılır. Güneşten gezegen yüzeyine gelen ve gezegenin yüzeyinden uzaya yansıtılan ısı düzeyi eşit olduğunda (*termodinamik denge*) gezegenin ortalama yüzey sıcaklığı sabit kalır. Dünyanın yüzey sıcaklığında volkanlardan çıkan küllerin güneş ışığının yere ulaşımını bir ölçüde engellediği için, dolaylı yönden soğutma etkisi vardır.

İlk insanın (*Homo Erectus*) ortaya çıkışından bu yana, yani son 2,5 milyon boyunca gezegenimizin ortalama yüzey sıcaklığı 6-17° C arasında seyretilmiştir. Özellikle son 8 bin yılda insan türünün bir uygarlık geliştirebilmesine olanak sağlayan çok elverişli, dengeli iklim koşulları oluşmuştur.

Bu 2,5 milyon yıllık süreçte, atmosferdeki (troposferdeki) CO₂ (**Karbondioksit**) ve CH₄ (**Metan**) gaz derişim düzeyleri de (Venüs’teki felakete benzer) bir sera etkisi oluşturmamaya ölçüde düşük kalmış ve en önemli sera gazı olan CO₂ 180-300 ppm arasında kalmış, 300 ppm düzeyini aşmamıştır.

Ne yazık ki insanlık, özellikle Endüstri Devriminden sonra, 1760’lardan bugüne değin yoğun biçimde fosil yakıt (kömür, petrol, doğal gaz ve türevleri) kullanmıştır. Bu nedenle 1950’lerde atmosferde yaklaşık 300 ppm olan CO₂ derişimi, 70 yılda % 40 artarak günümüzde 420 ppm düzeyine dek çıkmıştır ve artış sürmektedir. İnsanlık, Endüstri Devriminden bu yana Dünyadaki tüm fosil yakıt kaynaklarının ~1/3 ünü tüketmiş durumdadır ve şimdiki tüketim hızı sürdürülürse, geri kalan bölümü de 70-80 yılda tümünden tükenmiş olacaktır.

Bu gidişle 2050’lerde CO₂ derişimi 500 ppm’nin üzerinde olacak demektir. Sera etkisiyle Atmosferde ısı birikimini büyütmekte ve Dünyanın yüzey sıcaklığı giderek artmaktadır. Gezegenin ortalama yüzey sıcaklığı 2021’de 15,3° C’ye yükselmiş durumdadır ve yılda ~0,04 ° C derece artarak sürmektedir.

Okyanuslarda CO₂ derişiminin yükseliş i Karbonik asit artışına ve kalker oluşumuna yol açmaktadır. Bu koşullarda calsiyum eksikliği mercanların, kabuklu deniz hayvanlarının yaşamını zorlaştırmakta, okyanuslarda besin zincirinin kırılışına neden olmaktadır.

Bu iklim sistemi, yerkürenin yaklaşık 4,5 milyar yıllık tarihi boyunca, milyonlarca yıldan on yıllara dek tüm zaman ölçeklerinde doğal olarak değişim eğilimi göstermiştir. Etkileri jeo-morfolojik ve (klimatolojik) olarak iyi bilinen en son ve en önemli doğal iklim değişiklikleri 4. Zaman'daki (Kuvaterner'deki) buzullar arası dönemlerde oluşmuştur.

19. yüzyılın ortalarından beri bu doğal gidiş ek olarak ilk kez insanın da iklimi etkilediğı yeni bir döneme (*antroposen*) girilmiştir. Günümüzde iklim değişikliği, ağırlıklı olarak sera gazı birikimlerini artıran insan etkinlikleri dikkate alınarak açıklana bilmektedir. Bugünkü küresel ısınımın başlıca sorumlusu fosil yakıtlardan çıkan karbondioksit (CO₂) gazıdır. ppm birimiyle (*parts per million*) ölçülen sera gazlarının Atmosferdeki, daha doğrusu troposferdeki düzeyi (derişimi) son derece önemlidir. İnsanlara ve (insanların yetiştirdikleri öteki canlılara) doğrudan veya dolaylı olarak biyolojik etkileri/verdiği zararın ölçeğı olarak "**karbon ayak izi**" veya daha kapsamlı biçimde "**ekolojik ayak izi**" terimi kullanılmaktadır. 2000'li yılların ortalarında insan etkinliklerinin (karbon salımı vb.) doğa üzerinde bıraktığı zedelenmeyi (*hasarı*) ölçebilmek için geliştirilmiş bir kavramdır(7).

Bugün nüfusu 8 milyarı aşan insanın, fosil yakıtlarla bir yılda ürettiğı CO₂ miktarı, 40 milyar ton düzeyine (**~5 ton/adam.yıl**) ulaşmıştır. Fosil yakıtların yoğun kullanılmaya başladığı Endüstri Devriminden bu yana, son 220 yılda atmosferde ~150 ppm / ~780 milyar ton CO₂ birikmiştir. (*Ayrıca okyanuslarda ~400 milyar ton + ormanlarda ~1600 milyar ton..*) Son 70 yılda insan eliyle üretilen CO₂ miktarı toplam ~1,8 trilyon ton dolayındadır.

Atmosferde co₂ yoğunluğunun artışına, ayrıca güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşımını engelleyen küller nedeniyle Gezeğenin yüzey sıcaklığındaki düşüşlere volkanik püskürmeler de katkıda bulunmaktadır. Buzul dönemlerinde atmosferin co₂ içeriğinin bugüne göre %40 daha düşük olduğu bilimsel araştırmalarla belirlenmiştir.

Küresel ısınımın genel sonuçları(8)

- Kar rezervleri (dağlarda karın yığılması ve tatlı su miktarının azalışı)
- Buzullar (tatlı su rezervi olan buzulların eriyişi),
- Orman yangınları (kurak yaz mevsimleri ve erken bahar nedeni ile orman yangınlarındaki artış)
- İklim olayları (fırtına, sağanak, yağış, sel, kuraklık, toz yağmuru vb. olaylarda artış)
- Tarım çalışmaları (tarım sulama suyu gereksiniminin artışı ve ürün deseninde değişim)
- Nehir akış rejimi (nehir akış düzeninin bozuluşu, su miktarı ve niteliğinin bozuluşu, su canlılarının yok oluşu)
- Deniz ve nehir sularının sıcaklığının artışı (soğuk suda yaşayan canlıların yok oluşu)
- Yağışların azalışı nedeni ile yer altı tatlı su kaynaklarının azalışı ve kuraklık

- Su miktarı ve su akış hızının azalışı sonucu elektrik enerjisi üretiminin de düşüşü.. olarak özetlenebilir.

3. Erozyon oluşumu

Toprağın su ve rüzgâr etkisiyle aşınıp taşınması, çevredeki bitki örtüsünün azalması, şiddetli yağmurlar, karların kısa sürede erimesi, fırtınaların oluşması, toprağın yanlış işlenmesi, eğimli alanlardaki ormanların yanması gibi etkenler, erozyon oluşumuna neden olmaktadır. Oysa orman örtüsü, yüzeysel ve dere akımını düzenleyici etkisine koşut olarak, erozyon ve çöküntü (*sedimentasyon*) oluşumunu da en az düzeye indirmektedir. Havzalardaki orman örtüsü alanının artmasıyla erozyonun ve **sediment** (*tortu*) oluşumunun azaldığı, buna karşılık havzalardaki tarım alanı oranının artmasıyla erozyonun ve tortu veriminin de arttığı araştırmalarla ortaya konmuştur(9).

4. Su kaynaklarının azalışı ve Dünya su rezervleri

Dünya su rezervinin ancak %2,5'inin tatlı sulardan oluştuğu bilinmektedir. Bunun çok büyük bir bölümü (%70 dolayında) kutup bölgelerinde buzul olarak bulunmaktadır. Buzulların eriyerek okyanuslara karışımı sonunda yalnızca karalardaki tatlı sular erişilebilir/kullanılabilir olacak demektir. Sürekli döngü içinde olan tatlı suların bir bölümü ise atmosferde buhar, yerkabuğunda yüzey ve yeraltı suyu olarak bulunmaktadır.

Dünya nüfusunun gereksiz, sürekli ve hızla artışı ve su kaynaklarının sabit kalışı nedeniyle su gereksinimi her geçen gün artmaktadır. Dünyada günümüzde erişilebilir/kullanılabilir su miktarı 14 bin km³ kadardır; **kişi başına yılda ortalama 1750 m³** anlamına gelmektedir. Ayrıca bu suyun karalardaki dağılımı da türdeş (*homojen*) değildir. **Türkiye’de kişi başına su miktarı yılda ~800 m³ tür.** Bu suyun %90-95’i, 700-750 m³ lük bölümü tarım ve sanayide kullanılmaktadır. Evsel kullanım için kişi başına su ~ 50 m³/yıl dolayındadır.

Küresel ısınım ve iklim değişimi Dünyadaki su rejimini de çok bozacak, kimi yerlerdeki aşırı yağışlar, taşkınlar ve sellere karşın, başka yerlerde uzun süreli kuraklıklar yaşanabilecektir. Özellikle 2040 sonrası kuzey yarıküredeki **30-40 enlem derecesi arasındaki ülkelerde %80'lere varan su eksikliği** yaşanacaktır. Bu ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır. Türkiye şimdiden **“yeraltı kuraklığı”** yaşayan bir ülke durumuna gelmiştir. Su arzının güvenli, düzenli, sürekliliğini sağlamak (özellikle de yağış rejiminin bozulduğu dönemlerde) yerel ve merkezi yönetimlerin kaçınılmaz temel sorumluluğudur. Ayrıca, suyun tutumlu kullanımı için ulaşım ve kullanım yöntemlerini belirlemek de önemlidir(10).

Dünyanın pek çok alanı ve ülkemiz her yıl şiddetli yağışlar nedeni ile su baskınları yaşamaktadır. Son derece değerli yağmur suları, kentlerin kanalizasyon şebekelerinde yok olup gitmektedir. Dünyada birçok ülke **“su güvenliği”** konusunda şimdiden önlemler alıyor. Türkiye gibi kritik coğrafya şeridi üzerindeki ülkelerde 2040'lardan başlayarak, su sıkıntısı %80'ler düzeyinde olacak, su miktarı şimdiki düzeyinin %20'sine dek düşebilecektir. Bu ülkelerin kent yönetimleri “su toplama kanalları” kurabilirler. Bunun yanında özel girişimciler, bireyler de yağmur suyu toplama tankı kullanarak yağmur Bahçesi olan konutlarda şebeke suyunu kullanmadan, özel su tankları ile bahçe, çiçek sulama vb. gereksinimlerini karşılayabilirler. (*Hem de fatura giderlerini düşürmüş olurlar.*)

Suların kirlenmesi ve sulak alanların yok edilmesi veya kurumasi, kurumaya bırakılması, kullanılabilir su miktarının azalmasına neden olmaktadır. Çevredeki su kaynaklarının azalışı tarımsal verimin azalışına, hidroelektrik santrallerdeki enerji üretiminin sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Öte yandan yeraltı sularının kullanımına dikkat edilmemesi, dünyada ve ülkemizde gerekli altyapı hizmetleri hazırlanmadan kurulan yeni yerleşim birimleri, bilinçsiz (vahşi) tarımsal sulama ve yeraltı sularına aşırı yüklenme sorunları artırmaktadır. Bunun sonucunda birçok yerde yeraltı su kaynakları kurumuş ve daha kötüsü denize yakın olanlar tuzlanmaya başlamıştır. Yeraltı sularına yönelik olarak sanayi kullanımının da yıllık su yenileme kapasitesi artırılmamaktadır. Bu durum ne yazık ki aşırı su kullanımına yol açmakta, adeta teşvik etmektedir(10,11).

Yeraltı sularının kullanım kurallarının ve yaptırımlarının özenle uygulanması gerekmektedir. İklim değişiminin gidişi, yağış rejimindeki değişimin getireceği susuzluk sorununu çok daha (vahim) boyutlara ulaşacağını göstermektedir.

Küresel ısınma karşı küresel savaş gerekmektedir

İklim değişikliğine karşı mücadelede, “çevre ekonominin bir alt sistemidir” düşüncesinin terk edilerek, “ekonomi çevrenin bir alt sistemidir ve ekonominin sınırları ‘**ekolojik kapasite**’ tarafından belirlenir” anlayışının toplumda yer etmesi için zihinsel (*kültürel*) bir değişim zorunlu duruma gelmiştir(13,14). “Sürdürülebilir kalkınma” mottosu yerini “Sürdürülebilir yaşam”a bırakmak zorundadır.

Bilindiği gibi ormanlar karbon deposudur. Bitkiler tüm karbon kaynağının %80’ine sahiptir. Bir başka anlatımla **ormanlar CO₂ yutaklarıdır**. Bugün küresel ısınımın hızlı yükselişinin bir nedeni de karbon yutakları ormanların dengeyi sağlayacak ölçüde yeterli miktarda olmayışıdır. Bu nedenle yeni ağaçlandırma/ormanlaştırma çalışmalarına gerek bulunmaktadır. Ayrıca bizim coğrafyamıza özgü, kuraklığa dayanıklı ağaç türlerinin yeğlenmesi (*tercih edilmesi*) gerekmektedir(15).

Fosil yakıt yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını teşvik etmek, verimli toprakların, arazilerin amaç dışı kullanılmasını önlemek zorunludur. Tarımda su tasarrufu yapan sistemlerin yaygınlaştırılması ve su yitiğinin azaltılması, kuruyan sulak alanların eski durumuna dönüştürülmesi yaşamsal öneme sahiptir. Bu arada küresel ısınımın dünyayı yeniden biçimlendireceğini göz ardı etmeden ve zaman yitirmeden alınacak önlemler ve yeni uygulamalarla sorunların çözümüne yönelmek, küresel boyutlarda tartışılan sorunlara ulusal düzeyde de hazırlıklı olmak gerekmektedir.

5. Enerji sorunu, enerji/iklim ikilemi

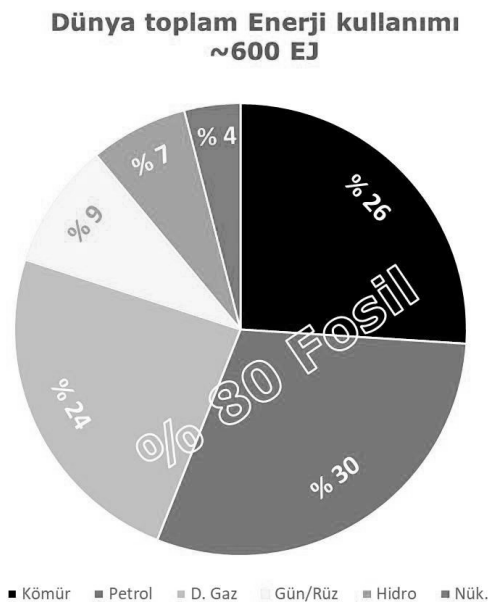
Dünyada artan nüfus ve gelişen teknolojiye bağlı olarak, enerji gereksinimi giderek artmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enerjinin tüketiminde farklılıklar yaşanacaktır. Enerji doyumuna ulaşmış gelişmiş ülkelerde enerjinin önemi, verimliliği, güvenilir, temiz olması ve toplumsal gelişmişlik düzeyinin korunması açısından öne çıkmıştır. Ülkelerin pek çoğunda, “sosyal gelişim” ve özellikle “ekonomik kalkınmak” büyük ölçüde enerjiye bağlı kalacağından, gelecekte **enerji güvenliği yaşamsal önemdedir**. Özellikle teknolojik açıdan olanakları yetersiz ülkelerde enerjinin verimli kullanımındaki kısıtlar da önemli sorunlardan biridir(16).

Ayrıca madenlerin azalması sonucu termik santraller, su kaynaklarının azalması sonucu hidroelektrik santralleri, petrolün azalması sonucu da ulaştırma araçlarının kullanım oranları, verim düşüklüğü büyük bir sorun olarak gündeme oturacaktır. Buna koşut olarak **%100 temiz enerji** kullanımına geçişte de ciddi sorunlar bulunmaktadır.

Net küresel CO₂ salımının 2050 yılına dek sıfıra indirgenmesi için küresel ölçekte ussal (*rasyonel*) bir yol belirlemek gerekmektedir. Küresel ısınım yıkımına (*felaketine*) karşı bilim insanlarının hazırladıkları raporlar ve öneriler 1960'lara dek gitmektedir. Özellikle 1995'ten bu yana her yıl yinelenen **uluslararası iklim konferanslarında** Dünyadaki tüm devlet yöneticilerine Gezegenin bir iklimsel yıkıma (*felakete*) doğru gidişine işaret eden bilimsel veriler ve kritik sorunların çözümlerine yönelik öneriler, bilimsel çözümler sunulmaktadır. Ne var ki bu konferanslarda alınan kararlar, etkin yaptırımı olmayan antlaşmalar olmaktan öteye gidememiştir. Kısacası, tüm parlak politik söylemlerden öte, Dünya genelinde yıkıma (*felakete*) doğru giden iklim değişimini-faciasını yavaşlatmak yönünde belirgin bir adım bile atılmadı şimdiye dek. Özellikle kişi başına karbon salımı en yüksek ülkelerden (başta ABD, AB) beklenen özverili bir yaklaşım görülmedi. Ülkeler için saptanan sera gazı salım (emisyon) kotaları, uluslararası piyasalarda satılmaya başlandı! *Homo sapiens*, yabanıl kapitalist düzeniyle kendi yaşamıyla kumar oynamayı sürdürüyor!

Mayıs 2021'den bu yana petrol, kömür ve gaz fiyatları %95 artmıştır. İngiltere, kömürle çalışan elektrik santrallerini yeniden açmış, ABD'de petrol fiyatları galon başına 3 Doları aşmış, Çin ve Hindistan'da elektrik kesintileri başlamıştır. Oysa ekosistemi korumak için dünyanın daha temiz bir enerji sistemine geçmesi gerekmektedir. Buna karşın hala fosil yakıtlar peşinde olan dünyada yenilenebilir enerji kaynaklarına yeterli yatırım yapılmamakta, artan jeo-politik riskler ve enerji piyasalarındaki olumsuzluklar çözümü zora sokmaktadır(17).

Enerji kıtlığının başlaması durumunda insanların alışılmış toplumsal yaşamının felç olacağı açıktır. Günümüz dünyasında toplam enerji kullanımı yaklaşık 14 milyar tep (*ton petrol eşdeğeri*) dolayındadır (600 Exa Joule). Bu enerjinin %80'i ne yazık ki hâlâ fosil yakıtlardan sağlanmaktadır. Türkiye'nin toplam ilksel enerjisi (6,6 Exa Joule) bunun %1,1'i dolayındadır. Türkiye'de elektrik üretimi için kurulu 97 GW gücün yarısı yenilenebilir (hidro, güneş, rüzgâr) kaynaklı olmasına karşın, **elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların payı, dünya ortalamasında olduğu gibi, 1/3 dolayındadır.**

Dünyada kullanılan toplam ilksel enerjinin %80'i fosil yakıtlardan (Kömür, Petrol, Doğal gaz) elde edilmektedir. Bu enerjinin %45'i elektrik üretiminde kullanılmaktadır; toplam 28 bin TWh, adam başı 1000-15000 kWh arası, ortalama 3500 kWh elektrik üretilmektedir. Bu hızla giderse 2050'de %36 artışla, 38 bin TWh üretime ulaşacaktır. (*Atmosfere salınan yıllık CO₂ miktarı yaklaşık 40 milyar ton, adam başına ~5 ton/yıldır.*)

Küresel ısınma neden olan yüksek oranda karbon salımı, ekosistemi açmaza götürmeyi sürdürüyor. Karbon-nötr, yani atmosfere sıfır salım olabilmek için atık CO₂ gazlarının ülke ormanlarında (veya başka tekniklerle) emilimi gerekir. Ülkelerin %95'i, 2050'de bu konuma erişeceklerini onaylıyorlar ama ne yazık ki uygulamalar bu söylemle oldukça aykırı görünüyor.

Türkiye'de yılda adam başına ~5 ton, toplam ~450 milyon ton CO₂ salımı olduğuna göre, %100 emilim için ~37 milyon hektar Orman gerekmektedir. Oysa Türkiye'de "ormanlık alan" resmen 22 milyon hektar, gerçek "**orman alanı**" ise **12,5 milyon hektardır**. Gerisi 2B vs. adlarla tarım, mera ve yerleşim alanı olarak ne yazık ki satışa çıkarılmış -*gözden çıkarılmış*- alanlardır. Oysa Ormanların yaşamı, güvencesi Anayasa tarafından Devlete emanet edilmiştir (md.169). Ormanların devlet/kamu mülkiyetinden çıkarılması çok büyük bir stratejik yanlıştır; kısacası "*Türkiye'nin iklim değişimine/faciasına karşı üzerine düşen ulusal sorumluluğu karşılayabilmek için*" eldeki Orman varlığını 2-3 katına çıkarması gerekmektedir(18).

6. Canlı çeşitliliğinin (Biyo-çeşitliliğin) azalışı

Ekosistemdeki fiziksel ve kimyasal koşulların değişmesi canlıların yaşama, yayılış ve üremesini etkilemektedir. Değişen koşullara uyabilenler yaşamda kalırken öbürleri yok olur (*Doğal Seçilim*). Çevredeki bitki tür sayısının azalması, besin zincirindeki canlı tür ve sayısının azalmasına neden olur.

Küresel ısınımın canlılar üzerindeki etkilerini inceleyen bilimsel çalışmalar giderek yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalarda su sıcaklığının artışıyla birlikte su canlılarında üreme ve embriyo gelişim bozuklukları olduğu görülmüştür(19). Sıcaklık artımıyla birlikte yumurtalar anormal bölünmekte, embriyolar bozulmakta ve sonuçta yok oluş kaçınılmaz olmaktadır.

İklim değişikliğinin, zengin biyolojik çeşitlilik ve alt ekosistemlere sahip ülkemizdeki doğal fauna/flora yapısında üretkenliği bozacağı, biyolojik çeşitliliği azaltacağı, bitki, hayvan ve mikroorganizmaların doğal yaşam alanlarında olumsuz değişikliklere yol açacağı göz ardı edilemeyecek bir risktir.

Faunanın ve Floranın yaşam alanları değiştikçe, yeni gelen türler yüzünden biyolojik çeşitlilikte yerel artışlar olabilir. Ancak artan olumsuzluklar (**salgın hastalıklar ve yangınlar**), biyolojik çeşitlilikte azalmaya ve istenmeyen türlerde artışlara da yol açabilir. (Habitatlardaki) bölünmeler, iklim değişimine bağlı türlerin göçü için yeni engeller yaratabilecektir

"İklim Değişikliğinin Biyo-çeşitlik üzerindeki Etkileri" başlıklı yazanağa (rapora) göre, Akdeniz'deki canlı türlerinin %30'u tehlike altındadır.

Güney Afrika'da amfibilerin %90'a yakını, kuşların %86'sı, memelilerin %80'i yok olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Tükenmekte olan küresel yaşam kaynaklarını gelecek kuşaklara aktarmanın yolları üzerine kapsayıcı çevrebilim çalışmalarına gereksinim bulunmaktadır(20).

Birleşmiş Milletlerce (FAO) her yıl yapılan bir araştırmaya göre, dünyada her geçen gün daha çok sayıda insan **açlık** çekmektedir. “Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenmenin Durumu” başlıklı yazanağa (rapora) göre (13 Temmuz 2020), 2019’da **açlık çeken kişi sayısı ~700 milyona ulaşmıştır (küresel nüfusun ~%9’u!)**. 2018 ile kıyaslandığında, açlık çeken kişi sayısının giderek çoğaldığını, beslenmek sorununun büyüdüğü görülmektedir. BM-FAO verilerine göre 2021’de 702-828 milyon insan açlıktan etkilenecektir.

Bu nedenle bilim insanlarınca ortaya konan **2050 senaryosunun** ciddiye alınması gerekmektedir. Bu senaryoya göre, Dünya nüfusu 9-10 milyara ulaşacak, özellikle petrol yetersizliğinden kaynaklanan enerji bunalımı (krizi) yaşanabilecektir. Atmosferdeki CO₂ derişimi 500 ppm’yi geçecek ve dünyamızın ortalama sıcaklığı 16° C’yi aşmış olacaktır. Bunun sonucunda deniz düzeyinin yükselişi sonucu kıyı kentleri, birçok ada sular altında kalacaktır. **İklim değışikliğı**nden kaynaklanan olumsuzluklar daha çok algılanacak, ormanlar %20 azalmış olacak, yüzün üzerinde canlı türü yok olmuş olabilecek, **çölleşme** hızla artacaktır. Ayrıca yaklaşık 1 milyar insan ekonomik-sosyal-iklimsel nedenlerle göçlere zorlanacak, yer değıştirecektir. Tüm bu koşullar hem küresel ekosistemi hem de toplumsal yaşamı, sosyal-ekonomik düzeni derinden sarsıcı olumsuz etkilerdir.

B. TÜRKİYE’DE TARIM, SORUNLAR ve ÇÖZÜM YOLLARI

“Milli ekonominin temeli tarımdır.”
Mustafa Kemal ATATÜRK

Ekosistemde yer alan ve insan için yaşamsal önemde olan Tarım alanlarını, tarımsal işlemleri, tarım-ekosistem ilişkisini ayrı ayrı incelemekte yarar vardır. İnsanın yaşam güvenliğinin ekonomik silahı olarak görülen tarım, gıda güvenliği ve insan yaşamının sürmesi açısından vazgeçilmezdir. *(3 dakika havasız, 3 gün susuz, 3 hafta besinsiz kalan ortalama bir insan ölür!)*

Bilindiğı gibi günümüzde tarımsal üretim geleneksel yöntemlerle ve giderek endüstriyel araç-gereç ve tekniklerle gerçekleştirilmektedir. Sermayenin desteklediğı **endüstriyel tarım** bir egemenlik alanına dönüşmüştür, çünkü tarım “girdi-yoğun bir endüstri” olmuştur çağımızda. Gübreleme, (sertifikalı) tohum kullanımı, toprak işlemek ve sulamaktaki enerji maliyeti vb... hususlar küçük ve orta ölçekli işletmeleri zora sokmuştur. Tarım sistemlerinde kullanılan girdiler önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Girdi çeşitliliğinin çok oluşu üretici maliyetini etkilemekte, ayrıca üretim sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmeler de maliyetlere yansımaktadır.

1960-70 öncesi koşullarda (*nüfus 20-25 milyon*) tarımsal potansiyeli çok yüksek, **kendi kendine yeterli bir ülke** olarak kabul edilen Türkiye, bugün bitkisel üretimden hayvancılığa, gıda ürünlerinden tarımsal hammaddelere dek hemen her şeyin dışalımını yapan (ithal eden), **dışa bağımlı bir ülke** konumuna getirilmiştir. Tarım önemli bir iş alanı, bir istihdam kaynağı iken, bu özelliğini de önemli ölçüde yitirmiştir. Tarımsal ürün net dışalımı -15 milyar \$ açık vermektedir.

Özellikle 1980 sonrası dayatılan **neo-liberal politikalar**, ortaya konan tasarımlar (projeler) hep dışalımı desteklemiş, çekici kılmaya yönelmiştir. Bu politikalar kendi çiftçimizi değil, açıkça başka ülkelerin tarımını destekleyen bir durum yaratmıştır. Bu dışalım (ithalat) politikası 12 Eylül **1980 darbesinden sonra daha yaygın duruma gelmiş** ve 2000’li yıllardan başlayarak ise temel politika

olarak uygulanmaya başlamıştır(21). Oysa gelişmiş ülkelerde özellikle tarımsal kurumlar kesintisiz olarak görev ve sorumluluğunu sürdürmektedir. Buna karşın ülkemizde çok sık yapılan değişiklikler tarımsal alanda gelişimimizi engellemekte, **gıda güvenliğimizi tehlikeye sokmaktadır**(22).

Toprak ve su kaynaklarımızla ilgili kurumsal ve yasal düzenlemeler 1900'lü yılların başından bu yana sıkça yapılmıştır. 1900-1960 arasında araştırma ve deneme istasyonları, analiz laboratuvarları, sulama tesisleri, tarım bakanlığı, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, DSİ, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü gibi birçok kurum kurulmuştur. Günümüzde bu kurumların önemli bir kesimi kapatılmış, bir bölümü ise amaçları dışına itilmiştir.

Tarım sektörü ülkemizde yine de önemli ve öncelikli konumunu sürdürmektedir. Ülkemizde tarımsal altyapı bozukluğu ivedilikle ele alınması gereken önemli bir sorundur. **Toprak ve su kaynakları**, ulusal ölçekte planlanması ve havza-alt havza ölçeğinde (*bazında*) projelendirilmesi gereken doğal kaynaklardır. **Ülkenin doğal kaynaklarını korumak ulusal savunum ve süreklilik (beka) stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır.**

"Kılıç ve Saban; bu iki fatihten birincisi ikincisine daima yenilmiştir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

3.7.2005 tarihinde 5403 sayılı "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu" TBMM'nde kabul edilmiş ve 19 Temmuz 2005 tarih ve 25880 s. Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece topraklarımızın yönetimi, Tarımsal Üretimi Geliştirme Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır. Bu dönemde usta - çırak ilişkisi ile yetişmiş çalışanların çoğu dışlanmıştır (tasfiye edilmiştir)(23).

Bunlara ek olarak, verili durumda zayıf olan tarımsal örgütlenme, uygulanan politikalarla daha da etkisiz duruma getirilmiştir. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerine ait işletmeler "özerklik" adı altında kapatılmış *piyasa düzenleyici rolü* ellerinden alınarak büyük oranda etkisizleştirilmişlerdir. Üreticiden ucuz alınan ürünü tüketiciye pahalı satmayı temel alan hastalıklı bir **piyasa yapısı** oluşturulmuştur. Buna bağlı olarak kırsalda yaşayanlar da üretici olmaktan çıkıp tüketici duruma gelmiştir.

Meralar, doğal hayvancılık açısından son derece önemlidir. Sağlıklı et, süt ve tereyağı, öncelikle meralarda beslenen hayvanlardan elde edilmektedir. Büyükşehir uygulamaları ile meralar amaç dışı kullanıma açılmış, 1960'ta ~29 milyon hektar olan mera varlığı, bugün ~15 milyon hektara düşmüştür. Bir başka anlatımla, 50 yılda meraların yarısı yitirilmiştir. Son yıllarda dışalım yapılan (*ithal edilen*) 3-4 milyon baş canlı hayvan, et ve et ürünlerine ~4 milyar \$ ödenmiştir.

Bir yandan da üretici çiftçinin desteklenmediği, tersine, önemli ölçüde vergilendirildiği görülmektedir. 2006'da çıkarılan Tarım Yasası'nın 21 inci maddesi, her yıl **GSMH'nın %1'inin tarımsal destek** olarak ödenmesini hükme bağlamıştır ama 10 yıldır bunun ancak yarısı ödenebilmiştir. Ürettiği para etmeyen, gübre-mazot, elektrik-su zamlarına yetişemeyen **çiftçi iflas etmekte**, tarımdan kopmaktadır. **Kredi-haciz-iflas** kışkacına giren çiftçi tarlasını/traktörünü satmakta, yüklenimi çiğneme (*taahhüdü ihlal*) suçundan hapse giren çiftçi sayısı her geçen gün artmaktadır.

Toprak, ülkemizde, son derece sınırlı kaynaklara sahip olduğumuz hava ve su gibi yaşamın vazgeçilmez öğelerinden olup, üretilemeyen ve çoğaltılamayan vazgeçilmez bir varlıktır. Buna karşın verimli tarım arazilerinin korunarak geliştirilmesi gerekirken, yanlış kentleşmek-sanayileşmek ve

yanlış ulaşım politikaları nedeniyle, ovalar betonlaşmakta, tarım toprakları geri dönülmez biçimde elden çıkmaktadır. Son yıllarda yitirilen tarımsal arazi 4 milyon ha düzeyindedir (28-4 milyon ha) ve yaklaşık 4 milyon ton / yıl tarımsal ürün yitimi demektir.

Tarımsal yapılar ve tarımın üretici güçlerindeki 30 yılı aşkındır süren derin yıkıma karşın, yine de önemli sayılabilecek bir tarım potansiyeline sahip Türkiye’de, yeni bir tarım modeline geçilerek **ülkeyi besin bakımından dışa bağımlı olmaktan kurtarmak gerekmektedir.**

Özellikle GAP projesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek, yöre halkının gelir düzeyini ve yaşam niteliğini yükseltmek, bu Bölge ile öbür bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermek, kırsal alandaki verimliliği ve iş bulma (istihdam) olanaklarını artırarak ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve toplumsal istikrar hedeflerine katkıda bulunmak üzere geliştirilmiştir. Bu tasarıma (projeye) ek olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde **organik tarım** sektörünün rekabet edebilirliğinin artırılmasını ve Bölge’nin sürdürülebilir bir biçimde ve toplumsal **eşitlik ilkesine** koşut olarak kalkınmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Sulama alanlarının GAP Eylem Planı kapsamında hızla sulamaya açılması ile birlikte bölgede yoğun bir tarımsal girdi (Su, gübre, ilaç, makine vb.) kullanımına gereksinim bulunmaktadır. Buna koşut olarak tarımsal girdilerin bölge topraklarının ve ürünlerinin önceliklerine uygun biçimde verilmesi ve **GAP Bölgesinde** Duyarlı (hassas) Tarım (*Precision Farming*) sisteminin yaygınlaşmasının sağlanması büyük önem taşımaktadır(24). Türkiye, tarımsal ürün dışalımına bir yılda 18-20 milyar \$ ödemek zorunda kalan bir ülkedir. Bu denli kaynak, hatta yarısı, tarıma aktarılmış olsa dışalım (*ithalat*) büyük ölçüde azalacak, tarım ve tarımda çalışanların gelirleri artacaktır ve artık üretim dışarıya bile dönüşebilecektir. Buna koşut olarak da yatırıma giden kaynakların ekonomiye geri dönüşünü sağlanacak, bütçe açıklarını azaltmak olanaklı olacaktır. Yapılan hesaplar, bu hedefe ulaşmanın olası olduğunu göstermektedir(25).

Bu koşullar altında **Türkiye, üç yıl içinde** tüm tahıl, baklagiller ve yem bitkilerinde; beş yıl içinde yağ bitkileri, endüstri bitkileri ve tüm hayvancılık ürünlerinde önce kendine yeten, ardından yeniden dışarıya (**ihracatçı**) bir ülke durumuna gelebilir.

Türkiye’nin kısa sürede, gerçekçi bir “tarım genel durum sayım/dökümü” çıkarılmalıdır. Bu veriler doğrultusunda, günün teknolojik gelişmelerinden de yararlanarak, üretime dayalı, üretici ile tüketici arasında güçlü bir bağ kuran, **kooperatifçilik** yöntemini temel alan orta ve uzun erimli (vadeli) politikalarla tarım yeniden ayağa kaldırılmalıdır.

Tarıma ve tarımsal üretim yapanlara saygınlık kazandırılmalıdır. Tohumdan başlayarak ülkenin tarımsal potansiyeli, sahip olduğu biyo-çeşitlilik dikkate alınarak yeni bir ürün ve üretim deseni oluşturulmalıdır. Ülkenin **gıda güvenliğini ve güvencesini** sağlayacak sağlam bir altyapı oluşturularak, üretenin de tüketenin de mutlu olduğu bir Türkiye olması sağlanmalıdır.

Türkiye, vergi yükleri ve çevresel denetim yükümlülüklerinden kaynaklanan maliyetler nedeniyle **“Yoksul Türkiye”** ye dönüştürülmüştür. Bu durumu yoksulluk üreten çarpık bir kentleşme ve istikrarsız bir büyüme süreci yaratmıştır(26).

Ülke ekonomisinin yeniden üreten, başta tarım ve gıdada kendine yeten ve ülke topraklarında yaşayan tüm yurttaşların yaratılan katma değerden adil pay alabileceği biçimde ussal (*rasyonel*) bir (*ekonomik, mali, teknolojik, hukuksal*) yapılanmayla **bölgesel gelir dengesizlikleri** giderilmiş bir yapıya kavuşturulmasının birincil derecede önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Örneğin,

gelişmiş ülkelerde 0,20-0,30 arasında olan **Gini** katsayısı (*adil gelir dağılım ölçütü*), Türkiye’de 0,41’dir(27) ve giderek bozulmaktadır.

İleri teknolojik tarımsal üretimde kullanılan araç-gereçlerin olabildiğince ülkemizde üretimi sağlanmalıdır; bu girdilerin dışalım (*ithal*) bağımlılığını hesaba katmadan salt son ürüne odaklanarak üretim gerçekleştirmenin ülkeye yüksek katma değer birikimi sağlayamayacağı düşünülmelidir.

Çünkü her “yüksek teknoloji ürünü” ün mutlaka “yüksek katma değerli” olması gerekmediği gibi, “yüksek katma değer” de pahalı ürün anlamına gelmemektedir.

Tarımın ulusal gelire ve istihdama katkısı düşmektedir. Buna bağlı olarak tarım sektörünün ekonomideki ağırlığı da her geçen yıl azalmaktadır. Bu nedenle ülkemiz belli başlı tarımsal ürünlerde dışa bağımlı duruma gelmiştir Çiftçiler tarımsal üretimden kopuyorlar; son yirmi yılda **3,5 milyon hektar işlenebilir tarım arazisi boş** kalmıştır. Çiftçi Kayıt Sistemi’ne göre kayıtlı çiftçi sayısı 2003’te 2,8 milyon (nüfusun %4’ü) iken, nüfus artışına karşın günümüzde 2,1 milyona (nüfusun %2,5’i) düşmüş ve yaklaşık 700 bin çiftçi ailesi tarımsal çalışmadan ayrılmıştır.

Ayrıca Çiftçilik, 1980’lerin düşünce ikliminde ivme yitirip biçim değiştirdi ve daha çok "hormonlu sebzeler", "doğal beslenme", "permakültür" gibi "kentli" başlıklar altında bambaşka bir tartışmaya dönüştü. Üretim ve üreticiler yerine gıda ve tüketimle ilgili sorunlar gündemin baş köşesine oturdu. Küçük üreticinin sorunları, "**kumarhane kapitalizmi**"nin kırdaki yansımaları, köyün değişen toplumsal yapısı, emeği ile geçinenlerin sorunları ve tarımın uluslararası boyut kazanması "kentli" tartışmaları içinde yer bulamamıştır. Demografik yapı, göçmenlerle birlikte altüst olmuştur.

Bütün bunlara ek olarak, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için en temel gereksinimleri olan **su ve gıdaya ulaşım**, gıda ürünlerinin (arzında) ve sağlanmasında oluşan aksaklıklar ciddi sorunlara yol açmaktadır. Üretimden bir kez kopan insanları yeniden tarımsal üretime yönlendirmek oldukça zor, hatta olanaksızdır.

İklim değişikliği ve kıt kaynaklar için rekabetle karşı karşıya kalan tüm gıda sisteminin yeni koşullara uyum sağlaması ve kaynak açısından daha verimli duruma getirilmesi, bir yandan da sera gazı salımı gibi olumsuz çevresel etkileri kesintisiz olarak azaltmak zorunludur. Bunun için öncelikle **tarımda kimyasallara bağımlılık azaltılmalı**, biyolojik (mücadele) yöntemiyle verim artırılmalı, gıda yitiği (atıklar) engellenmeli, özellikle büyükbaş hayvan üretimi ve etinin tüketimi azaltılmalıdır. Çünkü büyükbaş hayvanlar, bir sera gazı olan metan (CH₄) üretimine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (*örn. bir büyükbaş hayvan günde 100 litreden çok metan gazı çıkarmaktadır*). Küresel ısınım/iklim değişikliği nedeniyle, bir yandan hayvancılık üretim sistemlerinin güvenlik açığı artıyorken, öte yandan su rejimi düzensizliği veya kuraklık gibi etkilerle sosyal-ekonomik sorunlar daha da derinleşmektedir.

Toplumların gönenci (refahı) ve varsılığı (zenginliği) için daha çok **üretmek ve adil olarak paylaşmak**, nitelikli insan gücü için nitelikli teknik-mesleki yetenek eğitimi vermek gerekmektedir. Bu akılcı ve çağdaş yaklaşım, 1920’li yıllarda **Mustafa Kemal Atatürk** tarafından gündeme getirilmiştir(28).

“Bilimi öncüleyen ulus-devlet anlayışı”
olarak tanımladığımız Atatürkçü düşünce sisteminin (Kemalizm’in) ereği
“yurtta ve Dünyada barış” içinde birlikte yaşayan insanlıktır.

1933’ten sonra 1950’ye dek olan dönemde uygulanan devletçi ekonomi politikaları sayesinde, tarıma dayalı sanayi kuruluşları desteklenmiş, tarım ürünlerinin ve hammaddelerinin işlenmiş ve yarı işlenmiş olarak dışsatımına (ihracına) önem verilmiştir. 1950-60 arasında tarımsal ürünler üretimi plansız ve denetimsiz biçimde artmış, iç tüketimi karşılamak üzere tarıma dayalı sanayinin gelişmesi teşvik edilmiş, ama dış pazarlarla rekabet edebilecek nitelikte sanayi ürünleri üretimine geçilememiştir. Bu dönemde tarım politikalarında yapılan yanlışlar tarımsal üretimi çıkmaza sokmuş, ekonomik bunalım (*kriz*) yaşanmıştır. Ülkenin ekonomik sorunlarına çözüm üretmek amacıyla 1960’lı yıllarda **planlı kalkınma** dönemine geçilmiş olmakla birlikte, köylüden oy alma kaygısı taşıyan siyasal iktidarlarla **Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)** uzmanları arasında tarım ve sanayi çekişmesi yaşanmış ancak her iki alanda da istenilen düzeye ulaşılammıştır. Giderek DPT kapatılmıştır!

Serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, 1980 sonrası politikaları tarıma ve tarımcılara büyük zarar vermiştir, tarım sektörü sabit sermaye yatırımlarından yeterli payı alamamıştır. Daha sonra yatırım ve destek ibresi büyük işletmelerden yana dönmüş, Devlet destekleri büyük işletmelere akmaya başlamıştır. Bu durum küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin (KOBİ) önemli ölçüde tarımdan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bir başka anlatımla montaj (*kurulum*) sanayisinin oluşumu uğruna tarım ve çiftçi ezilmiş, küresel serbest piyasa ekonomisine eklemlenmekle **Tarımdan kopuş** daha da hızlanmıştır. Bir zamanlar kendine yeterli olan Anadolu, Tarımsal ürünleri yüksek fiyatlarla (üstelik borçlanarak!) ABD, Avrupa, Rusya, Güney Amerika’dan... sağlanmaya başlamıştır.

Çünkü kapitalizm tarımı ve gıdayı insanları yeterli ve sağlıklı beslenmenin dışına itmiş (GDO’lu ürünler, Fruktoz şurubu vb.) ve ticarete konu ederek salt verim-maliyet-kâr mantığına indirgemıştır. Çünkü **çiftçilerin yoksullaşması ve tarımdan kopması** hem de doğa, çevre, insan sağlığı ile ilgili ortaya çıkan sorunların çözümü göz ardı edilmiştir. Doğa ile barışık, insanları yeterli ve dengeli besleyebilecek, ayrıca çiftçileri yoksullaştırmayan bir tarım-gıda üretim biçimi oluşturulmalıdır(29).

*“Burada bir çiftlik kuracağım. Bu çiftlikte hayvanlar yetiştireceğim.
Bir küçük ormanın kenarında Tarım endüstrimizde ait bacalar tütecek.”*

Mustafa Kemal ATATÜRK (AOÇ açılışı için)

Tarımsal kalkınmayı teşvik etmek amacıyla çeşitli tasarımlar (*projeler*) oluşturulmuş, Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdareleri kurulmuştur.

Ülkemizde bölge planları yapma yetkisi İmar Yasasına göre **Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)**’na aitti Ancak DPT, Kalkınma Bakanlığı kurularak kanun hükmündeki kararname ile kapatılmıştır. Dolayısıyla kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve kalkınma ajanslarının destek verecekleri projeleri **Bölge Kalkınma İdareleri** eşgüdümle belirleyememektedir. Bu durum yatırım harcamalarında kaynak israfına neden olmakta ve istenen ivme yakalanamamaktadır(30).

Ayrıca Türk tarımı uluslararası finans kuruluşlarının, Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası ile AB giriş sürecinde Ortak Tarım Politikasının etkisi altına girmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik kırsal kesimde yaşayanları büyük kent çeperlerinde (*gecekondu*larda) yaşamaya zorlamıştır. Tarım ürünleri fiyatlarının dünya fiyatlarına bağlanması sonucunda maliyet eşitsizliği nedeni ile kırsal kesimde kalanlar rekabet şansını tümüyle yitirmiştir. Buna koşut olarak kırsal kesim örgütlenemediği için (kooperatiflerin yokluğu karşısında) yaşamları hükümetlerin insafına bırakılmıştır... Özetle;

- **Tarımın her zaman, her koşulda stratejik, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yaşamsal öneme sahip olduğu gerçeği, karar alıcı sorumlu yöneticilerce hep göz ardı edilmiştir.**

SONUÇ

Anayasanın ilgili maddesi aşağıdadır :

C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

Madde 45 – Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır. Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

Yaşadığımız Dünya üzerinde, ekosistem dengesini bozan en etkin varlık insandır. İnsan nüfusu ve etkinlikleri arttıkça ekosistem sürekli olarak bozulmakta ve kaçınılmaz biçimde hızla yıkıma gitmektedir. İnsan ilkel dogmaların karanlığından kurtulursa, **belki bir çözüm** olabilir ve Evrende trilyonlarca gezegen içinde insanlığın beşiği ve mezarı olan bu mavi gezegende, Dünyamızda yaşam belki çok uzun bir süre (*birkaç milyar yıl daha!?*) sürdürülebilir.

Devrimsel nitelikte yeni bir küresel Bilinç oluşumu ivedilikle gereklidir ve bu oluşum gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde, Dünyamızda **“çok geç”** de olsa başlamıştır... Çok gecikmeden, Birleşmiş Milletler Örgütü daha akılcı, daha evrensel ve daha etkin bir yapıya dönüş(türül)melidir. Türkiye bu **“insanlık yarışında”** geri kalmamalı, **Bilimi ve bilimsel aklı** önceleyen (tercih eden) ve öncüleyen (rehber edinen) yönetimlerle üzerine düşen sorumlulukların gereğini yerine getirerek Dünyada hak ettiği onurlu yerini almalıdır.

Ülkemiz tarımı açısından olmazsa olmazları, gerekli değişim ve düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz:

- Eğitim, tarımsal üretimin vazgeçilmez ögesidir. Özellikle iletişim ve teknolojileri çağının tarım her alanında üretimden pazara dek otomasyon ve iletişim ağı yapısı Tarım (*Ziraat*) Mühendislerinde yeni yetkinlikler ve becerilerin aranmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda tarımın çok boyutlu ve işlevli ve birbirinden ayrılmaz parçası olduğu gibi, birbirinden uzak olanların kendi içinde örgütlenerek eğitilmeleri öğrenim süresinin kısaltılması ve yararlılığını zorunlu kılmaktadır. Çağın yetkinlik gereksinimlerinin başında;
 1. Yaratıcı ve eleştirel düşünme becerisi
 2. Bilişim ve teknoloji okuryazarlık becerileri

3. Toplumsal (sosyal) ve ekinel (kültürel) yetkinlik gibi temel becerilere sahip olmayı gerektirmektedir(31).

- Kırsaldaki yaşamın çekici kılınması için Devletçe genç girişimcilere özel destek verilmelidir.
- Kırsal kesimde yaşayanlara üretimi teşvik için vergi bağışıklığı (*muafiyeti*) tanınmalıdır.
- Tarım topraklarının yabancılara dolaylı veya doğrudan satışı mutlaka önlenmelidir. *Belirli sürelerle (10 yılı aşmayan) kiralama sistemi getirilebilir.*
- Kırsal kesimde yaşayan ailelerin üretimde görev alacak gençlerinden birinin Ziraat Fakültelerine sınavsız girmesi sağlanmalıdır.
- **Kooperatifler güçlendirilmeli** ve bunun için eğitim/uygulama seferberliği yapılmalı, Tarımsal ürünler kooperatiflerinin yönetimi eğitilmiş uzmanlara bırakılmalıdır.
- 1936 yılında Mersin'in Silifke kazası Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi kurulmuştur. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, bu kooperatife kurucu ve 1 numaralı ortak olmakla hem kooperatifçiliğe olan inancını ortaya koymuş, hem de çağcıl(modern) tarım tekniğini uygulama konusunda yol gösterici olmuştur.
- Üreticinin ürünleri doğrudan, Devlet veya uzman kooperatiflerce satın alınmalı ve serbest piyasada değerlendirilmelidir.
- Kentlerin varoşlarında yaşamaya zorunlu kalmış çiftçilerin kırsala dönüşü sağlanmalıdır. Çünkü Türk toplumu, yurdun her köşesini insan sayısı, teknoloji ve uygarlıkla eşit olarak doldurmak zorundadır. Yurt toprağının hiçbir köşesi büyük kentlerin sömürgeci değildir(32). Bunun için **köye dönüş** sağlıklı yaşam tasarımları gerçekleştirilmelidir. Buna bağlı olarak arazi toplulaştırılması, arazilerin mirasla bölünüşü/parçalanışını önlemek için özel yasalar çıkarılmalıdır. (Yürürlükteki yasal sistem yeterli değildir)
- Kırsala yönelik tasarımlarda (projelerde) yerel yönetimlere sorumluluk verilmeli ve üreticilerin sorunları yerelde kısa sürede çözülmelidir.
- Gelecek kuşaklar düşünülerek **çevre dostu tarımsal üretim** teşvik edilmelidir.
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun destekleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri eli ile verilmelidir.
- **Devlet Üretim Çiftliklerinin** (TİGEM'e bağlı) etkinlikleri artırılmalı amaçları dışında kullanımı önlenmelidir. Daha önce olduğu gibi, hayvan ve tohum ıslahı, fidan ve damızlık üretimi yönündeki çalışmaları sürdürülmelidir. Ayrıca bu kuruluşlar, amaçlarına uygun olarak **Tarım Tekno-kentleri** olarak gündemde yer almalı ve gençlerin bu alanlarda **Tarım 4.0** uygulamalarına yönelik tasarımlar (*projeler*) geliştirmeleri sağlanmalıdır. Çünkü tarımdaki sayısal (*dijital*) dönüşüm, önümüzdeki sürecin en önemli gündem maddeleri arasında yer alacaktır.
- Yapay zekâ (AI) ve nesnelerin interneti (IoT) teknikleri ile seçenek çözümler üretilmesi sağlanmalıdır. Bunun için teknolojik eğitim düzeyi yüksek yeni kuşaklar gereklidir.
- Tarım ve orman ürünlerinin gelişimine yönelik olarak kırsal altyapı geliştirilmelidir.

- Güneydoğu Anadolu Projesi GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projeleri (KOP), tarımsal kalkınmanın itici gücü olması için yeniden ele alınmalıdır.
- Köylerin yenilenmesi ve kalkınması, kırsal dokunun korunumu, bozulmasının engellenmesi ve esenlendirilmesi (*rehabilitasyonu*) tarımın geleceği için çok önemlidir. Oysa **Büyükşehir** ve **Bütünşehir** yapılanmaları ile köyler mahalle durumuna getirilmiştir!.
- Kırsal kesimin gelişebilmesi için tarımsal üretimin yoğun olduğu alanlarda **“Köy” tüzel kişiliklerine geri dönülmesi gerekmektedir.**
- KOBİ’lerin, birlik ve kooperatiflerle güçbirliğine gitmesi ve işletmelerin verimlilik ve rekabet güçlerinin artırılması sağlanmalıdır.
- Tarımsal girdiler ülkemizde üretilmeli, enerji giderini düşürmek için yenilenebilir enerji yatırım destekleri çiftçi yararına gerçekleştirilmelidir. Özellikle taşıma giderlerini düşürmek için **Deniz ve Demiryolu taşımacılığına önem ve öncelik** verilmelidir.

21. Yüzyılda us ve bilime dayalı ekoloji ve tarım siyasetleri izlenmedikçe, Anayasanın 56. maddesinde Devlete verilen en temel görevlerden biri olan **sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı** da gerçekleştirilemeyecektir: Ulusun yeterli – dengeli beslenmesi sağlanmadıkça halk sağlığını gerçekleştirmek, sağlıklı bir topluma erişmek olanaklı değildir. Ayrıca yaratıcı kuşaklar yetiştirmek için de eğitim ve öbür girişimlerin yanı sıra, anne karnından başlayarak yeterli-dengeli beslenmenin önemi yaşamsaldır.

- **Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması**
- Madde 56 – Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

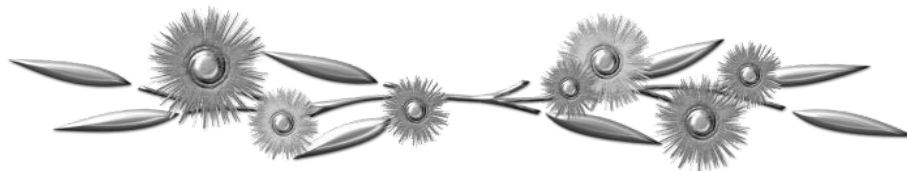
1. https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/ekosistem_cografyasi/2/index.html
2. https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/Ormankoruma_170b5.pdf (12.12.2021)
3. https://www.ftr.awsassets.panda.org/downloads/wwf_iklim_cozumleri.pdf (12.12.2021)
4. <https://cevreonline.com/ekosistem/> (29.11.2021)
5. Türk, Armağan, Ak Bingöl, Ak Berna 2020. Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri Gaziantep University Journal of Social Sciences 2020 Special Issue 612-632
6. <https://iktisatvetoplum.com/sera-gazlari-kuvvetlenen-sera-etkisi-ve-kuresel-iklim-degisikligi-murat-turkes/> (9.02.2022)
7. <http://climatechange.boun.edu.tr/ekolojik-ayak-izi-nedir/>
8. Ak, Galip 2006. Küresel Isınma Nedenleri ve sonuçları Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46, 2. 29-43
9. https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/toprak_cografyasi/11/index.html (10.02.2022)
10. Aküzüm, T. Çakmak, B. Gökalp, Z. 2010 Türkiye’de Su Kaynakları Yönetiminin Değerlendirilmesi, Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi 3 (1): 67-74, 2010
11. Yılmaz, Ayşe 2015. Küresel Isınmanın Dünya Su Rezervleri Üzerindeki Etkileri Kent Akademisi Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi | Cilt:8 Sayı: 2
12. <https://www.enerjiportali.com/ekolojik-ayak-izi-nedir-nasil-hesaplanir/>

13. https://www.footprintnetwork.org/content/images/article_uploads/Turkey_Ecological_Footprint_Rapor_t_Turkish.pdf
14. Avaner, Elif 2019. Küreselleşmenin Sonucu Küresel Isınma Dünyayı Yok Etmeden Yeni Bir Ekonomik Sistemi Benimsemek Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 21/3 s.843-855
15. Ercan, Küçükkılavuz 2009. Küresel Isınmanın Su Kaynakları Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği Yüksek Lisans tezi <http://acikerisim.harran.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11513/1127/1/249993.pdf>
16. Başoğlu, Aykut Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_8fd33.pdf
17. Gülpınar Akbulut 2008. Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:32 No:1 117-137
18. Ercan, A. 2021. İklim ortam koşullarının sistematiği sunusu
19. <http://www.obu.bilkent.edu.tr/bultenorta/20172018/ekoilk23032018.pdf> (08.2.2022)
20. Demir, Aynur Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/565545>
21. Çakmakçı, M.L. 2021. Covid19 Tarım Sektörünün Ne Denli Stratejik Öneme Sahip Olduğunu Gösterdi. Anıtkabir Dergisi, 83.sayı
22. Ataman, Rahime Petek 2018Nasıl bir tarım, toprak ve gıda? ADD 2023 Türkiye'si Sempozyumu Bildiri özetleri 26-27-28 Nisan 2018
23. Bayramın, İlhami. 2018Geçmişten günümüze toprak yönetimi. ADD 2023 Türkiye'si Sempozyumu Bildiri özetleri 26-27-28 Nisan 2018
24. <http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html>
25. Gökhan Günaydın 2018.Anadolu'da zaman ADD 2023 Türkiye'si Sempozyumu Bildiri özetleri 26-28 Nisan
26. Sevil Acar* Ebru Voyvoda** Erinç Yeldan 2018.Türkiye için sürdürülebilir büyüme ve iklim değişikliği ile mücadele önerileri ADD 2023 Türkiye'si Sempozyumu Bildiri özetleri 26-28 Nisan 2018
27. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2020-37404>
28. Çağlar Keyder, Zafer Yenil 2013. Bildiğimiz Tarımın Sonu, İletişim Yayınları, İstanbul
29. <https://haber.sol.org.tr/blog/serbest-kursu/burhan-ozalp/gdo-misir-seker-pancari-ve-misir-surubu-107660>
30. Akpınar, Rasim. 2017 Yerel Kalkınmada Bölge Ölçeğinde Kurumsal Yapılanma: Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9 (1) 13-22
31. İbrahim Ortaş, Tarım Eğitiminin 176 Yıl Dönümünde Sorunlar ve Çözüm Önerileri - 10 Ocak 2022. <https://www.mahalligundem.com/yazar/prof-dr-ibrahim-ortas/>
32. <https://www.herkesebilimteknoloji.com/yazarlar/dogan-kuban/anadoluya-donme-zamani-geldi>

Hazırlayanlar, Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu :

1. Prof. Dr. D. Ali ERCAN (Kurul Başkanı) (Çekirdek Fiziği)
2. Prof. Dr. Ahmet SALTİK (Kurul 2. Başkanı) (Tıp, Hukuk, Kamu Yönetimi-Siyaset Bilimi)
3. Prof. Dr. Gönül BALKIR (Yazman, Hukuk)
4. Prof. Dr. Özer OZANKAYA (Sosyoloji, 4. Genel Başkan)
5. Prof. Dr. Lütfü ÇAKMAKÇI (Gıda Mühendisliği)
6. Prof. Dr. Ayşe UYGUR (Kimya Müh. - Tekstil)
7. Prof. Dr. Tahir Baştaymaz (Sosyal Politika)
8. Doç. Dr. Ayşe Toker GÖKÇE (Eğitim Bilimleri)
9. Doç. Dr. Mehmet Balyemez (E. Alb., Tarih)

Kolaylaştırıcı : Safa B. YENİCE, ADD Genel Başkan Yardımcısı (Bilim Kurulundan sorumlu)

ATATÜRK DÖNEMİ (1923-38) EKONOMİ POLİTİKASI ve GÜNÜMÜZ

*Atatürkçü Düşünce Derneği
Bilim Kurulu Raporu*

Yönetici özeti

Mustafa Kemal **Atatürk**, ulusal mücadele sonunda kurulmuş yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ekonomik açıdan güçlenmesinin devletin yaşaması (*bekası*) açısından önemli olduğunu her konuşmasında vurgulamıştır. Mali tutsaklığının Osmanlı İmparatorluğunu çöküşe götüren olgu olduğu bilinciyle siyasal bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla sağlanacağı düşüncesi genç cumhuriyetin ekonomi politikalarına yön vermiştir. Üreten bir liberal ekonomi, ürettiğini adil bölüşen, sosyal adaleti önceleyen bir toplum ve koruyucu, yol gösterici ve gerektiğinde müdahaleci bir devlet hedeflenmiştir.

Devralınan ekonomik ve sosyal kalıtın (mirasın) çok olumsuz olmasına karşın, çok kısa sürede gösterilen ekonomik başarı, o dönemin ileri gelen iktisatçıları tarafından tansık (mucize) bir başarı olarak nitelendirilmiştir.

Mustafa Kemal **Atatürk** sonrasında yaşanan çekinceler, dünyada görülen büyük ekonomik bunalım (1929) ve 2. Dünya Paylaşım Savaşının etkileri ile ekonomik gelişme ne yazık ki sürdürülememiştir.

Çok partili düzenin sağlıklı işlememesi ve siyasal demokrasimizin olgunlaşmaması nedeniyle ekonomik sorunlarımız 1950-1980 arasında artmış ve ekonomik gelişmemiz yeterli olamamıştır. Soğuk savaşın getirdiği dünya düzeninde Batı ittifakı içinde yer alma bir ölçüde güvenlik sağlasa da **ekonomik bağımsızlık** ülkümüzü yara almıştır.

Askeri darbeler demokrasimizi yaralarken, sonuçları sosyal taraflarca tartışılmadan Neo-Liberal Yeni Dünya düzenine girişimiz, bu düzenin sağladığı avantajlar yerine düzenin getirdiği tehditler ulusal ekonomik hedeflerden iyice uzaklaşmamıza yol açmıştır.

Yeni dünya düzeni “üretmeden tüketen, kazanmadan harcayan” bir yapıyı hızla oluşturmuştur. Bütçe dengelerini sağlamak için dışarıdan alınan borçlar ağır yük yaratmıştır.

Yeni dünya düzeni gönenç (*refah*) yaratarak bölüşmek yerine, rant yaratarak daha kolay varsıllaşmaya (zenginleşmeye) fırsat vermiştir. Toplumun en üst kesimleri siyasal ve piyasa güçlerini kullanarak kendilerine yarar sağlama ve gelirlerini katlama olanağı bulmuşlardır. Devletten alınan teşvikler, piyasalarda yapılan yönlendirmeler (*manüplasyonlar*) büyük kazançlar sağlamıştır. Bunlara karşılık vergi yasalarında yapılan değişiklikler, rantiyenin vergilendirilememesi kamunun bütçe dengesini bozmuş çalışanlar ya da daha genel tanımla dar ve sabit gelirliiler bu düzenin ciddi mağdurları olmuştur. Oluşan ekonomik bunalımlar (krizler) ve birlikte gelen *kemer sıkma politikaları* mağdurların daha da cezalandırılmasına neden olmuştur.

Büyük bir ulusal servetin rantçılıkla sonunda gasp edildiği bir ekonomi ve toplum ortaya çıkmıştır. Rantiye kesimi, oluşturdukları siyasal güçle birlikte öbür sömürü araçlarını da geliştirerek düzeni sürdürmek istemektedir. Ortaya çıkan bir başka sonuç ise, muazzam bir ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitsizliktir ki; bu durum sürdürülebilir değildir.

Başka bir dünya olanaklıdır. Daha yüksek toplam ulusal gelirin üretildiği, demokrasinin daha güçlü olduğu ve toplumun daha yüksek yaşam standartlarına sahip olduğu bir ülkeye ulaşabiliriz. Bu çok kolay olmayacaktır ancak Yüce Önderin bizlere bıraktığı tinsel (manevi) kalıt (miras), bu zorlukları yenmemizi sağlayacaktır. M. K. **Atatürk** Onuncu Yıl Söylevinde;

“Türk milletinin karakteri yüksektir, Türk milleti çalışkandır, Türk milleti zekidir. Çünkü, Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk milletinin, yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir.” diyerek bizlere yıllar öncesinden kurtuluş için ışık tutmaktadır.

Anahtar sözcükler : Türkiye ekonomisi, Mustafa Kemal ATATÜRK, Neo-liberalizm, bağımsızlık, bütçe dengesi, Yeni Dünya Düzeni, 10. Yıl Söylevi

Executive Summary

Mustafa Kemal **Atatürk**, in every speech, emphasized that the economic strengthening of the new Republic of Türkiye, which was established at the end of the national struggle, is important for the survival of the state. With the awareness that financial captivity was the phenomenon that led to the collapse of the Ottoman Empire, the thought that political independence could only be achieved with economic independence guided the economic policies of the young republic. A productive liberal economy, a society that distributes its produce fairly and prioritizes social justice, and a protective, guiding and interventionist state when necessary are targeted.

Despite the very negative economic and social legacy inherited, the economic success in a very short time was a miracle by the leading economists of that period, hailed as a success.

Unfortunately, economic development could not be sustained due to the reservations experienced after Mustafa Kemal **Atatürk**, the great economic depression in the world (1929) and the effects of the 2nd World Sharing War.

Due to the failure of the multi-party system and the immaturity of our political democracy, our economic problems increased between 1950 and 1980 and our economic development was not sufficient. In the New World Order brought about by the cold war, being in the Western alliance provided some security, but our ideal of **economic independence** was hurt.

While military coups injure our democracy, the consequences are not discussed by the social parties. Our introduction to the neo-liberal New World order, the threats brought by the order instead of the advantages of this order, has led us to move further away from the national economic goals.

The New World Order has rapidly created a structure that "consumes without producing, spends without earning". External debts created a heavy burden in order to balance the budget. The New World Order has given the opportunity to become wealthy more easily by creating rent, instead of dividing by creating wealth. The highest segments of the society found the opportunity to benefit themselves and multiply their incomes by using their political and market forces. Incentives received from the government and manipulations in the markets provided great gains. On the other hand, the changes made in the tax laws, the non-taxation of the rentier, the employees who have disturbed the budget balance of the public or, more generally, those with narrow and fixed incomes. There have been serious victims of this system. The resulting economic crises and accompanying austerity policies led to further punishment of the victims.

An economy and society emerged in which a great national wealth was eventually usurped by renting. The rentier sector wants to maintain the order by developing other means of exploitation along with the political power they have created. Another result that emerges is a tremendous economic, political and social inequality; this situation is not sustainable.

Another world is possible! We can achieve a country where higher total national income is generated, democracy is stronger, and society has higher living standards. This will not be easy, but the spiritual legacy left to us by the Supreme Leader, it will enable us to overcome these difficulties. M. K. **Atatürk** in his Tenth Anniversary Speech :

"The character of the Turkish nation is high, the Turkish nation is hardworking, the Turkish nation is intelligent. Because, The Turkish nation was able to overcome difficulties with national unity and solidarity. And because, the torch that the Turkish nation holds in their hands and in their minds on the path of progress and civilization that they are walking, It is a positive science." He sheds light on salvation for us years ago.

Key words : Turkish economy, **Mustafa Kemal ATATÜRK**, Neo-liberalism, independence, budget balance, New World Order, 10th Anniversary Discourse

ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938) EKONOMİ POLİTİKASI ve GÜNÜMÜZ

*“Ekonomik kalkınma, Türkiye’nin özgür, bağımsız, daima daha kuvvetli,
Daima daha refahlı Türkiye idealinin belkemiğidir.”*

Mustafa Kemal ATATÜRK

- **Osmanlı’dan devir alınan ekonomik kalıt (miras)**
- **Atatürk’ün ekonomi alanındaki saptamaları**
- **Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gelişmelerin ana hatları**
- **Günümüz sorunlarının çözümü için çıkarılacak ekonomik dersler**
- **Ek 1923-38 arası ekonomik gelişmelerin zamandizini (kronolojisi)**

Atatürk’ün ekonomi politikası yeni bir ulusun çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılması hedefine yöneliktir. Bu uygarlık düzeyi sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinin ulaştığı gönenç (refah) düzeyidir. Mustafa Kemal, ekonomik alanda güçlü devletlerin siyasal alanda da güçlü olacağına inanmış bir önderdir. O’na göre çağdaş devlet, büyük sanayiye sahip olan devlettir. Bu bakımdan, **gönence (refaha) ulaşmanın yolu başlangıçtan beri sanayileşmek** olarak belirginleşir. (1, 20)

Osmanlıdan devir alınan sosyo-ekonomik bilanço (manzara-i umumiye) son derece kötüdür.

- Nüfus 13 milyon dolayındadır. 11 milyon kişi köylerde yaşamaktadır.
- Türk nüfus toplam nüfusun $\frac{3}{4}$ ’ünü oluştuyordu.
- 40 bin köy bulunurken, bunlardan 38 bininde okul yoktu.
- Traktör sayısı sıfırdı, temel tarım üretim aracı ilkel karasabandı.
- Beş bin köyde sığır vebası salgını bulunmaktaydı.
- İnsanlar da salgın hastalıklardan dolayı kırılıyorlardı. 2 milyon kişi sıtma, 1 milyon kişi frengiliydi, 3 milyon kişi trahomluydu. Bunların yanında geniş bir nüfus kesimini etkileyen verem, tifüs, tifo salgınları vardı.
- Bebek ölüm oranı binde iki yüz idi. Doğan her 4-5 bebekten 1’i ,1 yaşına varmadan ölüyordu.
- Memlekette yalnızca 337 doktor, 60 eczacı vardı ve bunların salt 8’i Türk’tü. Türk dişhekimisi yoktu. 4 hemşire vardı. 40 bin köyde, yalnızca 136 ebe vardı.
- Ortalama yaşam yaklaşık 40 yıldı.
- Erkeklerin yalnızca % 7’si, kadınların yalnızca binde 4’ü okuma-yazma biliyordu. Okuryazar erkeklerin çoğunluğu, subay veya gayrimüslimdi. Okul yaşı gelen her 4 çocuktan 3’ü okula gitmiyordu.
- Toplam, 4900 dolayında ilkokul, 70 ortaokul, yalnızca 23 lise vardı.
- Türkiye’nin tüm liselerinde yalnızca 230 kız öğrenci kayıtlıydı.
- Öğretmenlerin 1/3’ünün öğretmenlik eğitimi yoktu.
- Bilimsel eğitimden uzak tek bir üniversite (medrese, Dar-ül Fünun, İstanbul) vardı.

- Osmanlı Üretim (İmalât) Sanayisinde toplam sermayenin yalnızca %15'i Türk'tü. İşgücünde Türklerin oranı % 15 idi. Nüfusun % 77'si tarımda çalışmaktadır, geri kalanı da memur, asker, yarıcıdır. Türk halkının girişimcilik deneyimi, sermaye birikimi, üretim bilgisi yoktu.
- Duyun-u Umumiye'den 86 milyon altın lira (yaklaşık 600 ton altın) Osmanlı borcu bulunmasına karşılık, bankalardaki tüm mevduat yaklaşık 1 milyon altın liraydı.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalıt (miras) yalnızca 4 fabrika vardı: **Hereke ipek, Feshane yün, Bakırköy bez, Beykoz deri** fabrikaları.
- Sınai tarım toprağı, özellikle Ege bölgesinde yabancıların elindeydi.
- Demiryolları, denizyolları, limanlar, gemicilik işletmeleri, belediye hizmetleri, haberleşmenin % 90'ı ayrıcalıklı (imtiyazlı) yabancı şirketlerin elindeydi.
- Demir, çelik, şeker gibi temel maddelerin üretimi yoktu.
- Limanlar, madenler, demiryolları yabancıya aitti.
- 4 bin km demiryolunun % 90'ı yabancı şirketlerin elindeydi.
- Elektrik yalnızca İstanbul, İzmir ve Tarsus'ta bulunuyordu.
- Otomobil sayısı 1500 kadardı. Yalnızca 4 kentte özel otomobil bulunmaktaydı. (20)

Atatürk'ün ekonomi alanındaki saptamaları

"Ulusal egemenlik, ekonomik egemenlikle sağlanır."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Atatürk 1 Mart 1922 tarihindeki Meclis açış konuşmasında ekonomik belirlemeleri aşağıdaki başlıklar çerçevesinde sunmuştur. (16)

- **Ulaşım** yolları yetersizdir.
- Çiftçilerin çıkarlarına aykırı yöntemler uygulanmıştır.
- **Tarım** ürünleri yabancı ülke ürünlerine karşı korunmamıştır.
- Çiftçiyi koruyucu yasalar çıkarılmamıştır.
- Ülke **ekonomik örgütlenme ve çevre** açısından güçlü değildir.
- **Kapitülasyonlar** ülke ekonomisinin korunmasını engellemiştir.
- Kişisel ekonomik değerler, serbest rekabete dayanacak güce ulaşmamıştır.
- Tanzimat'ın açtığı **serbest ticaret** dönemi, Avrupa rekabetine karşı kendisini koruyamayan ekonomimizi bir de kapitülasyon zincirleriyle bağlamıştır. (1838, İngiltere ile Balta Limanı serbest ticaret andlaşması boyunduruğı)
- Örgütlenme ve kişisel ekonomik değerler açısından ekonomi alanında bizden çok güçlü olanlar, ülkemizde ayrıcalıklı durumda bulunuyorlardı; **gelir vergisi** vermiyorlardı.
- **Gümrükler** yabancıların ellerindeydi, yabancılar istedikleri zaman istedikleri malları, istedikleri koşullarda ülkeye sokuyorlardı.
- Bu nedenle yabancılar, ekonominin bütün dallarında kesin egemen olmuşlardı.
- **Yabancıların bu yıkıcı ve adaletsiz rekabeti** ülke sanayisini yıkmış, tarımsal yapıyı bozmuş, böylece ekonomik ve akçalı (mali) gelişmemizi engellemiştir.

?

Başlangıç bilançomuzun zayıflığı yanında ekonomik alanda yapılması gerekenlerin çokluğu ve ivediliğı, Mustafa Kemal'i *askeri stratejide uyguladığı sistem yaklaşımı* çerçevesinde iktisadi ve

sosyal kalkınmayı birlikte ele almaya yöneltmiştir. Özel girişimin zayıf, yabancı sermayenin çekingen davrandığı Türkiye’de, ağır ekonomik sorunları çözmek için **devletin ekonomiye elatması kaçınılmaz** olarak ortaya çıkmıştır. Kendisinden önce öne sürülmüş ekonomik sistemlerden birini benimsemek yerine, **yararcı (pragmatik) ekonomi ideolojisini** zamanla oluşturmuş ve uygulamıştır. Başka bir anlatımla tek bir kalıp yerine, dönemin koşullarına göre oluşturulan ekonomi politikalarına geçilmiştir.

Atatürk 1923’ten başlayarak ülkede alınan ekonomik önlemler, uygulanan ekonomi politikası, uygulama sonuçları ile yakından ilgilenmiş ve zamanında ve yerinde girişimlerde (müdahalelerde) bulunmuştur. Özellikle yatırımların başlatışı, bitişi ve uygulamayı yakından izlemiştir. Özel girişime yer verilirken, devletin kurumsal, düzenleyici ve yatırımcı roller üstlenmesi gereğini de ortaya koyarak, dönemin klasik liberal anlayışından ayrı bir yöntem oluşturduğu görülmektedir. Bu ekonomik sistemin özünü, 1936’da yayımlanan **2. Sanayi Planı**’nın önsözünde yazdığı şu tümcede belirtmiştir: (1,16,20)

- *“Türkiye’nin tatbik ettiği **devletçilik sistemi** 19. asırdan beri sosyalizm teorisyenlerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, **Türkiye’ye has bir sistemdir**. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak”*
- *“... Efendiler! Biz halkımızı tek amacı kâr hırsı olan özel teşebbüsün insafına bırakamayız. Ancak insanın girişimci ve yaratıcı yanını örseleyen komünizme de bırakamayız. Devletin önderliğinde, denetiminde ve desteğinde demek olan ‘**DEVLETÇİLİK İLKESİNİ**’ benimsiyoruz...”*

Mustafa Kemal Atatürk’ün bu uygulaması, 2. Dünya Paylaşım Savaşından sonra Batı Avrupa’nın yeniden yapılanması için kullanılan ve sonunda *kapitalizmin altın çağı* olarak adlandırılan bir döneme, yol açan **eşitlikçi sosyal piyasa ekonomisine** yaklaşmaktadır.

Sosyal Demokrat Partilerin **“Olanaklı olduğu ölçüde piyasa, gerek olduğu ölçüde devlet”** savsözüyle (sloganıyla) kullandıkları sistemi Atatürk Avrupa’dan çok önce uygulamaya koymuş ve başarıya ulaştırmıştır. (2)

Atatürk Dönemi Ekonomik Gelişimin Ana hatları

- Alınan kararlar çok kısa sürede gerçekleştirilmiştir.
- Osmanlıdan kalan ve yabancıların elinde olan ulaşım yollarını, liman işletmeleri satın alınarak **millileştirilme** işlemlerine öncelik verilmiştir.
- Demiryolu, liman gibi **ulaştırma** yatırımları yurdun her bölgesinde öncelikli olarak gerçekleştirilmiştir. **Yurt içi pazarlar** birbirine bağlanarak ulusal ekonominin canlanması hedeflenmiştir.
- Batı modeli kalkınmayı temel alan Mustafa Kemal, doğal olarak liberal bir ekonomik yapıyı hedef almıştır. Bu sistemin yerleşmesinde özel sektörün desteklenmesi önem kazanmıştır.
- Ekonomik yaşamın gerektirdiği **resmi kurumların** temelleri atılmıştır.
- Temel gereksinimlerin üretimine öncelik verilmiştir.
- Sermaye birikimi ve yatırımlar için **ulusal uzmanlık bankaları** kurulmuştur.

- Hedeflenen tam bağımsızlığa ulaşmak için ekonomik bağımsızlığı sağlayacak adımlar atılmıştır.
- **Planlı sanayi kalkınma** adımları atılmış, **demokratik planlama ilkesi** benimsenmiştir.
- Tarımsal üretimi desteklemek üzere resmi kurumlar ve kredi kuruluşları, kooperatifler yaşama geçirilmiştir. Osmanlı'dan kalan ve çiftçileri ezen uygulamalar (Aşar vergisi 1925'te kaldırıldı!) ortadan kaldırılarak tarımsal üretim ve çiftçiler desteklenmiştir.
- Uçak ve lokomotif fabrikaları ile **ağır sanayi** işletmeleri kurulmuştur.
- Başla devletlerle karşılıklı yarar ilkesine göre **serbest ticaret** anlaşmaları imzalanmıştır.
- **Madenleri aranması ve çıkarılması** ile ilgili devlet kurumları (MTA...) oluşturulmuştur.
- **Altyapı** yatırımları millileştirilerek yaygınlaştırılmıştır.
- Yatırımlarda **bölgesel denge** gözetilmiştir.
- Ekonomik gelişmenin gerektirdiği **hukuksal düzenlemeler** yürürlüğe konmuştur.
- Gerekli insangücünün sağlanması için **mesleksel teknik eğitim kurumları** kurulmuştur.
- İşgücünün niteliğini artırmak üzere yurt dışına öğrenim için öğrenciler gönderilmiştir.
- Medrese eğitiminden çağdaş bilimsel eğitime geçilebilmesi için üniversitelerin kadrolarını güçlendirmek üzere yurt dışından bilim insanları çağırılmıştır. (1,16,20)

Atatürk döneminde, temel ekonomik ulusal göstergelerde şaşırtan büyüme!

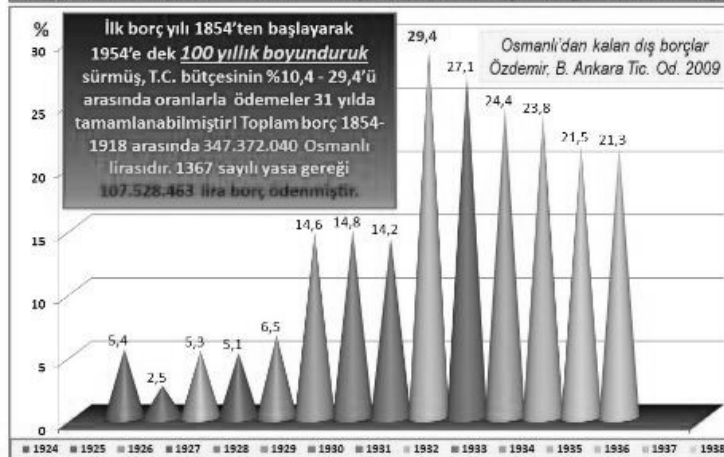
Ulusal Gelir Yılı	Milyon TL	Nüfus Milyon	Kişi Başına Ulusal Gelir, TL
1927	1000	13.6	73
1929	1147	14.2	80
1935	1315	16.2	82
1938	1589	17.2	92 (75 \$)
1939	1625	17.5	95

• 12 yılda TUG (GSMH) % 62.5 büyümüş..
 • Oysa 12 yılda nüfus % 28.7 (3.9 milyon) artmış..
 • Kişi başına gelir 73 TL'den, 22 TL artarak (% 32) 95 TL'ye çıkmış.
 • 15 yılın toplam enflasyonu yalnızca % 2.2
www.selinsomcag.org/ 10.09.05

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün EKONOMİ MUCİZESİ

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Borçlarını Öderken Atatürk Döneminde Bütçesinden Ayırdığı Yıllık Pay

Türkiye ve Dünyada Sanayi Üretim İndeksleri (1929 = 100).

Yıl	Türkiye	Dünya
1929	100	100
1930	106	86
1931	112	76
1932	118	65
1933	131	75
1934	141	80
1935	141	92
1936	149	102
1937	165	110
1938	174	96
1939	196	119

www.selimsomcag.org/ 10.09.05

Gazi Mustafa Kemal
ATATÜRK'ün
EKONOMİ MUCİZESİ

**Küresel sosyal-ekonomik koşullarda
Atatürk dönemi Ekonomi politikasından
Günümüz sorunlarının akılcı çözümlerine...**

Atatürk tam bağımsızlık ülküsünü, **doğal, siyasal, akçalı (mali), ekonomik, adli, askeri, vs. her hususta tam bağımsızlık** ve tam serbestlik olarak belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında ekonomik bağımsızlığı tam bağımsızlık yolunda en önemli adım olarak değerlendirdiği görülür. **Kapitülasyonların ve ona yol açan akçalı (mali) bağımlılığın Osmanlının çöküşünde** ne derece önemli olduğunu her konuşmasında vurgulamıştır. Emperyalizmin ekonomik egemenliği siyasal egemenliğe dönüştürdüğünü ve önce **hedef alınan ülkenin ekonomik düzeninin bozulmasıyla yardıma bağımlı duruma getiriliş planının** başlangıcını oluşturduğunu konuşmalarında vurgulamıştır. (20)

2. Dünya Paylaşım Savaşından 1980'lere dek kapitalist biçimlenmede "KEYNESÇİ UZLAŞMA" adı verilen, ekonomik ve toplumsal açıdan dengeli büyüme dönemi yaşanmıştır. **Bencil, birbiri ile rekabet içinde olan ve çıkar peşinde koşan kapitalist insan tipi** devletin de el atmasıyla daha toplumcu, birbiri ile dayanışma içinde olan, **doğruluk ve hak peşinde koşan sosyalleşmiş insan tipine** ulaşıldı. Bu dönem ABD, Avrupa ve Japonya gibi merkez ülkelerde yüksek büyüme oranları, sürekli teknolojik gelişme, alım gücünde artış, başta sağlık ve emeklilik sistemleri olmak üzere gönenc (refah) sisteminin gelişimi ve düşük işsizlik oranlarıyla geçildi. Dünya savaşlarında yıkıma uğrayan (tahrip olan) Avrupa, yitkilerini yerine koymak için yoğun çaba harcadı. Bu çabalara kıta dışından ABD yardımda bulundu. Savaşın tetiklediği teknolojik yenilenme bu çabaları destekledi. Avrupa'nın nüfus yitikleri ise nüfus fazlası olan Akdeniz havzası ülkelerinden ucuz işçi göçü ile kapatıldı. (2,9,10)

2. Dünya Paylaşım Savaşından sonra uygulanmaya başlayan Keynes'ci politikalarla, geniş bir özgürlük ve demokrasi ortamı içinde, çalışan kitlelerin ekonomik gönencini (refahını) ve sosyal güvenliğini artırıcı adımların atılması olanaklı olabilmıştır. Tabloyu değerlendirenler, dönemi "**toplumcu liberal**" dönem olarak adlandırmaktadır. Bu döneme "**Liberal-sosyal sentez**" adını verenler de olmuştur. Anılan dönemde Avrupa'nın pek çok ülkesinde siyasal iktidara Sosyal

Demokrat Partiler ulaştı ve daha dengeli bir kalkınma (ekonomik ve sosyal kalkınma) birlikte başarıldı. **Sosyal devlet anlayışı** bu dönemin en önemli hedefleri arasına girdi. Bu dönemde siyasal ibre sol siyasete dönmüştü. Devlet;

- Hukukun toplumsallaşması
- Sosyal amaçlı devlet kurumlarının kuruluşu
- Maliyenin ve bütçenin toplumsallaşması (sosyalleşmesi)
- Devlet girişimciliği ile amaçlarına ulaşmayı hedefledi. (29)

Uygulanmak istenen model, liberalizmin yol açtığı gelir dağılımındaki olumsuz değişimi tersine çevirmeli ve bütün nüfus dilimlerine toplumda yaratılan varsılıktan (zenginlikten) yeterince pay sağlamalıydı. 2. Dünya Paylaşım Savaşından sonra görece dizginlenmiş kapitalizmin hedefi, artan gelirler ve görece adil gelir dağılımı temelinde işçilerin satın alma güçlerinin yükseltilmesi ve piyasa döngüsünün artan bir hızla sağlanmasıydı. (7)

Bu dönemde artan oranlı doğrudan vergiler devlet bütçesinin temel kaynağını oluştururdu. Böylece, büyüyen devletin finansmanı sermaye tarafından sağlandı. Bu anlayışla birlikte bürokrasinin artışı ve bürokratik çatışmalar devlette bir hantallığa yol açsa da, ekonomik büyüme hızının yüksekliği ve toplumsal dengelerin sağladığı kararlılık (istikrar) bu hantallığı örttü. Bu dönemin en önemli ürünü, devletin büyümesine ve bürokratik ağırlığa neden olan **“sosyal devlet”** anlayışının ortaya çıkışıdır. *Sosyal devlet, insan onur ve kişiliğine yaraşır yaşam koşullarını gerçekleştirmekle görevli bir hizmet, dağıtım ve bölüşüm devletidir.* Burada “sosyal” sözcüğü, devletin sosyal adalet gereklerine göre kurulduğunu ve en önemlisi *hukukun toplumsal nitelik taşıdığını* anlatır. **Sosyal adalet** ise toplumda barışa yönelik bir yapının oluşturulabilmesinin ekonomik, siyasal ve ekinel (kültürel) gereklerini belirlemektedir.

1974’te petrol üreticisi ülkelerin örgütü OPEC, sahip oldukları tek gelir kaynağı olan petrolü daha yüksek fiyattan satarak, zaman içinde tükeneceğini düşündükleri doğal kaynaktan en çok (maksimum) kazanç elde etmeyi planladılar. Yaptıkları toplantıda fiyatları yükseltecek kararlar aldılar. Petrol fiyatlarını dünya çapında çok kısa zamanda 3’e katlandı. Petrol hemen bütün endüstrilerde temel girdi **Enerji** olduğu için, maloluşların artması ile birlikte dünya ekonomisinde yavaşlama, pazarlarda daralmalar yaşanmaya başlandı. 1970’lerin 2. yarısından başlayarak büyüme oranları düşmeye başlayıp, işsizlik dalgası yayılmaya başlayınca, Eski Dünya Düzeni olarak adlandırdığımız **Keynesçi düzenin** sonuna gelindi. Kazançların azalması yanında enflasyonun giderek artışı, (fiyatların yükselmesi) bunalımın ana özelliğini oluşturuyordu.

Gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerde 1970’lerde oluşan ve gelişen ekonomik sorun **yetersiz tüketim (!)** olarak özetlenebilecek, *iç piyasaları durgunluğa iten toplam istem (talep) eksikliğidir.* İşçiler ürettiklerinden daha az değerde tüketebildikleri için, kapitalistler ise tüketebileceklerinden daha çoğunu yatırıma yönlendiremedikleri için, iç piyasalar durgunluğa ulaşmıştır. Stokların şişmesi üretimi yavaşlatmakta, üretimin yavaşlaması gelir dağılımını daha da bozmakta, sermaye yatırımdan uzaklaşarak servet olarak durağanlaşmaktadır (*resesyon*).

Uzlaşma döneminde yeni yeni sanayileşmekte olan ülkelerin (NIC) sanayilerini korumak için dışalım (ithalata) kota ve gümrük vergileri getirmeleri dünya ticaretini sınırlandıran bir uygulama olarak gelişti. Merkez ülkelerin iç piyasalarında yaşanan doygunluk ve durgunluk, dış piyasalarda uygulanan korumacı politikaların üretimi daraltan etkileri, ekonomik durgunluğu hızla bunalıma (krize) döndürdü.

İşsizliğin artışı toplumsal ve siyasal düzensizliklere (istikrarsızlıklara) yol açtı. Gelişmiş ülkeler üretim özgüçlerine (potansiyellerine) pazar bulamamaktan, gelişmekte olan ülkeler ise gelişmiş sanayileşmiş ülkelere hammadde satamamaktan dolayı ekonomik bunalımla baş edememekteydi. Uzun zamandır uygulanagelen sosyal devlet anlayışı, ekonomik durgunluk karşısında devlete daha büyük yük oluşturmakta, kamunun akçalama (finansman) açığını büyüterek bir ekonomik kara deliğe dönüştürmekteydi. Devletin Anayasal yükümlülüğü olan Sosyal Devlet anlayışını sürdürebilmesi, kamuya yeni kaynak bulunmasını zorunlu kıldı. Bu durum doğal olarak vergileri ve kamu borç birikimini (stokunu) hızla artırdı. Ekonomik durgunluk ekonomik bunalıma (krize) dönüşürken, kamunun açıklarını kapatmak için vergilerin artırılması sermaye sahiplerini huzursuz etti. Yatırımların gerilemesi, oluşan sorunları daha da büyüttü. **Durgunluk içinde enflasyon** olarak tanımlanan **Stagflasyon** küresel ekonomide öne çıktı.

"Biliniz ki, ekonomisi zayıf bir millet fakirlik ve yoksulluktan kurtulamaz; toplumsal ve siyasal felaketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin yönetimindeki başarı da ekonomisindeki kazançların derecesiyle orantılı olur. Hiçbir uygar devlet yoktur ki; ordu ve donanmasından evvel ekonomisini düşünmüş olmasın. Memleket ve bağımsızlık savunması için varlığı gerekli olan bütün kuvvetler ve araçlar, ekonomik yaşamın açılma ve gelişmesiyle olabilir."

(1924, Atatürk'ün S.D. 2, s 18) **Mustafa Kemal ATATÜRK**

Dünya, ekonomik bunalımından çıkış yolu olarak dünya ticaretinin artırılması, ekonomik ilişkilerin serbestleştirilmesi (liberalizasyon) fikrini benimsedi. 1980'lerin başında ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher iktidara gelerek **neo-liberal politikalar** izlemeye başladılar. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu IMF, benzer politikalara destek vermeye başladı. Neoliberalizm, başta İngiltere ve ABD'de olmak üzere, önce merkez ülkelerde ortaya çıktı. Daha sonraları çevre ülkelere aktarılmaya (ihraç edilmeye) başlandı. Bu uygulamalar, toplumsal düzeni yeniden makro ve mikro açıdan biçimlendirdi. **Yeni Sağ politikalar** daha önce uluslararası alanda uygulanmış ekonomik yardım ağırlıklı politikaları reddederken, ekonomik kalkınmayı teşvik için **serbest ticareti öne çıkaran** politikaları öngörüyordu. Bu ekonomik ve siyasal akıma **Yeni Sağ** denmektedir. Muhafazakâr partiler ve onların uyguladıkları politikalara da **Neoliberalizm** adı verildi.

Neo-liberalizmin yayılışında Dünya Bankası (DB) ve IMF'nin önemli desteği olmuştur. Kredi gereksinimi olan ülkelere, özellikle çevre ülkelere neo-liberal düzene katılmaları koşuluyla krediler sağlandı. Bu koşulların başında ise piyasa düzenlemelerinden vazgeçilmesi (de-regülasyon, kuralsızlaştırma) gelmektedir. Koşulları kabul etmeyenlere kredi sağlanmadığı gibi, uluslararası alanda **"diplomatik yalıtma"** uygulanmaya başlandı.

Bu dönemi nitelendirmek üzere kullanılan bir başka terim de **Küreselleşmedir**.

Küreselleşme ile neo-liberalizm olgularının birbiri ile ilgili olduğu söylenmesine karşılık, Küreselleşme, çevre ülkelerde neo-liberalizmden önce kullanılmaya başlanan bir terimdir. Özellikle 20. yy'ın son çeyreğinde hızla yayılan ve karşı konulamaz bir olgu olarak sunulan ve gerçekten neyi anlattığı ve kapsamı çok belirgin olmayan bir terimdir. Kitle iletişim, ulaşım ve bilgi işlem teknolojilerinin hızla yayılması ile dünya insanların birbirinden haberli olması ile ifade edilen bir olgu olarak belirginleşmiştir. **Küreselleşmek Dünyanın küçülmesini, insanların,**

kültürlerin birbirine yaklaşması, giderek ortak bir insanlık anlayışını da vurgulamaktadır. Bu görünümüyle sosyolojik bir içerik taşıdığı söylenebilir. Bu haliyle küreselleşmek, **neo-liberalizm kavramının taşıdığı tehditleri örten, maskeleyen bir kavram olarak da değerlendirilebilir.**

Küreselleşme öncelikle uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve hızlanması olarak sunuldu. Üreten-satan, ticaret yapan ülkelerin ekonomik gelişimine katkı sağlayan en önemli eylem olduğu düşüncesi hızla benimsendi ve gelişmekte olan ülkelere de benimsetildi. Gerçekten uluslararası ticarete açılmak birçok ülkenin çok daha hızlı kalkınmasını sağladı. Yeni pazarlar üretim güçlerini harekete geçirecek bir güdülenme (motivasyon) yarattı. Ülkelerin dışsatım (ihracat yoluyla) elde ettikleri döviz gelirleri yatırımlar, yeni yatırımlar ise ekonomik büyümeyi körükledi. Küreselleşmek gelişmekte olan ülkelerde çoğu insanda yalıtım (tecrit) duygusunu azalttı; yeni ilişkiler, dünyadan elde edilen kaynaklar, yeni yaşam biçimleri, yeni kültürler başlangıçta az gelişmiş ülkelere coşku (heyecan) veriyordu. Uzun yıllar kendi içine kapalı modeller izleyerek dış dünyaya kapanan ve kendi yağı ile kavrulan toplumların önünde yeni, ulaşılabilir ve dünya ile bütünleşmeyi sağlayacak yeni olanaklar bulunmaktaydı. Üstelik gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar için bilgiye erişmek ucuz ve kolaydı. Dünyadaki sınırlar gevşiyor, bilgiler, düşünceler, yeni mal ve hizmetler ve en önemlisi yeni yaşam biçimleri hızla yayılıyordu. Artık birbirine benzeyen tüketim toplumları dünyanın her yerinde görülüyordu. Bu gelişmeyi **“dünya köyü” söylemleri** ile anlatmaya başladılar.

Uluslararası ticaretin gelişmesi rekabetin uluslararası piyasalarda sürmesi ülkeleri rekabet güçlerini artırmaya yöneltti.

- üretim teknolojilerini geliştirenler,*
- yeni mallar üretenler,*
- yenilikçiliği önemseyenler*
- malîyetleri düşürenler,*
- ürün niteliğini yükseltenler ve*
- küresel çapta pazarlama becerilerini geliştirenler* yarışta öne çıktılar.

Tersi davrananlar ise yarışı yitirip ortamdan çekildiler. Başka bir anlatımla **tüketimle işgal** adını verdiğimiz çevre ülkelerin merkez ülkelerin güdümüne (hâkimiyetine) girmesi gerçekleşti. Eski dünya düzeninde korumacı dış ticaret politikalarından dolayı üretim potansiyellerine pazar bulamayan gelişmiş, sanayileşmiş merkez ülkeler geniş pazarlara kavuşmuş oldu. Bu arada çevre ülkelerdeki tüketiciler kotalar, gümrük vergileri nedeniyle ulaşamadıkları mal ve hizmetlere ulaşarak ve tüketerek gönenç (refah) düzeylerini yükselttiler.

Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) yeni pazarlara girdiler. Yerli halkın tüketim alışkanlıklarını değiştirdiler. Tüketim bireyin en zayıf olduğu, en çok ödün vermeye açık kapılardan biridir. İnsan hırsı, öne çıkma arzusu, **gösteriş için tüketim** ve insana sağladığı doyum (tatmin) herkesi etkisi altına almaktaydı. Üstelik gelişmekte olan ülkelerde, tüketim isteği giderek yükselmesine karşın dışalımın (ithalatın) engellenmesi dolayısı ile piyasaların yetersizlikleri yüzünden insanlarda oluşmuş ve ertelenmiş istemler (talepler) büyük baskı oluşturmaktaydı. Serbest ticaret, mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımı bu istemlerin karşılanmasını sağladı. AVM biçiminde büyük ticaret merkezleri giderek yayıldı. Bu merkezlerde yerel ürünler giderek azaldı. Yerel şirketler, şirket evlilikleri ve şirket birleşmeleri ile ÇUŞ'lere katıldılar. Rekabet gücünü yitiren ülkeler, yabancı malların istilasına

uğradı ve dış ödemeler açığı gelişmekte olan ülkelerde büyük bir sorun olarak gelişti. Bu aşamada **gelişmekte olan ülkelerde izlenen küresel politikaların sonucu olarak ulusal paranın ortadan kalkışı, devalüasyon**, yurt içi fiyatların “dolarizasyon”u, ücretlerin enflasyon karşısında gerilemesi, kamu finansmanı güçlükleri, bütçe açıkları, devlet yatırımlarının çöküşü, ulusal madenlerin dış tekellerin eline geçişi gerçekleşti.

Küreselleşmek olarak adlandırılan **neo-liberal dünya düzeninin** yayılmasında kullanılan bir başka etken, ülkelerin **“kredi almak koşulları”** aracılığı ile sisteme katılmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler izleyecekleri makro-ekonomik politikaları “kredi almak koşulları” aracılığı ile ticari kredi kuruluşlarının çıkarları doğrultusunda belirlemeye zorlandılar.

Kaynak arayışları, gelişmekte olan ülkeleri kredi veren kuruluşların koşullarına uymaya zorladı. Böylece gelişmekte olan ülkelerin borç yükü 1980’lerin başından bu yana giderek arttı. Kredi kuruluşları çıkarları doğrultusunda bu ülkeleri *yeniden yapılandırmak, borç ötelemek* gibi çeşitli yöntemleriyle kısıp aldı. Bağımlılık yaratan bu politikalarla genel olarak **Yapısal Uyum Programı** adı verildi. Bir başka anlatımla, uygulanacak politikalarla dayalı kredi verme düzeni yaratıldı. Böylece borçlu ülkeler borç anlaşmalarına eklenen “uygulanacak politikalarla ilişkin koşulları” uygulayarak neo-liberal düzene katıldılar.

Borç almak isteyen hükümetler IMF’ye kendilerini **“ekonomik reforma ciddi biçimde adanmış”** olduklarını göstermek zorundadır. Bu süreç genellikle IMF’ye hükümetin makro-ekonomik politika ve borç yönetimi konusundaki temel yönelimlerini tanımlayan bir **“niyet mektubu”** nun verilmesi biçimini alır. IMF’de kredi desteği vermeden hükümetlere politikalar konusunda rehberlik ettiği ve teknik tavsiyeler verdiği **“IMF Gölge Programı”** önerebilmektedir. Krediler verildikten sonra izlenen politikalar ve başarımlar (performanslar) Washington kurumlarınca çeyrek yıllık dilimde ve sıkı biçimde izlenmektedir. Çeşitli **“dilimler”** le gerçekleştirilen ödemeler, reformların **“doğru yolda”** olmaması durumunda kesilmekte ve kredi alan ülkeye yaptırım uygulanmaktadır. Böylece ülkelerin ekonomi yönetimi uzaktan kumandalı olarak merkeze bağlanmıştır.

Neo-liberalizm bütün dünyada hem makro ölçekte (ülkeler arasında) hem mikro ölçekte (üretim faktörleri, şirketler arasında) **çarpıcı eşitsizlikler** üretti. Toplumun büyük bir kesiminin yeni özgürlüklerden ve yeni zenginliklerden yararlanma şansını inatla yok etti ve ekonomiyi diplerde sürekli dolanıp duran ve dönem dönem geri gelen bunalım yazgısına tutsak etti. İnsanların mal mülk hırsının gözleri kör etmesi, toplumsal kalkınma ve ekonomik ilerleme düşününü de ortadan kaldırdı.

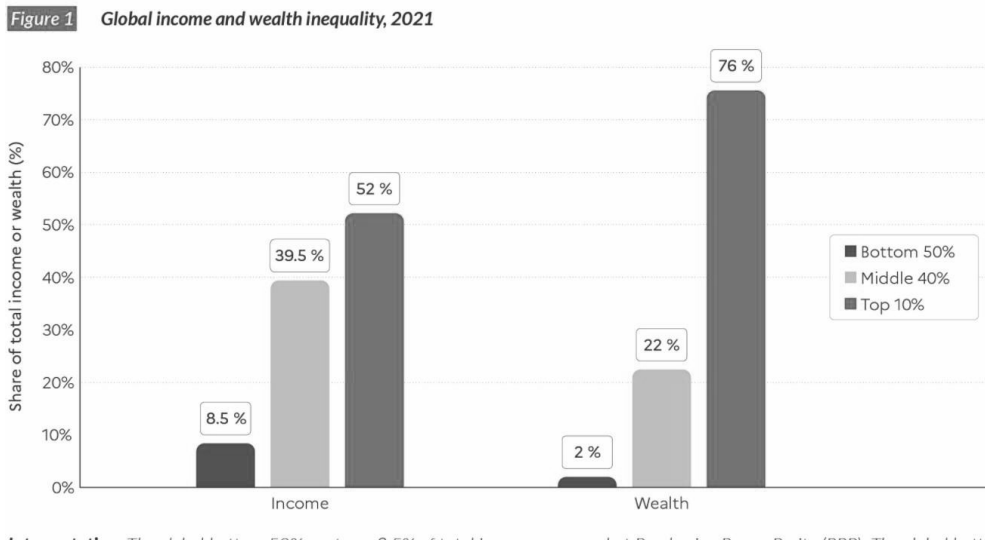
Birleşmiş Milletler verilerine göre yalnızca 200 yy önce varsıl (zengin) ülkeler yoksul (fakir) ülkelere göre 3 kat zengin idi. 2. Dünya Paylaşım Savaşı sonrasında 1960’larda fark 35 kat, günümüzde ise 80 kat olarak büyümüştü. Varlıklı ülkeler her yıl, yoksul ülkelere 130 milyar \$ yardım yapmaktadır. Ancak bu yardımlara karşın varsıl - yoksul arasındaki gelir uçurumu büyümektedir. Bunu nedeni varsıl ülkelerin şirketleri yoksul ülkelere her yıl 900 milyar \$ kazanmakta, bunun yanında yoksul ülkeler varlıklı ülkelere her yıl 600 milyar \$ kredi faizi ödemektedir. Üstelik varsıl ülkelerin dünya ticaretinde oluşturduğu kurallar sonucu doğal kaynak ve ucuz işçilik gibi nedenlerden dolayı Massachusetts Üniversitesindeki ekonomistlerin hesabına göre **yoksul ülkelerin yitiği yıllık 500 milyar \$ dır**. Böylece dünyanın yoksul kesiminden varsıl kesimine doğru yıllık 2 trilyon \$ akmaktadır. Varsıl ülkeler yoksul ülkelere

130 milyar \$ yardım sağlarken, yoksullar varsıl ülkelerin zenginliklerine 2 trilyon \$ katmaktadır. O zaman kim kime yardım etmektedir? Bu durum **küreselleşmenin en çarpıcı sonucudur**.

Dünyanın en varsıl 200 insanının net varlıkları 1998’de 1 trilyon Doları aşmıştır. Günümüzde durum daha da ağırlaşmıştır dünya nüfusunun % 80’i dünya servetinin % 6’sını kullanırken, dünyanın en varsıl 300 kişinin serveti 3 milyar insanın sahip olduklarından çoktur.

Aşağıdaki çizim (grafik) 2021 yılında dünyada gelir ve gönenc (refah) eşitsizliğinin ulaştığı son durumu ortaya koymaktadır. En altta bulunan %50’lik kesim gelirin %8,5’i ve refahın %2’sine sahipken, tepede bulunan %10’luk kesim gelirin %52’sini, gönencin ise %76’sını almaktadır.

Bu büyük eşitsizliğin nedeni 1980’lerden sonra uygulanmaya başlayan Neo-Liberal Yeni Dünya Düzenidir.

ABD başta olmak üzere, dünya egemenleri egemenliklerini sürdürebilmek için çevre ülkeleri parçalamak yoluna girmişlerdir. 2000’li yıllar başlarken ABD’deki düşünce kuruluşları 21. yy’ın “*Amerikan yüzyılı*” olması için tasarımlar ürettiler. Bu projelere göre **bin devletçik bir Birleşmiş Milletler’in** Amerikan çıkarları için gerekli olduğuna ilişkin düşünceleri ortaya çıkarttı. Tasarıma (Projeye) göre çevre ülkelerdeki **ulus-devlet anlayışı çürütülecek** ve bu ülkeler bölünerek yeni devletçik türetilcekti. Böylece kaynaklara ve pazarlara ABD güdümü artarak sağlanacaktı.

Ulus-devletlerin varlığı emperyalist planlara engel ve tehdit olarak görülmektedir.

Ulus devletler sahip oldukları vatandaşlık anlayışı, ekonomik güçleri ve ulusal orduları ile emperyalist işgalleri engellemekte ve ulusal direnişleri düzenleyerek çevre ülkelere yayılışını sağlamaktadır. Bölünerek **küçük kent/site devletlerine** dönüşecek olan bu devletler, ulusal çıkarlarını dünya egemenlerine karşı koruyamayacakları için, egemenlerin dayatmalarına daha kolay boyun eğeceklerdi. Çevre ülkelerin parçalanmasında **kullanılacak araç kimlik politikalarıdır**. Özellikle Avrupa’da Yugoslavya’nın parçalanmasında etkin olan **etnik ve dinsel kimliklerin ulus devletleri parçalayıcı etkileri** fark edildi. Böylece çevre ülkelerde sözde demokrasi ve özgürlük istemleri, ABD’nin gizli operasyon kuruluşları aracılığıyla çok kimlikli, çok kültürlü toplumlarda parçalanmaya yönelik çatışmalar yayılmaya başlatıldı. Bugün Körfez Savaşı ile başlatılan süreçte Ortadoğu’da Irak, Suriye, Lübnan, Afrika’da Libya, Tunus, Cezayir gibi ülkelerde başlatılan **Arap Baharı**, Kafkaslarda ortaya çıkan renkli devrimler olarak adlandırılan karışıklıkları bu açıdan da değerlendirmek anlamlı olacaktır. ABD’nin dış dünya ile ilgilenmesinin, iç

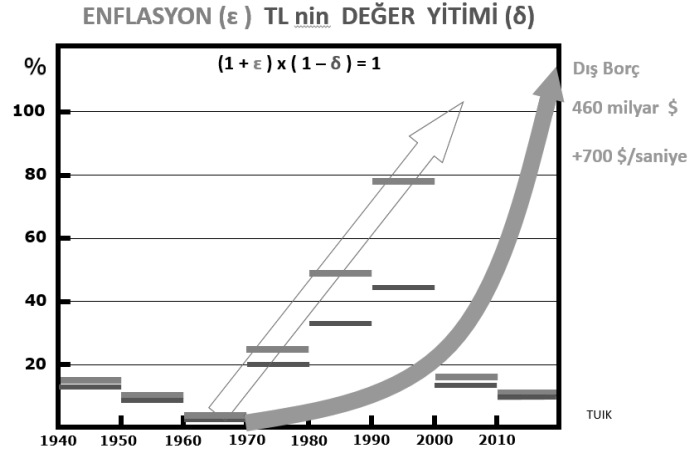
dünyadaki sorunların unutturulması ile ilgili olduğuna ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Özellikle Bush yönetiminin dikkatleri yurt içi sorunlardan başka yönere çekme için dış politikada serüvenlere atıldığı ileri sürülmektedir. Gerçekten tarih boyunca **birçok hükümetin ülke içindeki sorunları, dış politikada serüvenlere atılarak veya ülkede toplumsal dayanışmayı güçlendirmek, “beka” vs. diye “dış tehditler” üreterek çözmeye çalıştıkları görülmüştür.** Küreselleşme, uygulandığı otuz yılı aşkın süre içinde kendi kendini tüketmektedir. Küreselleşme yeni bir çağın doğuşuna yol açmaktadır; **Korumacılık, Yarışmak ve Savaş çağı!**

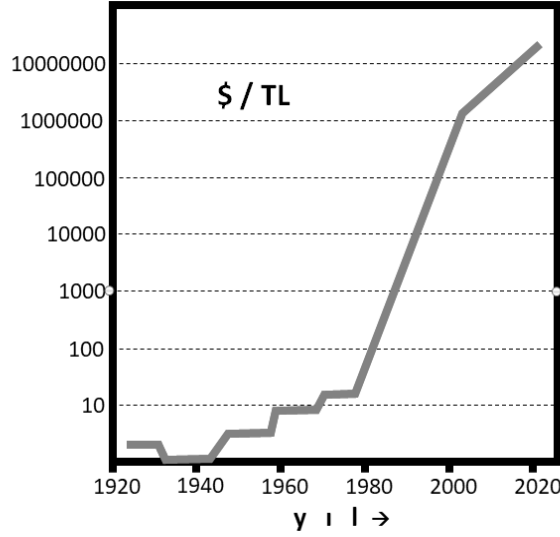
1980, **24 Ocak Kararları** sonrası içine daldığımız Neo-Liberal Yeni Dünya Düzeninde ekonomik açıdan tam bir bağımlılık, hatta tutsaklık içine girdiğimiz görülmektedir. Ne üreteceğimiz ne denli üreteceğimiz gibi ekonomik kararların dünya egemenlerince alınması sonucu, üretimden ve sanayileşmekten uzaklaştık. Giderek **“üretmeden tüketen, kazanmadan harcayan”** bir ekonomik çıkmazın içine sürüklendik. 42 yıllık süreç sonunda ülkemiz, işsizlik ve enflasyon açısından değerlendirildiğinde dünyada ekonomik durumu en kötü ülkeler içinde yer almaktadır. (9,10)

EKONOMİSİ EN PERİŞAN ÜLKELER

(% Enflasyon + % İşsizlik)

2017	2019
1. Venezuela	1. Venezuela
2. G. Afrika	2. G. Afrika
3. Arjantin	3. Arjantin
4. Mısır	4. Mısır
5. Ukrayna	5. Türkiye BB -
6. Yunanistan	6. Yunanistan
7. Türkiye	7. Ukrayna
8. Brezilya	8. İspanya
9. İspanya	9. Brezilya

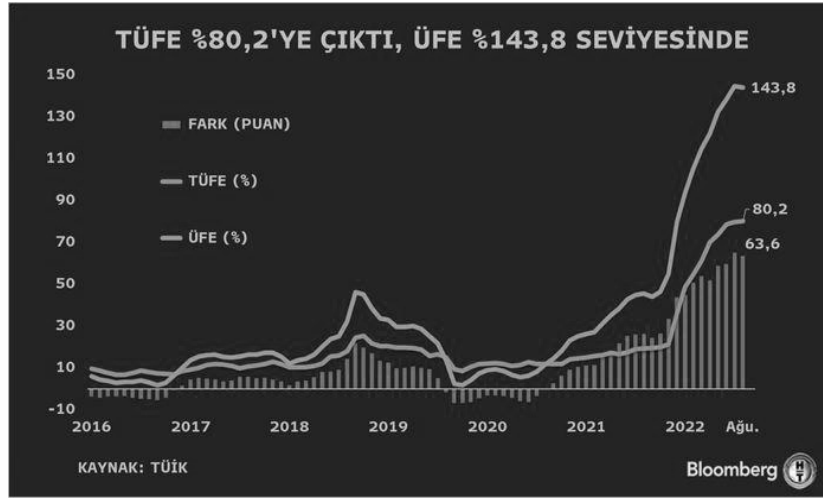
1938 yılındaki 1 Türk lirasının satın alım gücü
2021 yılında, 200 milyon liranın (200 YTL) satın alım gücüne eşittir!.

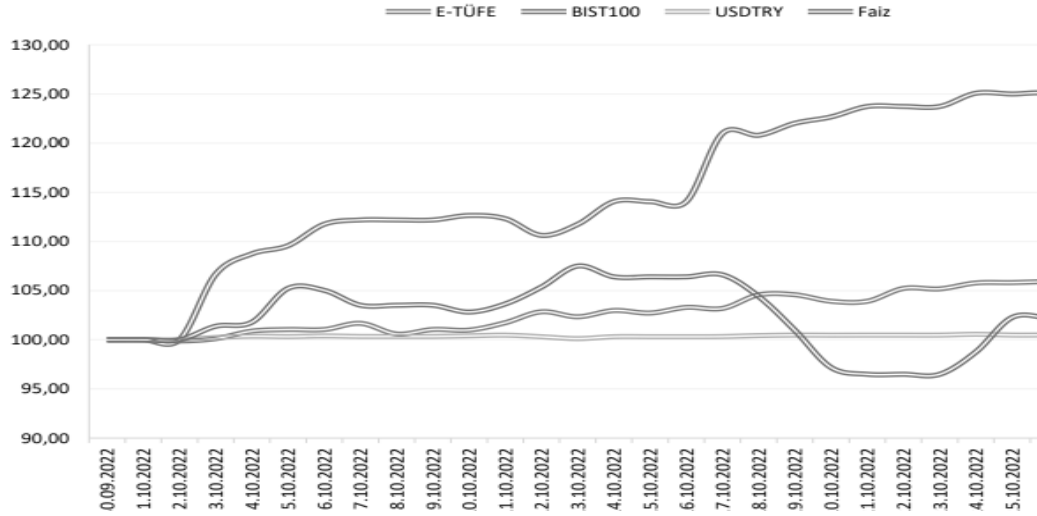
Türkiye İstatistik Kurumu, 2021 Aralık ayı enflasyon rakamlarını (TÜFE) aylık olarak % 13,58 artış kaydettiğini duyurdu. Böylece 2021 enflasyonu % 36,08'e ulaştı. 2022'de ise durum çok hızlı kötüleşerek %80'leri aştığı görüldü. Bütün bunların yanında TÜİK'in üzerinde oluşturulan siyasal iktidar baskılarının sonucunda enflasyon ve işsizliğe ilişkin oranların gerçek durumu yansıtmadığı söylemleri geçerlilik kazanmıştır.

TÜİK tüketici fiyatları üzerinden enflasyonu % 80 üzerinde hesaplarken, üretici fiyatlarında bu oranı % 140'ların üzerinde açıklamaktadır. Böyle bir durum üreticilerin maliyet artışlarını fiyatlara yansıtmadığı sonucunu ortaya koyar ki bu durum yakın gelecekte üreticilerin üretimden çekilmesi sonucunu doğuracaktır.

Son yıllarda yaşadığımız yüksek enflasyon ve işsizlik, ulusal gelirin giderek düşmesi, iktisadi faaliyetlerde durgunluk, iktidarın uyguladığı ekonomi politikaları Türkiye ekonomisini durgunluk içinde yüksek enflasyon "stagflasyon" tehlikesi ile karşı karşıya gelmek sonucunu doğurmuştur. Bu durum sürerse Moratoryum (devlet iflası!) söz konusudur!! (29)

Bağımsız akademisyen iktisatçılar tarafından oluşturulmuş Enflasyon Araştırma Gurubu ENAG'ın hesaplarına göre enflasyon TÜİK oranlarının çok daha üstünde olduğu görülmektedir.

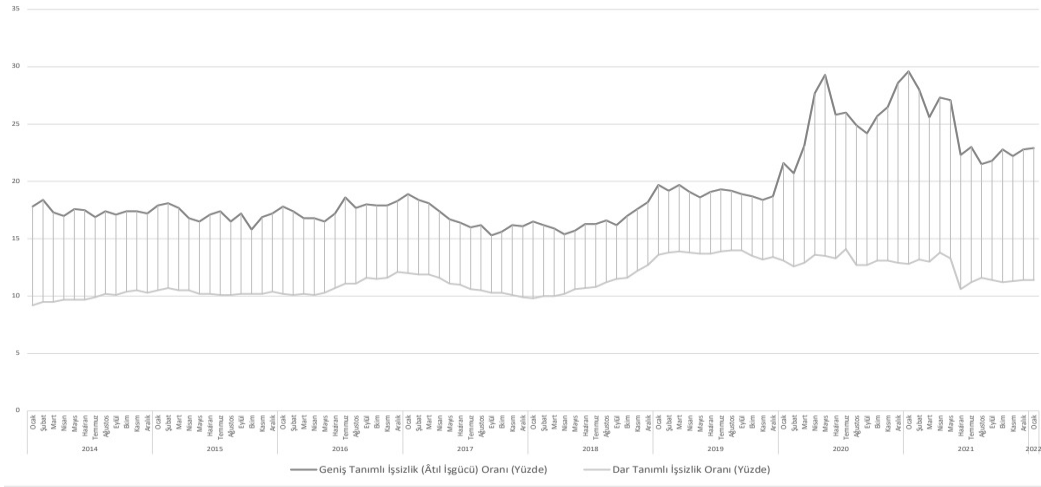

TÜİK, işsizlik tanımları üzerinde yaptığı değişiklikler ile yeni ve yenileme yatırımlarının artmadığı, mevcut yatırımların kapasite kullanım oranlarında bir iyileşme görülmediği halde, işsizliğin azaldığını ifade etmektedir ki, bu durum iktisadi düşünceyle bağdaşık değildir.

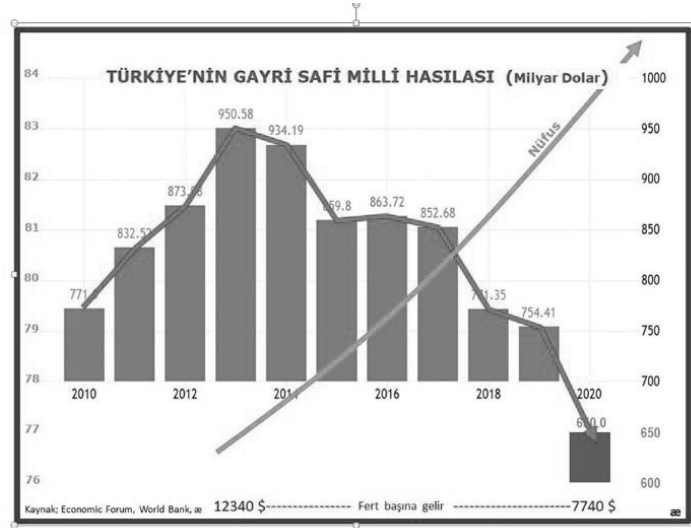
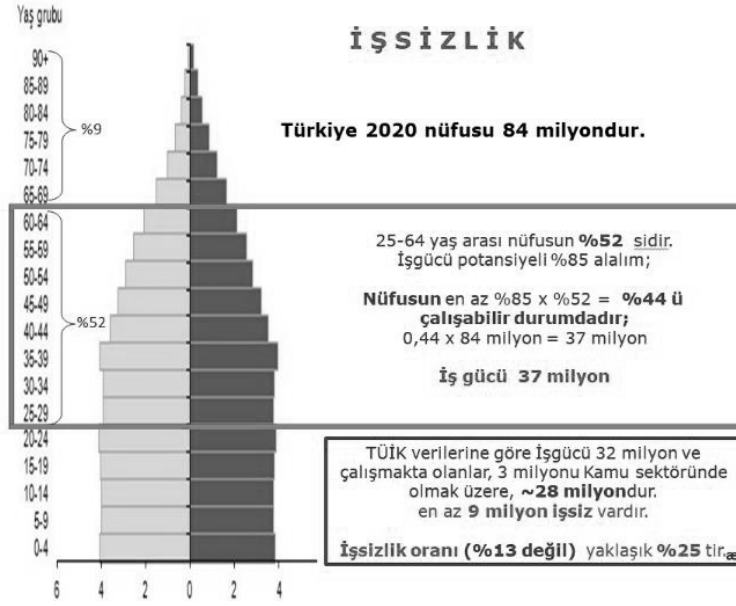
Ekonomik bağımlılık sonucu ülkeyi ilgilendiren siyasal kararlar da Dünya egemenleri tarafından oluşturulmaya başlanmıştır. İktidar adayları seçmenlerden önce kendilerini bu egemenlere kabul ettirmeye yönelmişlerdir.

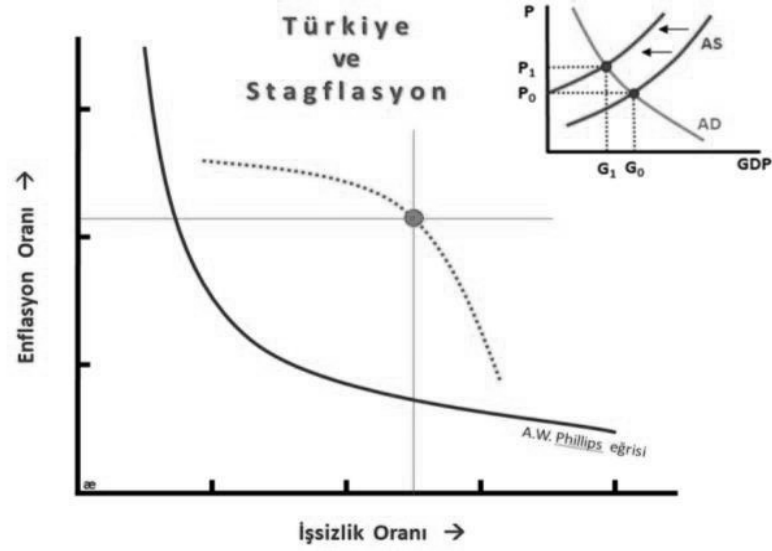
“24 Ocak 1980 Kararları”nın yaşama geçirilmesinde 12 Eylül askeri darbesinin çok büyük etkisi olmuştur. Parlamentonun, siyasal partilerin ve işçi sendikalarının kapatılması, sıkıyönetim ilanı, yeni düzenin oluşturacağı koşulların tartışılmasını engellemiştir. Halk hukuksal, parlamenter ve kamusal denetim olmadan, güçlülerin dayatmalarını kabullenmek zorunda kalmıştır. (15.16)

Ek Grafik 1: Mevsim Etkisinden Arındırılmış Dar Tanımlı ve Geniş Tanımlı (Atıl İşgücü) İşsizlik Oranları (2014 Ocak-2022 Ocak) (Yüzde)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hanehalkı İşgücü Araştırması, Ocak 2022. DISK-AR tarafından hazırlanmıştır.

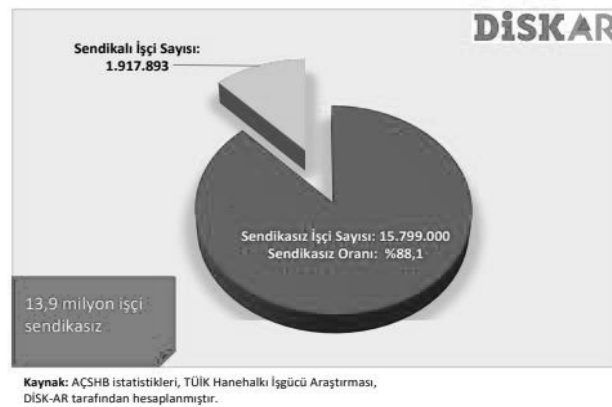

Ekonomik bağımlılık sonucu siyasi kararlar da dünya egemenleri tarafından oluşturulmaya başlanmıştır. İktidar adayları seçmenlerden önce kendilerini bu egemenlere kabul ettirmeye yönelmişlerdir.

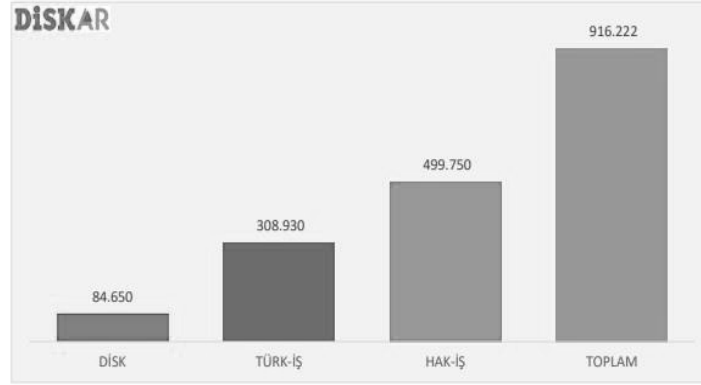
Yeni Dünya Düzeni ve onun dayattığı rekabet gücü ölçütü çalışanların örgütlenmelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Sendikali işçi, sayıları düşerken toplu pazarlıktan yararlanan işçi sayıları hızla gerilemiştir. Özelleştirmeler yoluyla kamu sektörünün üretimden çekilmesi sendikali toplu sözleşmeli ve grevli endüstri ilişkileri sisteminin hızla küçülmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Yeni Dünya Düzeni (*The New World Order*) ve onun dayattığı rekabet gücü ölçütü, çalışanların örgütlenmelerini olumsuz etkilemiştir. Sendikali işçi sayıları düşerken, toplu pazarlık ve toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayıları hızla gerilemiştir. Özelleştirmeler yoluyla kamu sektörünün üretimden çekilmesi; **sendikali, toplu sözleşmeli ve grevli** endüstri ilişkileri sisteminin hızla küçülmesinde önemli rol oynamıştır. Özel “sektörde toplu iş sözleşmesi” kapsamındaki işçi oranı %6’dır. (4)

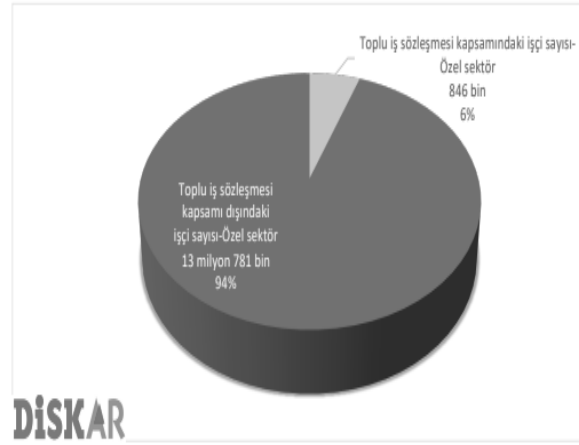

YENİ SENDİKA ÜYELERİNİN KONFEDERAL DAĞILIMI

Grafik 5: Yeni Sendika Üyelerinin Konfederasyonlara Göre Dağılımı (2013-2020)

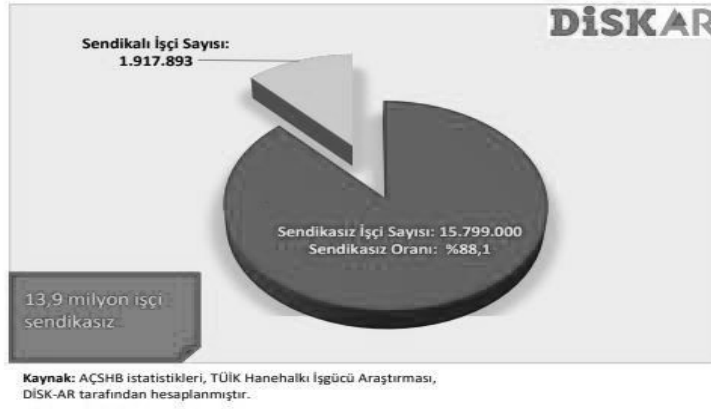
Kaynak: ÇSGB ve AÇSHB İstatistikleri. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Kaynak: Toplu iş sözleşmesi kapsamı AÇSHB'nin yürürlükteki toplu iş sözleşmelerine ilişkin verisidir. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Ekonomik döngümüzü krediler (gerçekte borç!) ile sağladığımız için, giderek **borç yükümüz döndürülemez bir noktaya gelmiştir**. Tüketim ekonomisi ile halk sözde gönence (refaha) bağımlı duruma getirilirken, sağlanan gönencin (?) ne karşılığında elde edildiği gözlerden uzak tutulmaktadır. Bu durum ise siyasal açıdan popülizmin yükselişine yol açmakta, algı yönetimi siyasette övgü (rağbet) gören bir yönetime dönüşmektedir. Alınan kredilerin = borçların büyük kesimi tüketime harcanırken, borç yükü büyük ölçüde ülkenin doğal kaynaklarının çokuluslu tekellere terk edilmesiyle dengelenmiştir.

Dünya piyasalarından kredi almak koşulları uygun olmadığında (merkez bankaları aracılığıyla) **swap antlaşmaları ile** elde edilen kaynakların **maliyeti çok daha ağır** yükler getirmektedir. Gelecek kuşakların uzun yıllar ödemek zorunda kalacakları borç yükü katlanmaktadır. Yerli şirketlerin kaynak sıkıntıları, onları **yabancı tekellerle şirket evliliklerine** yöneltmiştir. Bu durum, özel sektörün de yabancıların ekonomik egemenliğine girmesi sonucunu doğurmuştur. Bir süre sonra yabancı ortaklar, yerli ortakların paylarını da satın alarak, yerli bilinen ulusal şirketler yabancılaştırılmıştır.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan başlayarak gerçekleştirilen **pek çok sanayi fabrikası, kaynak sağlamak için özelleştirmek adı altında yabancılara satılmıştır**. Bütün olarak yabancılara satışlar, daha çok kullanılan özelleştirme yöntemidir. Ekonomik bağımlılık salt dış kredilerle değil, aynı zamanda üretim araçları üzerindeki egemenliğimizi yitirmemizle de ortaya çıkmaktadır. Üretimimizin önemli bölümü yabancı şirketlerin denetimi altındadır. İç piyasalar yabancı ürünlerin işgaline uğramıştır. “Yeni alışveriş kültürü” yabancı baskınlığını yaygınlaştırmaktadır.

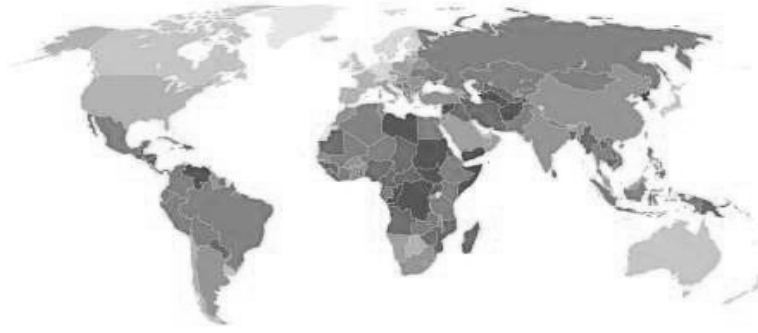
Yeni Dünya Düzeni’nin getirdiği Neo-Liberal anlayış “devleti ekonomik yaşamda küçültmek” anlayışını dayatmıştır. Bunun sonucu olarak Kamu İktisadi Kuruluşları özelleştirilmektedir. Özelleştirmelerin uygulanış biçimi **yolsuzluk ekonomisini** yaratmıştır. Dahası, yolsuzluk ekonomisinden güç alan çevreler, siyasal egemenlik elde etmişlerdir. Ekonomik güçleri artan kesimlerin iktidar güçleri büyüdükçe yolsuzlukların boyutu da büyümektedir. Hukuksal, kurumsal, siyasal ve toplumsal denetim düzeneklerinin (mekanizmalarının) gevşetilmesi **yolsuzluklarla (rüşvet!)** birlikte yeni bir “İslami sermaye sınıfı”nın doğmasına yol açmıştır. Türkiye **temiz, açık yönetim sıralamasında** Dünyada 0,40 puanla 86. sırada bulunuyor.

Devletten servet aktarımı (transferi) ile ekonomik güç elde eden kesimlerin yatırımcı gerçek sermayedar gibi davranmamaları ve servetlerini yurt dışına çıkarmaları, ülkeden ulusal kaynak kaçışını hızlandırmaktadır. “Devletin küçültülmesi” kamu yönetiminin etkisizleşmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda yaraşırılık (liyakat) sisteminin yandaş kayırma (nepotizm) yararına bozulması, devletin egemenliğinin zayıflaması sonucunu doğurmaktadır. **Özelleştirmeler çok doğal olarak işsizliğin artmasına ve süregenleşmesine (kronikleşmesine) yol açmıştır.** İşlendirme (istihdam) yaratmayan ve büyümesiz bir yapı, ekonomik bunalımlarla başa çıkamayan, kırılganlığın yüksek olduğu bir ekonomik düzen / düzensizlik / karmaşa (kaos) yaratmıştır.

Devletin küçültülmesi politikası, vatandaşlık hakkı olarak sağlanan kamusal sosyal hizmetlerin sunumunu daraltılmış ve “yararlanan ödesin” tutumu ile bu temel hakların piyasalaştırılması sonucunu doğurmuştur. Düşük gelirli nüfus kesimlerinin gönençlerinin (refahlarının) düşmesine yol açan bu uygulamalar, ülkede gelir eşitsizliğini daha da artırmıştır.

CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2020

The perceived levels of public sector corruption in 180 countries/territories around the world.

SCORE	COUNTRY/TERRITORY	RANK	SCORE	COUNTRY/TERRITORY	RANK	SCORE	COUNTRY/TERRITORY	RANK	SCORE	COUNTRY/TERRITORY	RANK	SCORE	COUNTRY/TERRITORY	RANK	SCORE	COUNTRY/TERRITORY	RANK
88	Denmark	1	54	Rwanda	49	42	Argentina	78	36	Albania	104	30	Malawi	129	25	Tajikistan	149
88	New Zealand	1	53	Grenada	52	42	Bahrain	78	30	Algeria	104	30	Mali	129	24	Honduras	157
85	Finland	3	52	Taiwan	20	42	China	78	30	Cote d'Ivoire	104	30	Russia	129	24	Zimbabwe	157
85	Singapore	3	51	Malta	52	42	Kuwait	78	30	El Salvador	104	29	Laos	134	22	Nicaragua	159
85	Sweden	3	50	Mauritius	29	42	Solomon Islands	78	30	Kosovo	104	29	Mauritania	134	21	Cambodia	160
85	Switzerland	3	49	Saudi Arabia	52	41	Benin	83	30	Thailand	104	29	Togo	134	21	Chad	160
84	Norway	7	48	Qatar	30	41	Guyana	83	30	Vietnam	104	29	Dominican Republic	137	21	Comoros	160
82	Netherlands	8	47	Spain	32	41	Lesotho	83	30	Bosnia and Herzegovina	111	38	Guinea	137	21	Eritrea	160
80	Germany	9	46	Korea, South	19	40	Burkina Faso	88	30	Mongolia	111	38	Liberia	137	21	Iraq	160
80	Luxembourg	6	45	Portugal	33	40	India	86	30	North Macedonia	111	38	Myanmar	137	19	Afghanistan	165
77	Australia	11	44	Botswana	35	40	Morocco	86	30	Panama	111	38	Paraguay	137	19	Burundi	165
77	Canada	11	43	Brunei Darussalam	35	40	Timor-Leste	86	30	Moldova	115	27	Angola	142	19	Congo	165
77	Hong Kong	11	42	Israel	35	40	Tanzania	86	30	Philippines	115	27	Djibouti	142	19	Guinea-Bissau	165
77	United Kingdom	11	41	Lithuania	35	40	Croatia	63	30	Egypt	117	27	Turkmenistan	142	19	Turkmenistan	165
77	Austria	15	40	Slovenia	35	40	Cuba	63	30	Eswatini	117	27	Democratic Republic of the Congo	142	18	Democratic Republic of the Congo	170
77	Belgium	15	39	Saint Vincent and the Grenadines	40	40	Sao Tome and Principe	63	30	Nepal	117	27	Uganda	142	18	Haiti	170
77	Estonia	17	38	Cabo Verde	41	40	Montenegro	67	30	Sierra Leone	117	26	Bangladesh	146	18	Korea, North	170
77	Iceland	17	37	Senegal	42	40	Brazil	67	30	Ukraine	117	26	Central African Republic	146	18	Korea, North	170
77	Japan	19	36	Cyprus	42	40	Ethiopia	67	30	Zambia	117	26	Libya	146	18	Libya	173
77	Ireland	20	35	Latvia	42	40	Kazakhstan	67	30	Niger	123	26	Uzbekistan	146	18	Equatorial Guinea	174
77	United Arab Emirates	21	34	Georgia	45	40	Peru	69	30	Bolivia	124	26	Cameroun	149	16	Sudan	174
77	Uruguay	21	33	Poland	45	40	Serbia	69	30	Kosovo	124	26	Guatemala	149	16	Venezuela	176
77	France	23	32	Saint Lucia	45	40	Sri Lanka	69	30	Kyrgyzstan	124	26	Iran	149	16	Yemen	176
77	Bhutan	24	31	Dominica	48	40	Gambia	69	30	Mexico	124	26	Lebanon	149	16	Syria	178
77	Chile	25	30	Czechia	48	40	Indonesia	102	30	Pakistan	124	26	Madagascar	149	16	Somalia	178
77			29	Oman	49	40	Maldives	75	30	Azerbaijan	129	26	Mozambique	149	16	South Sudan	179
77			30	Vanuatu	55	40			20	Gabon	129	26	Nigeria	149	16		

#cpi2020
www.transparency.org/cpi

This work from Transparency International (2020) is licensed under CC BY-ND 4.0

Devletten servet aktarımı (transferi) ile ekonomik güç elde eden kesimlerin yatırımcı gerçek sermayedar gibi davranmamaları ve servetlerini yurt dışına aktarmaları ülkeden kaynak çıkışını hızlandırmaktadır.

Devletin küçültülmesi kamu yönetiminin etkisizleşmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda yaraşırlık (liyakat) sisteminin bozulması devletin egemenliğinin zayıflaması sonucunu doğurmaktadır.

Özelleştirmeler çok doğal olarak işsizliğin artmasına ve süregenleşmesine (kronikleşmesine) yol açmıştır.

İstihdam yaratmayan ve büyümesiz bir yapı ekonomik krizlerle başa çıkamayan kırılganlığın yüksek olduğu bir ekonomik düzen yaratmıştır.

Devletin küçültülmesi anlayışı, devletin vatandaşlarına vatandaşlık hakkı olarak sunduğu sosyal hizmetlerin arzını daraltılmış ve “*yararlanan ödesin*” sistemiyle bu hakların piyasalaştırılması sonucunu doğurmuştur. Düşük gelirli nüfus kesimlerinin gönencinin (refahının) düşmesine yol açan bu uygulamalar ülkedeki gelir eşitsizliğini artırmıştır.

OECD ülkeleri Gini endeksi

Ülke	Gini katsayısı
Norveç	0.249
Danimarka	0.252
Çek Cumhuriyeti	0.256
Finlandiya	0.260
Belçika	0.262
Avusturya	0.267
İsveç	0.269
Macaristan	0.272
Almanya	0.286
Hollanda	0.288
Fransa	0.303
Kore	0.311
OECD Ortalaması	0.316
Yeni Zelanda	0.317
İtalya	0.319
Kanada	0.320
İrlanda	0.331
Avustralya	0.334
Japonya	0.336
Yunanistan	0.337
İspanya	0.338
İngiltere	0.341
Portekiz	0.344
İsrail	0.376
ABD	0.380
Türkiye	0.411
Meksika	0.466
Şili	0.501

Gelir dağılımının bozulması, sosyal devlet anlayışının terk edilmesi ve devletin etkinliğinin azalışı **tarikât ve cemaatleri hareketlendirmiş** ve çaresiz kitleleri bu yasa dışı (illegal) eskicil (primitif) yapılara itmiştir. Sağlık ve eğitim gibi temel insan hakları alanlarından devletin çekilmesi veya etkinliğinin düşmesi, sosyal adaletsizlikleri artırmıştır. **Atatürk'ün ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişmenin birlikte sağlanması ülküsünden** hızla uzaklaşmış, sosyal hareketliliğin düşmesi, kendi içine kapalı (*introvert*) toplum yapısını öne çıkarmıştır. (3,8)

Sosyal adaletsizliklerin artması çaresiz kitleleri **sosyal patlamalara** itmektedir. Bu durum **köktenci dinci ve siyasal akımların**, yasadışı örgütlerin güçlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Köktenci dinci akımlar başlangıçta varolan çağcıl (modern) ideolojilere karşı seçenек bir sistem oluşturma amacı taşıırken, bu akımların önderlerince dinsel anlayışın gerektirdiğine inanılan toplum yaşamını şiddet uygulayarak başkalarına kabul ettirmek biçimine dönüşmüştür. Tablo günümüz toplumlarında olumsuz görünüm yaratmış ve tutuculuk, kültürel gerilik, bağnazlık, hoşgörüsüzlük, temel insan hak ve özgürlüklerini yok saymak ve dışlayıcılıkla özdeşleştirilmiştir.

Devletin küçültülmesi anlayışı devletin kural koyma ve denetleme hakkını daraltmaktadır.

Bunun sonucunda toplumsal haklarda büyük yitkiler yaşanmaktadır. (9,10) Avrupa Komisyonu'nun, her yıl aday ülkelerle ilgili hazırlık sürecini değerlendirdiği raporda Türkiye'nin demokrasi, insan hakları ve hukuk alanında gerilediği belirtilmektedir.

Devletin küçültülmesi anlayışı devletin kural koyma ve denetleme hakkını daraltmaktadır.

Bunun sonucunda toplumsal haklarda büyük yitkiler yaşanmaktadır. (9,10) Avrupa Komisyonu'nun, her yıl aday ülkelerle ilgili hazırlık sürecini değerlendirdiği raporda Türkiye'nin demokrasi, insan hakları ve hukuk alanında gerilediği belirtilmektedir.

1980'den sonra en hızlı gerileme hukuk alanında yaşanmıştır. “Yeni düzen” **kuralsızlaştırma** (de-regülasyon) anlayışını dayatmaktadır. İş Yasası sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda değiştirilmiştir. İşçi sendikaları konfederasyonlarının, meslek kuruluşlarının ve çalışanların öbür örgütlerinin karşı çıkmalarına karşın, işçilerin yıllar önce elde ettikleri kazanılmış haklarını geri alan, çalışma yaşamını esnekleştiren, kuralsızlaştıran düzenlemeler yasalaştırılmıştır. Dayanışmanın ve savaşımlar (mücadele) araçlarının azalması, geniş kitlelerin düzenin dayatmalarına direnme gücünü sınırlamaktadır. Savaşım araçlarının etkisizleşmesi demokrasimizde gerilemelere yol açmıştır.

Demokrasi liginde her yıl geriye düşmemiz, yarı özgür ülkeler kümesinden, özgür olamayan ülkeler kümesine düşmemiz bu durumun açık kanıtıdır. (10)

Devletin küçültülmesi, başlangıçta savlanan (iddia edilen) devletin etkinliğinin artacağı varsayımını doğrulamamıştır. Tam tersi sonuçların oluşmasının yolu açılmıştır. Devlet kurumlarının gerilemesi, kimi stratejik kurumların kapatılması aynı zamanda devletteki yaraşırılık (liyakat) sisteminin bozulmasıyla birlikte **devletin çürümesi** sonucunu doğurmuştur.

Ekonomik politikalar kurumlar olmaksızın uygulanamaz. Devlet kurumları aracılığıyla ayakta kalır, varlığını geleceğe taşır. DPT gibi kimi önemli devlet kurumlarının kapatılması, kimisinin işlevlerinin azaltılması, ekonominin gidişi hakkında bilgilerin doğru kullanılmasını engellemektedir. Ekonomik öngörüler yerindele (isabetle) belirlenmediğinde, politikaların düzeltilmesi zaman yitimine yol açmakta, bu da maloluşları yükseltmektedir.

Ekonomi, Hukuk ve Demokrasi birbirine bağlı konulardır; birinde ortaya çıkan olumsuzluk öbürlerine de kolayca bulaşmaktadır. Bu nedenle ekonomik sorunları aşmak için salt uygun ekonomi politikaları geliştirmek yetmeyecektir. **İlkesiz siyaset ve erdemsiz yönetici** her alanda çöküşün temel gereksesidir. **Kötü sonuçlar kötü yönetimlerin ürünüdür.** (2)

Bu nedenlerden dolayı Türkiye *insani gelişmişlik, özgürlük ve demokrasi indekslerinde* çok hızlı düşüşler yaşamıştır. Bireysel, sektörel, bölgesel gelir dağılımı ciddi olarak bozulmuş ve **derin bir yoksullaşma**yla birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımlara açık duruma gelinmiştir.

Freedom House, 1941’de kurulmuş, merkezi Washington’da olan ve belli ülkelerde şubeleri bulunan demokrasi, siyasal özgürlük ve insan hakları konusunda araştırma ve savunuculuk yapan bir sivil toplum kuruluşudur. Bu kuruluş insan hak ve özgürlükleri konusunda yaptığı çalışmalar ile dünya genelindeki gelişmeleri izlemekte ve her ülkenin siyasal özgürlüklerini ve sivil özgürlüklerini değerlendiren yıllık **Dünya Özgürlük Raporu ve Basın Özgürlüğü Raporu** yayınlayarak ülkeler arasında özgürlüklerin gelişimi hakkında bilgiler sunmaktadır.

Bu raporlar siyaset bilimciler, gazeteciler ve politikacılar tarafından değerlendirilmekte olup önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Basın Özgürlüğü Raporu ise, gazetecilere karşı sansür, yıldırma, şiddeti ve halkın bilgiye ulaşım gücünü gösteren rapor olarak kabul görmektedir. Freedom House, dünyada özgürlüklerin üst üste 14 yıldır gerilediğini açıkladı. Rapora göre 2019’da siyasal haklar ve yurttaşlık hakları konusunda gelişim sağlayan ülke sayısı, bu alanda bir önceki yıla göre geriye gidenlerin ancak yarısı. Küresel Özgürlük Skoru’nda 2020’de 49 ülke “özgür olmayan” kümesinde. Bu kümede listelenen Türkiye, 210 ülke arasında 153. sırada. Listenin dibindeki ülkeler Suriye, Tibet, Türkmenistan, Eritre, Güney Sudan, Kuzey Kore, Batı Sahara, Ukrayna’nın Rus denetimindeki Doğu Donbas bölgesi, Ekvator Ginesi ve Suudi Arabistan. Hak ve özgürlükler konusunda son bir yılda en büyük ilerlemeyi Kuzey Makedonya sağlarken, Ukrayna ve Ermenistan’da da lider değişimiyle birlikte umut verici gelişmelerin gözlemlendiği belirtildi. Finlandiya, Norveç, İsveç, Hollanda, Lüksemburg, Uruguay, Kanada, Danimarka, Avustralya ve İrlanda ise listenin tepesinde, en “özgür” ülkeler olarak gösterildi. 2020 Raporu’nun 2. bölümüne göre Türkiye, internet özgürlüklerinin en çok kısıtlandığı 20. ülke. Bu sıralamada en kötü notlar ise Çin, İran ve Suriye’ye ait.

	Türkiye	Batı Avrupa*	Orta Doğu Kuzey Afrika*	Dünya*
Seçim Süreci ve Çoğulculuk	3,08	9,35	2,5	5,8
Hükümetin İşleyişi	5	7,95	2,84	4,81
Siyasal Katılım	5	7,59	4,53	5,28
Siyasal Kültür	5	8,1	4,75	5,57
Sivil Özgürlükler	2,35	8,78	3,03	5,74
Toplam Puan	4,09	8,35	3,53	5,44

*: Ortalama

Türkiye'nin özgürlük notu dünya ortalamasının altına düşmüştür. Sivil özgürlükler alanında gerileme Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin gerisine düşmüştür. Demokrasi, alanında gerileme, doğal olarak ekonomik alandaki gerilemelere yol açmaktadır. Siyasal ve ekonomik alanda görülen gerileme, sonuçta toplumsal alanda da gerilemeye yol açacaktır.

Açlık ve düşkünlük görüntüleri, yalnızca yoksulluğun gitgide derinleştiği ve kitleselleştiği az gelişmiş" ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de görülmeye başlanmıştır. **Son yıllarda tüm dünyada demokrasilerin (eşitlik - özgürlük ekseninde) gerilediği görülmektedir.** Türkiye'de Özgürlüklerin gerileyişinde 11 Eylül 2021 saldırısından sonra uygulanmaya başlanan **olağanüstü halin artık olağan duruma getirilişinin** payı büyüktür. Gelişmekte olan ve geri kalmış demokrasilerde ise *faşizm, neo-faşizm, popülizm, aşırı sağ, otoriterizm, totaliterizm* gibi akımlar giderek güçlenmekte, demokrasi dışı siyaset, demokrasinin yerine kullanılmaya başlanmaktadır. (6, 11)

Kapitalizmin yarattığı verili (mevcut) Dünya Düzeni yerine daha ussal (akılcı), daha adil bir düzen kurulmadıkça, düzeninin yarattığı yıkımlardan çevre ülkelerin kurtuluş umudu yoktur. Bu düzenin ise çok büyük bir çatışmayla **son bir dünya savaşı** ile yıkılacağı ileri sürülmektedir. Nobel ekonomi ödüllü iktisatçı **Joseph Stiglitz** "Eşitsizliğin Bedeli" adlı kitabında savaş olasılığının 2035-45 arasında yoğunlaşacağını öngörmektedir. (18,19)

Sonuç olarak :

Mustafa Kemal Atatürk'ün

- ***"Ben, manevi miras olarak hiçbir nass-ı katı, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım, bilim ve akıldır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse manevî mirasçılarım olurlar."***

sözünü rehber alırsak, ekonomi alanında tam bağımsızlık için dünya ve ülke koşullarının getirdiği düzende bilimin rehberliğine dayanmak durumundayız.

- Derhal **üretim ekonomisine** dönmek durumundayız.

- Sanayi yatırımlarını desteklemek, sanayi üretimini dünya ile rekabet edebilecek düzeye getirmeliyiz.
- Bilgi üretimine öncelik vermeliyiz.
- Eğitimimizi, insanımızı bilgi teknolojilerine egemen kılacak biçimde düzenlemeliyiz.
- **Tarımsal üretimimizi**, ülke gereksinimini karşılayacak duruma getirmek zorundayız.
- Üreticilerin, gereksinimlerine göre ve verimliliği artıracak biçimde desteklenmesi gereklidir.
- Tarımda, başta **tohum ve gübre** olmak üzere yerli girdileri sağlamak durumundayız
- Stratejik kaynaklar ve üretimler devlet denetiminde olmalıdır.
- Devletin ekonomik kurumlarını sağlıklı - güvenilir duruma getirmeliyiz.
- Yabancı tekellere satılan kaynaklar ve üretim kuruluşları millileştirilmelidir.
- Yabancılarla kurulan ekonomik ilişkilerde ulusal çıkarlar dikkate alınmalıdır.
- Ekonomik ve toplumsal yaşam demokratik ilkelerle düzenlenmelidir.
- **Gelir dağılımını** adaletli kılacak önlemler almak durumundayız. Bu kapsamda olmak üzere ekonomik alanda bölüşüm ilişkilerini örgütlü duruma getirmek, devlet kurumlarını güçlendirmek zorundayız.
- **Yoksullukla savaşım** ekonomik ve sosyal politikaların önceliği olmalıdır.
- **Ekonomik gelişme için demokrasi gereklidir.** Siyasal demokrasi ölçüsünde ekonomik demokrasiye de önem vermeliyiz. Hukuk yoluyla ekonomik demokrasi hedeflenmelidir.
- Her açıdan güven duyulan, güven veren, saygın bir ülke olmalıyız. Bu dedenle çıkarıcı, kaypak ve çok yüzlü politik yaklaşımlardan uzak durmalıyız.
- Seçimlerimizde sürgit (devamlı) barışsever, haksever bir tutum göstermeliyiz. Kavgacı bir biçem (üslup) ile barış sağlanamaz. Unutmamalıdır ki, sıkılı yumrukla el sıkışılmaz.
- Ülkemizi ve bölgemizi ekonomik, siyasal ve toplumsal bir barış denizine çevirmeliyiz. **Kalıcı barışın adaletle sağlanacağını** göstermeliyiz. YUTTA BARIŞ – DÜNYADA BARIŞ
- Komşularımızla karşılıklı yarar üzerine ekonomik siyasal ve toplumsal işbirliği geliştirmeliyiz.

===== /// =====

Ek: Atatürk dönemi (1923-1938) ekonomik gelişmelerin zamandizini (kronolojisi) :

- 11.03.1924 - Diyarbakır-Ergani Demiryolu yapım yasası kabul edildi.
- 23.03.1924 - Samsun-Sivas-Ankara (Musaköy) Demiryollarının yapım yasası kabul edildi.
- 21.04.1924 - Ziraat Bankasına **köylüye kredi** açılması hakkında yasa kabul edildi.
- 22.04.1924 - **Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü** kuruldu.
- 22.04.1924 - Anadolu-Bağdat demiryolunun satın alınması ve onarımı hk. yasa kabul edildi.
- 22.04.1924 - **İzin alınmadan ağaç kesilmemesi** (No.513) yasası kabul edildi.
- 26.08.1924 - İş Bankası kuruldu. Genel Müdür eski İktisat Vekili Celal (Bayar) bey oldu.
- 10.10.1924 - Ankara-Sivas demiryolu döşenmesine başlandı.
- 19.01.1925 - Bakanlar Kurulu, Amerikan ürünlerine de gümrük vergisi uygulanmak kararı aldı.
- 16.02.1925 - Tayyare Cemiyeti (**THK**) kuruldu
- 17.02.1925 - Aşar Vergisi (Kanun no. 552) kaldırıldı. (yoksul köylünün ürününün 1/10'u oranında vergi ki Bütçe gelirinin yaklaşık ¼'ü düzeyinde idi)
- 26.02.1925 - Bir Fransız şirketinin yönettiği "Tütün Rejisi'nin 1.3.1925'ten başlayarak kaldırılmasına ve sigara kâğıdı fabrikası kurulmasına ilişkin (No. 558) yasa kabul edildi.
- 05.04.1925 - Şeker Fabrikaları kurulmasına ilişkin (601 s.) yasa kabul edildi.
- 16.04.1925 - Kütahya-Tavşanlı demiryolu hattının yapılmasına ilişkin (625 s.) yasa kabul edildi.
- 17.04.1925 - I. Dünya Savaşı'nda dar hat olarak yapılan Ankara-Yahşihan hattı geliştirilerek hizmete açıldı.

- 19.04.1925 - **Sanayi ve Maadin** Bankası yasası, **Sümerbank** kuruluş yasası kabul edildi.
- 22.04.1925 - Ticaret ve Sanayi Odaları yasası kabul edildi
- 05.05.1925 - Ankara’da, “Gazi Çiftliğinin” çiftliğin kuruluşuna başlandı.
- 14.06.1925 - Alpullu Şeker Fabrikası açıldı.
- 15.09.1925 - Kayseri Tayyare ve Motor Fabrikaları için “Junkers Firması” ile anlaşma yapıldı.
- 13.10.1925 - Bakanlar Kurulu, Avrupa’ya öğrenci gönderilmesine karar verdi.
- 16.11.1925 - Samsun-Sivas ve Ankara-Kayseri-Sivas demiryolları yapımı (662 s.) yasası kabul edildi.
- 01.01.1926 - Gece yarısından başlayarak milletlerarası takvim ve saatte yapılan değişiklik uygulanmaya başlandı.
- 18.01.1926 - Patlayıcı maddelerle balık tutmayı yasaklayan (721 s.) yasa kabul edildi.
- 13.02.1926 - Men’i Israfat Kanunu “Aşırı Tüketimin Yasaklanması” yasası (737 s.) kabul edildi.
- 03.03.1926 - Tıp ilaçlarına verilecek Türkçe adlar ve içerikleri...ile ilgili “Codex” komisyonu hakkındaki (767 s.) yasa kabul edildi. (767 sayılı Türk kodeksi hakkında kanun)
- 22.03.1926 - Müskirat inhisarının (İçki Tekeli) devlete geçmesine ilişkin yasa (790 s.) kabul edildi.
- 24.03.1926 - Fevzi Paşa-Diyarbakır demiryolunun yapılmasına ilişkin (793 s.) yasa kabul edildi.
- 25.03.1926 - Türkiye-Almanya geçici ticaret anlaşması imzalandı.
- 19.04.1926 - Türkiye kıyılarında icrayı sanat ve ticaret hakkındaki (815 s.) yasa kabul edildi.
- 20.04.1926 - İktisadi kurumlarda yazışmanın Türkçe yapılmasına ilişkin (805 s.) yasa kabul edildi.
- 22.04.1926 - Borçlar yasası (No. 818) kabul edildi.
- 30.04.1926 - Samsun-Kavak demiryolu hizmete açıldı.
- 13.05.1926 - Sıtma mücadelesi hakkındaki (839 sayılı) yasa kabul edildi.
- 29.05.1926 - Ticaret yasası (No. 865) kabul edildi.
- 30.05.1926 - Ankara’da otomatik telefon şebekesi kurulması hk. 876 s. yasa kabul edildi.
- 13.06.1926 - Ankara telsiz istasyonunun temeli atıldı.
- 15.06.1926 - “**Karadeniz**” Vapurunda düzenlenen “Seyyar Sergi” Hamburg limanına vardı.
- 26.09.1926 - **İlk ulusal banka olan İş Bankası’nın kuruluş yıldönümü** kutlandı.
- 11.10.1926 - Ankara’da otomatik telefon işletmeye açıldı.
- 04.10.1926 - Medeni Kanun, Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu yürürlüğe girdi. (Mecelle ve Ahkâm-ı Şer’iye kaldırıldı, laik hukuk ve toplum yaşamına adım atıldı).
- 06.10.1926 - **TOMTAŞ Kayseri Uçak Montaj Fabrikası açıldı. Bu fabrika 1926-1942 arasında 7 ayrı modelde 212 adet uçak üretmiştir.**
- 26.11.1926 - Alpullu Şeker Fabrikası hizmete açıldı.
- 17.12.1926 - Uşak Şeker Fabrikası hizmete açıldı.
- 07.02.1927 - Türkiye-Şimendifer yapımı antlaşması imzalandı.
- 28.05.1927 - Muhasebe-i Umumiye Kanunu (1050 sayılı) yasa kabul edildi.
- 09.09.1927 - Samsun-Havza demiryolu hizmete açıldı.
- 18.11.1927 - Ankara Telsizi hizmete açıldı.
- 21.11.1927 - Samsun-Amasya tren hattı hizmete açıldı.
- 01.01.1928 - Anadolu Demiryolu satın alındı.
- 15.01.1928 - Kayseri-Sivas demiryolu hattının devletçe yapılmasına karar verildi.
- 20.05.1928 - **Uluslararası rakamların kabulü** hakkında (1288 s.) yasa kabul edildi.
- 15.07.1928 - Malatya Elektrik Santrali açıldı.
- 25.08.1928 - IV. Muallimler Birliği Kongresi’nde Ankara öğretmenleri, yeni Türk harflerini öğreteceklerine ilişkin ant içtiler.
- 29.08.1928 - İsmet Paşa, Dolmabahçe Sarayı’nda Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın yanında “Latin Harfleri” ile ilgili basın toplantısı yaptı. Okuma savaşı açılacağını duyurdu.

- 14.09.1928 - Gazi Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk harfleriyle ilgili yurt gezisine çıktı, (14-21 Eylül) İstanbul'dan ayrıldı.
- 01.11.1928 - Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki (1353 s.) yasa kabul dildi.
- 10.12.1928 - Anadolu demiryolu hattının satın alınmasına ilişkin Antlaşma, Ankara'da imzalandı.
- 31.12.1928 - Haydarpaşa-Eskişehir-Konya ve Yenice-Mersin demiryolu satın alındı.
- 01.01.1929 - Türk harflerinin öğretimini sağlayacak "**Millet Mektepleri**" yurdun her yerinde açıldı. (1936'ya dek sürdürüldü).
- 04.01.1929 - Türkiye-Uruguay Dostluk Antlaşması (No. 1536) imzalandı.
- 05.01.1929 - Türkiye-Macaristan Tarafsızlık ve Adli Antlaşması (No. 1417) imzalandı.
- 05.01.1929 - Anadolu-Bağdat, Adana-Mersin demiryollarının ve **Haydarpaşa Limanı'nın satın alınışı** (No. 1375-77) yasalaştı.
- 08.01.1929 - Ankara'dan başka kentlerin, telefon tesisatı yasası (No. 1379) kabul edildi.
- 06.03.1929 - Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık Antlaşması imzalandı.
- 24.03.1929 - İcra ve İflâs yasası (No.1424-25) kabul edildi.
- 04.04.1929 - **Yerli Mallar Haftası** duyuruldu.
- 28.05.1929 - Türkiye-Almanya Karşılıklı Himaye Antlaşması imzalandı.
- 01.06.1929 - Ziraî Kredi Kooperatifleri yasası kabul edildi.
- 08.06.1929 - Milli Sanayi Koruma yasası kabul edildi.
- 11.06.1929 - Türkiye-Romen Ticaret, İkamet ve Seyrüsefer (Ulaşım) Antlaşması imzalandı.
- 01.07.1929 - Ankara-İstanbul Şehirlerarası telefon konuşması başladı.
- 05.07.1929 - Mersin-Adana demiryolları, Devlet Demiryollarına devredildi.
- 11.08.1929 - Türk Yerli Malları Sergisi İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ne açıldı
- 12.08.1929 - Türkiye-Finlandiya Ticaret ve Seyrüsefer (Ulaşım) Antlaşması imzalandı.
- 29.08.1929 - Türk-Fransız Ticaret ve Seyrüsefer ulaşım Antlaşması Ankara'da imzalandı.
- 04.09.1929 - İcra ve İflas yasası yürürlüğe girdi.
- 06.09.1929 - Türkiye-İtalya Konsolosluk Antlaşması imzalandı.
- 17.09.1929 - Ankara'da 3. Türk Tıp Kongresi açıldı (17-19 Eylül)1929.
- 27.09.1929 - Türkiye-İsveç Ticaret Antlaşması (No. 1671) imzalandı.
- 01.10.1929 - Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması (No.1584).
- 08.10.1929 - Yüksekokullarda Fransızcadan ayrı, 2. bir yabancı dil okutulması kabul edildi.
- 25.10.1929 - İstanbul-Berlin ilk hava postası başladı.
- 26.10.1929 - Türkiye-Sovyet Rusya Geçici Ticaret Antlaşması imzalandı.
- 13.12.1929 - Ankara'da "Millî İktisat ve Tasarruf Birliği" kuruldu.
- 21.12.1929 - Türkiye İrlanda Geçici Ticaret Antlaşması imzalandı.
- 30.01.1930 - Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu) kuruldu.
- 01.02.1930 - **İstatistik** Umum Müdürlüğü kuruldu.
- 03.02.1930 - Türkiye-Fransa Hakem, Dostluk ve Uzlaşma Antlaşması imzalandı.
- 03.04.1930 - "Belediyeler Kanunu" (No. 1580) kabul edildi (Bu yasayla kadınlara seçmek ve seçilmek hakkı tanınmaktadır).
- 28.04.1930 - Türkiye-İspanya Uzlaşma, Adlî Tesviye ve Hakem Antlaşması imzalandı.
- 04.05.1930 - Bursa'da **İpekîş** kuruldu.
- 27.05.1930 - Türkiye-Bulgaristan Ticaret ve Seyrüsefer (Ulaşım) Antlaşması Ankara'da imzalandı.
- 31.05.1930 - Türkiye-Danimarka İkamet, Ticaret ve Seyrüsefer (Ulaşım) Antlaşması Ankara'da imzalandı.
- 07.06.1930 - Türkiye-Almanya Seyrüsefer (Ulaşım) Antlaşması imzalandı.
- 11.06.1930 - Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası yasası (No. 1715) kabul edildi.
- 22.06.1930 - Türkiye-Avusturya Hukuk ve Ticaret Antlaşması imzalandı.
- 22.08.1930 - Türkiye-Çekoslovakya Suçluların İadesi ve Adlî Yardımlaşma Antlaşması imzalandı
- 30.08.1930 - Ankara-Kayseri demiryolu Sivas'a ulaştı. Yolu İsmet Paşa hizmete açtı.

17.09.1930 - Türkiye-Litvanya Dostluk Antlaşması imzalandı.
10.10.1930 - Türkiye-Japonya Ticaret Antlaşması Ankara'da imzalandı.
30.10.1930 - Türkiye-Yunanistan Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalandı.
13.12.1930 - Türkiye-İsviçre Ticaret ve İkamet Antlaşması Ankara'da imzalandı.

17.01.1931 - Türkiye-Çekoslovakya Ticaret Antlaşması imzalandı.
30.01.1931 - **Gümrük ve Tekel Bakanlığı** kuruldu.
16.03.1931 -Türkiye-Norveç İkamet, Ticaret ve Seyrüsefer Antlaşması imzalandı.
17.03.1931 - Türkiye-Çekoslovakya Uzlaşma Hakem ve Adli Tesviye (Düzeltilme) Antlaşması imzalandı.
26.03.1931 – Ölçüler ve ayarlar Yasası kabul edildi (No.1782).
08.04.1931 - Türkiye-Belçika Uzlaşma, Hakem ve Adli Tesviye (Düzeltilme) Antlaşması imzalandı.
23.04.1931 - Fevzi Paşa-Malatya demiryolu hattı işletmeye açıldı.
01.06.1931 - Mudanya-Bursa demiryolu satın alındı.
27.07.1931 - **Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı** kuruldu.
30.07.1931 - Türkiye-Belçika İkamet Antlaşması imzalandı.
29.08.1931 - Türkiye-Polonya Ticaret ve Seyrüsefer ulaşım Antlaşması Ankara'da imzalandı.
29.12.1931 - Gümrük ve İhisarlar Bakanlığı Kanunu (1909 sayılı) kabul edildi.
30.12.1931 - **Tarım Bakanlığı** kuruldu.

23.01.1932 - Türkiye-İran Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması imzalandı
19.02.1932 - Türkiye-İsveç Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması imzalandı.
08.03.1932 - Türkiye-Danimarka Uzlaşma, Adli Tesviye (düzeltilme) ve Hakem Antlaşması imzalandı.
23.04.1932 - Kütahya-Balıkesir demiryolu hattı işletmeye açıldı.
09.07.1932 - **Türkiye, Milletler Cemiyet'ine çağrı üzerine katıldı.**
01.12.1932 - Demiryolu Malatya'ya ulaştı.
15.12.1932 - Samsun-Sivas demiryolu hizmete açıldı.

01.01.1933 – **Ölçüler ve ayarlar yasası** uygulanmaya başladı.
08.01.1933 - **Birinci Beş Yıllık Plan** kabul edildi.
16.01.1933 - Türkiye-Norveç uzlaşma, adli tesviye (düzeltilme) ve hakem antlaşması imzalandı.
15.04.1933 - Samsun-Çarşamba demiryolu satın alındı.
27.04.1933 - Adana-Fevzi Paşa demiryolu hizmete açıldı.
05.05.1933 - Atina'da Türkiye-Yunanistan Ticaret Antlaşması imzalandı.
20.05.1933 - **"Hava Yolları Devlet İşletmesi İdaresi"** kuruldu.
23.05.1933 - **PTT Genel Müdürlüğü** kuruldu.
03.06.1933 - **Sümerbank** yasası kabul edildi.

21.01.1934 - Türkiye-Sovyetler Birliği Kredi Antlaşması imzalandı.
31.03.1934 - İzmir-Kasaba ve temdidi (tamamlayıcı) demiryolu satın alındı.
04.04.1934 - **Türkiye-Çin Dostluk Antlaşması** imzalandı.
09.04.1934 - Türk Hukuk Kurumu kuruldu.
27.04.1934 - Menemen-Bandırma-Manisa demiryolu satın alındı.
01.05.1934 - Bünyan Fabrikası Sümerbank tesisleri arasına girdi.
20.05.1934 - Kayseri Bez Fabrikası'nın ilk birimleri (üniteleri) kuruldu.
25.06.1934 - Liman işletmelerinin hükümetçe yönetimine ilişkin yasa kabul edildi.
30.06.1934 - Demiryolu Elazığ'a ulaştı.
14.08.1934 - İzmit Kâğıt Fabrikası'nın temeli atıldı.
14.08.1934 - Paşabahçe Cam Fabrikası'nın temeli atıldı.
15.08.1934 - Zonguldak Kok Fabrikası'nın temeli atıldı.
15.08.1934 - Kilimli Kömür Yıkama Fabrikası hizmete açıldı.

27.08.1934 - Küçük Menderes Ovası ıslahına başlandı.
02.09.1934 - Kadıköy-Üsküdar ve havalisi tramvayları işletmeye açıldı.
23.09.1934 - Türkiye-Hollanda Ticaret Antlaşması imzalandı.
29.09.1934 - **Isparta Güll Yağı Fabrikası**'nın kimi birimleri hizmete açıldı.
01.10.1934 - Keçiörlü Kükürt Fabrikası'nın temeli atıldı.
19.10.1934 - **Turhal Şeker Fabrikası** işletmeye açıldı.
20.11.1934 - Ereğli Bez Fabrikası'nın temeli atıldı.
18.12.1934 - İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo (depo) T.A.Ş. satın alındı.
21.12.1934 - Türkiye-Bulgaristan Ticaret Antlaşması imzalandı.

02.02.1935 - Kız Teknik Öğretmen Okulu kuruldu.
14.02.1935 - Manisa Memleket Hastanesi'nin temeli atıldı.
21.02.1935 - İzmir Havagazı Şirketi satın alındı.
25.03.1935 - Keçiörlü Kükürt Fabrikası işletmeye açıldı.
09.04.1935 - İstanbul Telefon Şirketi satın alındı.
14.06.1935 - Amortisman Sandığı yasası kabul edildi.
14.06.1935 - Elektrik İşleri Etüt İdaresi yasası kabul edildi.
14.06.1935 - Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) yasası kabul edildi.
17.06.1935 - Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü kuruldu.
20.06.1935 - Aydın Demiryolları satın alındı.
31.07.1935 - Menemen'de Gediz Köprüsü hizmete açıldı.
06.08.1935 - Diyarbakır-Maden Bakır Demiryolu hizmete açıldı.
20.08.1935 - Keçiörlü Kükürt Fabrikası hizmete açıldı.
23.08.1935 - Nazilli Basma Fabrikası'nın temeli atıldı.
16.10.1935 - Kayseri Bez Fabrikası'nın kimi birimleri (üniteleri) hizmete açıldı.
16.10.1935 - Tekel Genel Müdürlüğü yasaası kabul edildi.
21.10.1935 - Tarım Kredi Kooperatifleri yasası kabul edildi.
23.10.1935 - **Etibank** hizmete girdi.
23.10.1935 - Ergani Mardin-Diyarbakır demiryolu hizmete açıldı.
02.11.1935 - Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliği kuruldu.
22.11.1935 - Fevzi Paşa-Diyarbakır demiryolu hizmete açıldı.
26.11.1935 - Demiryolu Isparta'ya vardı.
28.11.1935 - Bursa Merinos Fabrikasının temeli atıldı.
28.11.1935 - Gemlik Suni ipek Fabrikası'nın temeli atıldı.
29.11.1935 - Paşabahçe Cam Fabrikası hizmete girdi.
10.12.1935 - Zonguldak Antrasit Fabrikası çalışmaya başladı.

25.03.1936 - Afyon-Karakuyu demiryolu hizmete açıldı.
26.03.1936 - Bozanönü-Isparta demiryolu hizmete açıldı.
09.04.1936 - İstanbul **Telefon Şirketi satın alındı** (3026 s. yasa).
18.05.1936 - Erzurum-Sivas demiryolu yapımına başlandı.
30.05.1936 - Demir İşletmeleri Genel Müdürlüğü kuruldu.
08.06.1936 - İş Yasası (3008 sayılı) kabul edildi.
09.06.1936 - İhracatçı Birlikleri kuruldu.
29.09.1936 - İstanbul'da Haliç Atatürk Köprüsü'nün temeli atıldı.
26.09.1936 - Malatya İplik ve Bez Fabrikası A.Ş. kuruldu.
06.11.1936 - İzmit Kâğıt Fabrikası hizmete girdi.
18.11.1936 - Filyos-Çatalağzı demiryolu hizmete girdi.

01.01.1937 - Sirkeci-Edirne Demiryolları (Şark Demiryolları) satın alındı.

03.04.1937 - Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarının temeli atıldı.
04.04.1937 - Ereğli Mensucat Fabrikası hizmete açıldı.
01.05.1937 - Ereğli Kömür Tesisleri Etibank'a geçti.
17.05.1937 - **Divriği'de zengin demir yatakları bulundu.**
25.05.1937 - Malatya Bez Fabrikasının temeli atıldı.
04.06.1937 - Ziraat Bankası yasası kabul edildi.
12.06.1937 - **Atatürk, çiftliklerini hazineye bağışladı.**
14.06.1937 - Tarım Bakanlığı yasası kabul edildi.
20.06.1937 - Sakarya Köprüsü hizmete girdi.
01.07.1937 - Fevzi Paşa-Meydan Ekbez demiryolu hizmete girdi.
12.08.1937 - Demiryolu Zonguldak'a ulaştı.
16.08.1937 - Hekimhan-Çetinkaya demiryolu hizmete girdi.
01.10.1937 - Çatalağzı-Zonguldak demiryolu hizmete girdi.
09.10.1937 - Nazilli Bez Fabrikası Atatürk'ün eliyle hizmete açıldı.
16.11.1937 - Diyarbakır-Cizre demiryolu hizmete açıldı.
20.11.1937 - Çetinkaya-Divriği demiryolu işletmeye açıldı.

07.01.1938 - Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu kabul edildi.
24.01.1938 - İzmir Telefon Şirketi satın alındı (N.3884).
01.02.1938 - **Gemlik Suni ipek Fabrikası** hizmete girdi.
02.02.1938 - Bursa Merinos Fabrikası hizmete girdi.
10.02.1938 - Gölcük'te yeni bir tersane yapılmasına karar verildi.
11.04.1938 - Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi satın alındı.
14.04.1938 - İzmir Konak Vapur İskelesi hizmete açıldı.
23.05.1938 - İstanbul Elektrik Şirketi satın alındı.
23.05.1938 - **Türkiye Halk Sandığı A.Ş. kuruldu.**
30.05.1938 - Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü kuruldu.
17.06.1938 - Mühendislik, Mimarlık yasası kabul edildi.
15.08.1938 - Divriği-İliç Demiryolu işletmesi hizmete açıldı.
24.08.1938 - Tren Kemah'a ulaştı.
08.10.1938 - Sivas-Erzurum hattı Erzincan'a ulaştı.
29.10.1938 - İliç-Erzincan demiryolu işletmeye açıldı.

Ek: 2 Oxfam Küresel Eşitsizlik Raporu

Oxfam, yoksulluğun getirdiği adaletsizliklerin olmadığı bir gelecek yaratma amacıyla 90 ülkede ortaklarla ve yerel topluluklarla birlikte çalışan 17 birimden oluşan uluslararası bir konfederasyondur.

KÜRESEL SERVET EŞİTSİZLİĞİ

OXFAM 2020 Raporu'na göre, 2019'da dünyanın en zengin 2 bin 153 kişinin elinde bulunan servet, 4,6 milyar kişinin toplam servetinden fazlaydı.

Dünyanın en zengin %1'lik kesiminin serveti 6.9 milyar insanın toplam servetinin iki katından daha fazla.

2011- 2017 yılları arasında gerçek ücretler neredeyse hiç artmadı.

Önümüzdeki 10 yıl içinde en zengin %1'in serveti üzerinden alınan verginin yüzde 0,5'lik artırılmasıyla; eğitim, sağlık yaşlı bakımı ve benzer sektörlerde 117 milyon yeni istihdam yaratılabilir ve bu alanlardaki bakım açıkları kapatılabilir.

Dünyanın en zengin 22 erkeğinin toplam serveti Afrika kıtasında yaşayan tüm kadınların toplam servetinden fazla.

KÜRESEL SERVET EŞİTSİZLİĞİ

Erkekler kadınlardan %50 oranında daha fazla servete sahip.

Dünya genelinde 15 yaş ve üzeri kadınlar tarafından yapılan tüm ücretsiz bakım işlerinin toplam tutarı en az 10.8 trilyon dolardır. Bu küresel teknoloji endüstrisinin değerinin üç katına denk düşüyor.

Kırsal kesimde ve düşük gelirli ülkelerde yaşayan kadınlar ücretsiz bakım işleri için günde yaklaşık 14 saatini ayırıyor. Bu aynı şartlar altında yaşayan erkeklerin 5 katından daha fazla zaman ayırmaları anlamına geliyor.

Dünyada çalışma yaşında olan kadınların %42'si ücretsiz bakım işleri nedeniyle ücretli iş piyasasının dışında yer alırken bu oran erkekler için %6'dır.

KÜRESEL SERVET EŞİTSİZLİĞİ

Ev işlerinde çalışan yaklaşık 67 milyon insanın %80'i kadındır.

Diğer sektörlerde çalışanlarla karşılaştırıldığında, dünyada ev işlerinde çalışan her 10 kişiden yalnızca biri iş hukukundan kaynaklı eşit haklardan faydalanmaktadır.

Ev işlerinde çalışanların %90'nının güvencesiz çalıştığı tahmin edilmektedir.

Ev işlerinde çalışanlarının neredeyse yarısı asgari ücret bile alamamaktadır. Yarısından fazlası için ise yasal çalışma saati sınırı bulunmamaktadır.

Küresel olarak bakanların sadece % 18'i ve parlamenterlerin % 24'ü kadındır ve idari pozisyonların yaklaşık % 34'ünde kadınlar bulunmaktadır. Türkiye'de bakanların sadece %12,5'i (2 bakan) ve milletvekillerinin % 17'si kadındır.

KÜRESEL SERVET EŞİTSİZLİĞİ

2025 yılına kadar iklim değişikliği nedeniyle yaklaşık 2,4 milyar insan yeterli su bulunmayan yerlerde yaşamak zorunda kalacaktır.

1960'tan bu yana hava durumu kaynaklı doğal felaketlerin sayısı 3 kat arttı. Bu felaketlerden kaynaklanan yıllık ölüm sayısı 60 bini aştı.

İklim krizinin etkisinin artması nedeniyle 2030-2050 yılları arasında her yıl 250.000 insanın yaşamını kaybedeceği tahmin ediliyor.

Ekim 2019'da güncellenen değerlendirmeye göre yükselen deniz seviyesi nedeniyle risk altında bulunan insan sayısına yönelik tahminler 3 katına çıkarıldı. 300 milyon insanın bu nedenle yerinden edilme riski ile karşı karşıya olduğu belirtiliyor.

Dünya Bankası'nın 2018 tahminine göre, ülkelerin iklim kriziyle mücadele için etkili bir iklim eylem planı üzerinde anlaşamaması durumunda, 2050'ye kadar Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika'da 140 milyon kişi ülke sınırları içinde yer değiştirmek zorunda kalacak.

Son söz gene büyük önderden.. 17 Şubat 1923'e İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi açış konuşmasından (1,5 saat sürmüştü) :

".. Tarih, milletlerin yükseliş ve çöküş nedenlerini ararken birçok siyasal, askeri, toplumsal neden bulmakta ve saymaktadır. Kuşku yok; bütün bu nedenler, toplumsal olaylarda rol oynarlar. Fakat bir milletin doğrudan doğruya yaşamıyla, yükselişiyle, çöküşüyle ilişkili ve ilgili olan, milletin ekonomisidir. Tarihin ve deneyimin belirlediği bu gerçek, bizim milli yaşamımızda ve milli tarihimizde de tamamen belirmiş bulunmaktadır. Gerçekten **Türk tarihi incelenirse, bütün yükseliş ve çöküş sebeplerinin bir ekonomi sorunundan başka bir şey olmadığı anlaşılır.** Tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veya yenilgiler, yokluk ve yıkımlar, bunların hepsi meydana geldikleri dönemlerdeki ekonomik durumumuzla ilgili ve ilişkilidir. Yeni Türkiye'mizi yaradır olduğu düzeye eriştirebilmek için, kesinlikle ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tümüyle bir ekonomi döneminden başka bir şey değildir."

17 Şubat 1923, Türkiye İktisat Kongresi Açış Konuşması, İzmir. Atatürk'ün S. D. 2. s 100

Mustafa Kemal ATATÜRK

Kaynakça

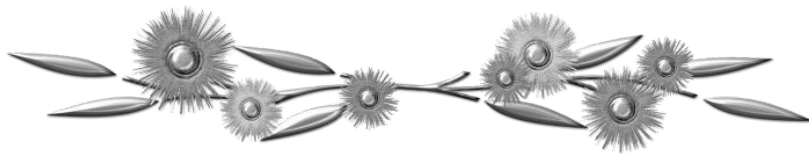
1. AYSAN Mustafa, "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004
2. BAŞTAYMAZ Tahir, **Sosyal Politika, Daha İyi Bir Toplum Arayışı**, Dora Yayınevi, Bursa 2021
3. BORATAV Korkut, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İmge Kitabevi, Ankara 2005
4. Disk Ar, **Türkiye'de Sendikalaşmanın Durumu Araştırması**, İstanbul 2020, <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/Covid-19-G%C3%BCnlerindeSendikala%C5%9Fma-Ara%C5%9F%C4%B1rmas%C4%B1-11Nisan2020.pdf>
5. GENTILE Emilio, "**Demokraside Halk Her Zaman Egemendir**" (Yalan!), İletişim Yayınları, İst., 2017
6. GÜVENÇ Bozkurt, **Dünyanın Sonu Mu?** Uludağ Üniversitesi Bursa 2008
7. HABLEMİTOĞLU Şengül, **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, Toplumsal Dönüşüm
8. MANİSALI Erol, **Kapitalizmin Temel İlgüdü**, Derin Yayınları, İstanbul 2003
9. MANİSALI Erol, **Türkiye ve Küreselleşme**, Derin Yayınları, İstanbul,
10. MANİSALI Erol, **Dünya'da ve Türkiye'de Büyük Sermaye**, Derin Yayınları
11. MARQUEZ Xavier, **Demokrasi Dışı Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 2019

12. METİN Banu, **Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu**: Ankara’da Uygulamalı Bir Araştırma, ÇASGEM Ankara 2013
13. Der. OKTİK Nilgün, **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**, Yakın Kitabevi İzmir 2008
14. ÖYMEN Onur, **Demokrasiden Diktatörlüğe**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011
15. ÖYMEN Onur, **Ulusal Çıkarlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005
16. ÖNSOY Rıfat, “Atatürk’ün Ekonomi Politikası ve Devletçilik.” **Atatürkçü Düşünce El Kitabı II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005
17. RODRIK Dani, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 1997
18. STİGLİTZ Joseph E. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Plan B İletişim Yayınları
19. STIGLITZ Joseph E. **Eşitsizliğin Bedeli**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014
20. ŞENŞEKERCİ Erkan, ŞAHİN Hayrettin, GÜLCAN Yılmaz, **Atatürk İlkeleri ve Devrim**
21. **Tarihi I-II**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2013
22. ŞENSES Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları
23. TONAK E. Ahmet, **Küreselleşme Emperyalizm**, Yerelcilik, İşçi Sınıfı, İmge Kitabevi
24. TOURAİNE Alain, **Demokrasi Nedir?** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997
25. Türk-İş, **Özelleştirmeye Karşı Sosyal Devleti Koruma Raporu**, Ankara 1998
26. UCUZSATAR ULUNAY Necati, **Atatürk’ün Jeopolitiği ve Küreselleşme**, İKÜ Yayınları, İstanbul 2011
27. ULAGAY Osman, Quo Vadis? **Küreselleşmenin İki Yüzü**, Doğan Kitap
28. WALLERSTEIN Immanuel, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu** Metis Yayınları 2012
29. WALLERSTEIN Immanuel, COLLINS Randall, MANN Michael, DERLUGUİAN Georgi, CALHOUN Craig. **Kapitalizmin Geleceği Var mı?** Metis Yay., İstanbul 2014
30. YELDAN Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları
31. ZAKARIA Fareed, **Özgürlüğün Geleceği**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2014

Hazırlayanlar, Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu :

1. Prof. Dr. D. Ali ERCAN (Kurul Başkanı) (Çekirdek Fiziği)
2. Prof. Dr. Ahmet SALTİK (Kurul 2. Başkanı) (Tıp, Hukuk-Sağlık Hukuku, Kamu Yönetimi)
3. Prof. Dr. Gönül BALKIR (Yazman, Hukuk)
4. Prof. Dr. Özer OZANKAYA (Sosyoloji, 4. Genel Başkan)
5. Prof. Dr. Lütfü ÇAKMAKÇI (Gıda Mühendisliği)
6. Prof. Dr. Ayşe UYGUR (Kimya Müh. - Tekstil)
7. Prof. Dr. Tahir Baştaymaz (Sosyal Politika)
8. Doç. Dr. Ayşe Toker GÖKÇE (Eğitim Bilimleri)
9. Doç. Dr. Mehmet BALYEMEZ (Cumhuriyet Tarihi)

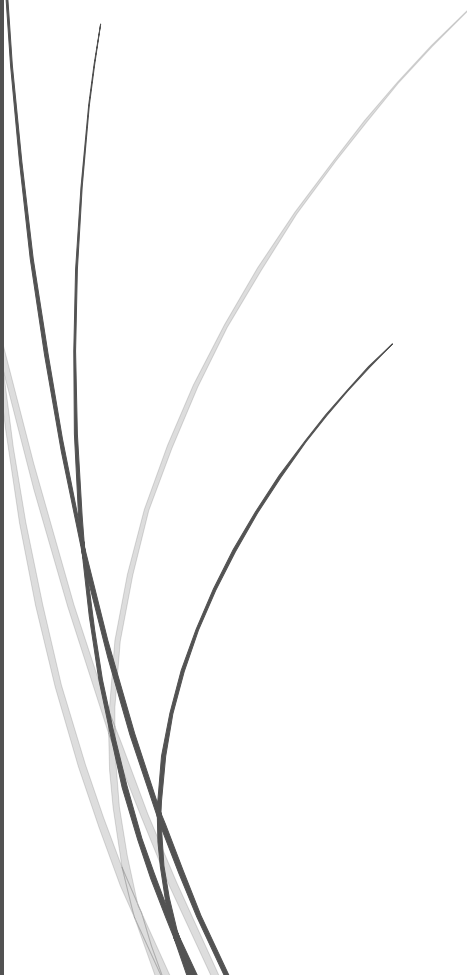
Kolaylaştırıcı : Safa B. YENİCE, ADD Genel Başkan Yardımcısı (Bilim Kurulundan sorumlu)

21. YÜZYILDA NASIL BİR ULUSAL SAĞLIK SİSTEMİ ?

Atatürkçü Düşünce Derneği
Bilim Kurulu Raporu

Yönetici Özeti...

Sağlık, doğuştan kazanılan bir temel insan hakkıdır. Başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere, ülkemizin taraf olduğu birçok uluslararası sözleşmede güvence altına alınmıştır. Söz konusu belgeler Anayasamızın 90/5 maddesiyle güvencelenerek ulusal hukukumuzda katılmıştır. Ayrıca Anayasanın Başlangıcı, özellikle 56. maddesi olmak üzere 2, 5, 41, 58 ve 60. maddeleri devleti yükümler ve sağlık hakkını doğrudan – dolaylı güvenceler. Günümüzde **sağlık hakkı**, en temel insan hakkı olan yaşam hakkının ayrılmaz bir parçası, tamamlayıcısı hatta önkoşuludur. Sağlıklı toplum, ülkesel ve küresel kalkınma, erinç (huzur) ve gönenç (refah) için zorunluluktur.

Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşının ardından Kuruluşun ilk yıllarında olağanüstü ağır - yaygın hastalık yükü ile yüz yüze kalmıştır. Başlıca bulaşıcı hastalıklar (verem, frengi, tifüs, sıtma, trahom..) olmak üzere çok ağır yoksunluklar içinde savaşmak zorunda kalmış ve Kurucu Önder Gazi Mustafa Kemal **ATATÜRK**'ün son derece yerinde ilkeler koyması, yönlendirmesi ve kitlesel seferberlikle bu sağlık savaşı da kazanılmıştır. Yoksul ve genç Cumhuriyet sağlık alanında kurumlaşmayı sağlamış, temel aşilar başta olmak üzere pek çok tıbbi üründe özyeterliğe erişmiştir. Sağlık hizmetleri bir “*milli dava*” olarak görülmüş ve özellikle sağlıklı yaşam koşulları yaratılmaya çalışılmıştır. Öncelik koruyucu sağlık hizmetlerine verilmiş ve halkın sağlığı Devlet için “en birinci” yüküm sayılmıştır.

Bu politikalar 27 Mayıs Devrimcilerinin 1961’de çıkardığı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası ile, “Atatürk’ün izinde bir devrim” ile daha da ileri taşınmıştır. 1980 başlarından bu yana tüm dünyaya dayatılan Küreselleş**TİR**me = Yeni emperyalizm süreçlerinde tersine bir yordam (strateji) izlenmekte, Devletin kamusal sorumluluğu sınırlanmakta, sağlık mal ve hizmetleri giderek piyasalaştırılmaktadır. Böylelikle, sağlık hizmetlerini doğuştan kazanan saygın özne insan, müşteriyeleştirmekte, “paran kadar sağlık” ikelliği ile karşılaşmaktadır. Sektörde kullanılan parasal kaynaklar hızla büyümekte, pahalı sağaltım – sağlık sigortası ve türevi alanlarda tüketilerek yerli – yabancı sermayenin kasasına akıtılmaktadır. **Sağlıkta eşitsizlikler** insan onuru ve 21. yy’da erişilen “*uygarlık düzeyi*” ile asla bağdaşmayacak ölçüde derin çelişkiler doğurmaktadır. **Sosyal devlet** yaşamdan dışlanmak istenmektedir. Küresel nüfus artışı ve çevresel kirlenme sürdürülemez boyuta varmıştır. İklim faciası, kuraklık, kıtlık, açlık, salgın hastalıklar, çatışmalar kaçınılmaz sonuçlardır.

BM sistemi ve Dünya Sağlık Örgütü küresel ölçekte yetersiz kalmaktadır. Türkiye’de özellikle son yirmi yılda sergilenen Sağlıkta Dönüşüm Politikaları ciddi açmazlar doğurmuştur. Zorunlu Genel sağlık Sigortası (GSS) prim = ek vergi temelli olarak getirilmiş ancak SGK’nın akçalı (mali) yapısında ağır yetmezlikler nedeniyle sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri kabul edilemeyecek ölçüde sınırlandırılmıştır. Ulusal gelir düzeyi yetersiz ve dağılımı olağanüstü adaletsiz bir ekonomide GSS ulusun sağlığının değil, sermayenin kazanç kurumuna -*kurgulandığı üzere*- yozlaşarak evrilmiştir.

Gelinen yerde, Cumhuriyetin **ATATÜRK**’lü yıllarında izlenen *ulusalcı – kamucu – koruyucu* sağlık hizmetleri öncelikli bütüncül politikalara yönelme yükümü net olarak ortadadır. Sağlıklı toplum için öncelikle yoksulluğun yok edilmesi gerekmektedir. **Sağlıklı yaşam hakkı** odaklı temel insani değerlerin ve çağın bilimsel - teknolojik zorunluluklarının göz önünde tutulması kaçınılmazdır :

- ✚ “*Ulusun tüm bireylerinin sağlıklı olmaları için sağlık koşullarını gerçekleştirmek, Devlet durumunda bulunan siyasal kuruluşların en BİRİNCİ görevidir.*”
- ✚ “*Kendine Devrimin ve Devrimciliğin çeşitli ve yaşamsal görevler verdiği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman üzerinde dikkatle durulacak ulusal sorunumuzdur (milli davamızdır). Çünkü Cumhuriyet; düşünsel, bilimsel ve bedensel bakımdan güçlü ve yüksek düzeyli koruyucular ister.*” **Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK**

21. YÜZYILDA NASIL BİR ULUSAL SAĞLIK SİSTEMİ?

*“Ulusun tüm bireylerinin sağlıklı olmaları için
sağlık koşullarını gerçekleştirmek,
Devlet durumunda bulunan siyasi kuruluşların
en BİRİNCİ görevidir.”*
Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Giriş

Küresel toplum ve Türkiye 21. yüzyıla önemli sağlık sorunları taşıdı. Bunların başında hızla artan dünya nüfusu ve aşırı hızla büyüyen Türkiye nüfusunun yarattığı sağlık hizmeti gereksiniminin nicel büyüklüğü geliyor. Güncel dünya nüfusu 7,9 milyarı aştı, yıllık nüfus artış hızı %1,05. Bir başka anlatımla yıllık ekonomik büyüme hızından nüfus artış hızını düşerek net büyüme hızını vermek gerek. Bir yıl sonra 31 Aralık 2022’de dünya nüfusunun yaklaşık 80+ milyon net artışla 8 milyarı aşması beklenmektedir; Kovit-19 küresel salgınının *bir ölçüde* frenleyici etkisi dikkate alınmaz ise. Türkiye için ise nüfus artış hızı dünya ortalamasının çok üstünde. 2020 ölüm verilerini TÜİK 2021 sonunda hala açıkla(ya)madı ancak önceki yıl bu hız %1,39 ile oldukça yüksek ve son yıllarda her yıl 1-1,2 milyon nüfus artışı demek. AKP iktidarı ise son derece sorumsuz ve akıl dışı politikalarla nüfus artışını desteklemekte! Aralık 2021’de patlak veren ağır devalüasyon ve yoksullaşma **“kritik”** tir.

Öte yandan giderek tüketilen dünya kaynakları üzerindeki kapitalist sömürü baskısı nedeniyle ciddi biçimde örselenen küresel ekosistem, yepyeni ve çok ağır sorunlar üretmekte kaçınılmaz (*deterministik*) olarak. **Küresel iklim faciası** tüm sonuçlarıyla yaşanmakta. Kuraklık, açlık, salgınlar, kitlesel ölümler. Bir yandan Kovit-19 gibi “yepyeni” (!) küresel salgınlar (*pandemiler*) gelişirken, bir yandan da bozulan sağlıklı yaşam koşulları, artan düzey ve çeşitlilikte sağlık sorunları ve sağlık mal ve hizmetleri gereksinimini doğurmaktadır.

Son olarak tıbbi teknolojide tanı ve sağaltım (tedavi) amaçlı olarak olağanüstü hızla yaşanan, adeta birbirini kovalayan devrim nitelikli gelişmeler giderek daha pahalılaşıyor. Daha nitelikli sağlık hizmeti istemi, bu sektöre ayrılacak ulusal ve gücünüz varsa kişisel giderleri durdurulamaz biçimde ve hızla büyümekte. Örneğin Türkiye’de 3 on yıl kadar önce % 2,5 düzeyinde olan ulusal gelirden sağlık giderlerine ayrılan pay, günümüzde resmi verileriyle katlanmış, kayıt dışı (*informal*) harcamalarla Yabancı Sermaye Derneğine göre (YASED) 4 katına, %10 düzeyine tırmanmıştır. Dünya ölçeğinde ise 86 trilyon Dolara erişen nominal küresel gelirin %10’u sağlık sektöründe tüketilmektedir. 8 trilyon Doları aşan bu tutarın 3,5 trilyon Dolara yakın bölümü, salt, Dünya nüfusunun +4,2’sini oluşturan ABD tarafından harcanmaktadır. Bu çok hızlı, durdurulamayan hakkaniyetsiz ve us dışı (irrasyonel) tırmanış, akçalı (mali) bakımdan sürdürülebilir değildir; özellikle gelişmekte olan ve büyük nüfuslu ülkeler açısından. Açmaza hızla ve ussal (rasyonel) çözümler üretmek zorunludur. Başlıca sağlıkta özelleştirmeyi sınırlayarak ve özde **koruyucu sağlık hizmetlerine kesin ve tartışmasız öncelik vererek**. Sağlık mal ve hizmetlerini piyasalaştırmak yerine Sosyal Devlet yükümünde kamusal görmek ve temel insanlık hakkı saymak.. Kaldı ki, ekosistemde derin çöküntü, ardışık çok boyutlu küresel afetlere salt zaman sorunu bağlamında gebe. Küresel dayanışma, işbirliği, eşgüdüm zorunlu.

“ Kendine Devrimin ve Devrimciliğin çeşitli ve yaşamsal görevler verdiği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman üzerinde dikkatle durulacak ulusal sorunumuzdur (milli davamızdır). Çünkü Cumhuriyet; düşünsel , bilimsel ve bedensel bakımdan güçlü ve yüksek düzeyli koruyucular ister.”¹

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Türk Sağlık Sisteminde Verili Durum

Sağlık Bakanlığınca en son yayınlanan 2020 tarihli Sağlık İstatistikleri Yıllığı.² Erişilebilen olabildiğince güncel kaynaklara göre yaklaşık 171.259 hekim, 34.830 diş hekimi, 227.292 hemşire, 1534 hastane, 251.182 hastane yatağı var (156.965'i Sağlık Bakanlığı'nın). TÜİK verileriyle sağlık giderleri ulusal gelirin % 5'i, ancak yukarıda da değindiğimiz üzere YASED ve TEPAV bu oranı kayıt dışı harcamalarla birlikte gerçekte (*reel olarak*) %10 dolayında vermekte. 2020 için Toplam Ulusal Gelir (TUG) TÜİK tarafından 717 milyar Dolar olarak açıklandı. Bu çerçevede TÜİK'e göre 36 milyar Dolar, YASED'e göre ise bunun 2 katı, 70+ milyar Doları aşan bir sektörel sağlık gideri söz konusudur.

Kovit-19 salgınının bu rakamlara ciddi ek yük getirdiği gerçeği ayrıç (*parantez*) içinde turulmaktadır. Ülkemizin 2020 sonunda 90 milyona varan/aşan eylemli (fiili, *de facto*) nüfusu vardır ve kişi başına yıllık sağlık gideri (pc/pa³) resmen (TÜİK verisi) ile 400 Dolar, kayıt dışı katılırsa 800 Dolar dolayındadır. Gelişmekte olan bir ülke için gerek kayıt içi (*formal*) gerek kayıt dışı (*informal*) rakamlar yabana atılamaz. Sağlık hizmetlerinde yüksek oranlı dışalım (*ithal*) girdiler bir yana konursa, emek ücretleri çok düşük olup, Satınalma Gücü Paritesi (SGP) bakımından *avantajlı* (!?) bir boyut da vardır.

Ne var ki sektörel sağlık giderlerinin bileşimi, bölgesel dağılımı, ulusal sosyal güvenlik şemsiyesi kapsamı gibi ölçütlerle koşut olarak toplumsal sağlık düzeyi göstergeleri... yapılan hatırı sayılır harcama ile orantılı değildir. İbre verimsizliğe ya da bir başka anlatımla anılan kaynakların daha verimli kullanılması zorunluğuna kaçınılmaz olarak işaret etmektedir ve bu olgu Türk sağlık sisteminin temel sorunsal alanıdır. Bu tutarda harcama ile daha sağlıklı bir topluma erişmek olasıdır.

Daha açıkçası, bu tutarda bir sağlık harcaması saydam, denetlenebilir ve daha verimli olmalıdır.

Türkiye Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), UNICEF, OECD, Dünya Bankası (DB) veritabanlarında sağlık düzeyi göstergeleri bakımından hiç de olumlu sayılamayacak sıralardadır.

Küreselleşme ve Sağlık

✓ ***En yalın tanımlamayla Küreselleşme post-modern emperyalizmdir, emperyalizmin yeni adıdır.***

Emperyal güçler kendi neo-liberal düzenlerini/sistemlerini küre ölçeğinde genelgeçer (Global!) kılmak istemektedirler. Politik hegemonya hızlı bilimsel gelişmelerin ve teknolojiye uyarlamaların sağladığı büyük ivme ile “küresel köye” mutlak egemen olmak istemektedir. Finans kapital, bu doğrultuda, dünkü sömürgeler başta olmak üzere, irili ufaklı tüm ülkelerde tektipleştirme yordamı (stratejisi) izlemektedir. Türkiye'ye de dayatılan “Kamu Yönetimi Reformu” anılan bağlamdadır.

¹ TBMM açış konuşmasından, 1935, Düşünceleriyle Atatürk, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay. XVI. Dizi, sayı 43 a, TTK Basımevi, Ankara, 1991, sayfa 144-145

² <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/41611/0/haber-bulteni-2020pdf.pdf>

³ Latince pc / pa : per capita / per annum; kişi başına / yılda

AKP iktidarının ilk yıllarında bu kurgulu ve dış dayatma “reform” (!) yasalaştırılmış ancak dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilmiştir. AKP iktidarı, bilinen aktörlerce önüne konan “reform” (!) planlarını zamana yayarak parçalı, adım adım uygulamayı seçmiştir. Tipik salt iki örnek vermek gerekirse 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile (RG 24/12/2003, s. 25326) bu yazının konusu da olan dışsal **Sağlıkta Dönüşüm** (*Health Transformation*) süreci masaya konabilir ki bir dizi kapsamlı köktenci yasal düzenlemelerle yaşama geçirilmiştir.

224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi yasası ile 1961’de Ulusumuza 27 Mayıs Devrimcilerinin armağanı olan sistem terkedilerek sermaye yanlısı yapı çatılmıştır. Sağlık Ocakları kapatılmış, Aile Hekimliği düzenine geçilmiştir örneğin.

Oysa anılan yasanın mimarı, dönemin Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. H. Nusret Fişek’e göre, *“Devrimcilik; değişen toplumsal koşulların doğurduğu gereksinimleri karşılamak için, geleneksel uygulamaları bırakarak hizmetlere yeni bir yön vermektir.*

- 5 Ocak 1961’de kabul edilen Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası bir atılım, Atatürk’ün izinde bir devrimdir.”

Fergusson (2001)’a göre “Küreselleşme, görüşlerimizi ve uygulamalarımızı başkalarına kabul ettirmek için kullandığımız süslü bir sözden başka bir şey değildir! Küreselleşmenin öngördüğü sözde sağlık reformu ile

- Sağlık alanı **kâr amaçlı** kılınmakta, **ticarileşmekte**,
- Toplumun güvenlik şemsiyesi **daralmakta**,
- Devletin sağlık hizmetindeki rolü **azalmakta**,

- ✚ Koruyucu hizmetler **sahipsiz kalmakta**,
- ✚ Özel sektöre bırakılan tedavi hizmetlerinin **bedeli artmaktadır**.

Gelişmekte olan ülkelerde daha çok olumsuz olan bu etkiler, bireysel ve toplumsal **sağlık eşitsizliklerini derinleştirmekte** ve sağlığı kötüleştirmektedir.

Sağlıkta Dönüşüm

ABD-AB öncülüğünde DB ve IMF tarafından geliştirilen, Washington Uzlaşması ile Küre genelinde 1978’de uygulamaya konan dizge (*sistem*) birkaç ayak üstünde kurgulu. Başat eksen, sağlık hizmetlerinin olabildiğince piyasaya açılması ve kamunun, sorumluluğu daraltılarak geriye çekilmesi ve sermayeye alan açılması: 2 sözcükle özetlenirse **Sağlıkta Özelleştirme!**

Neo-liberalizmin etkisiyle sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesine yönelik adımlar atılmakta, buna koşut olarak da sağlık ve sosyal güvenlik, devletin sırtında bir yük olarak gösterilmektedir. Akayın’a göre (2004) sağlık hizmetlerinin kamu hizmeti kapsamında değil de, **GATS** (*The General Agreement on Trade in Services; Hizmet Ticareti Genel Antlaşması*) kapsamındaki öbür hizmetler sınıfında kabul edilmesi gerektiğini savunanlar, genellikle gelişmiş ülkelerdir. Özellikle gelişmekte olan ve yüksek dış borç ödeyen ülkelerin bütçelerinde, borç ve faizi ödemelerine kaynak ayırabilmek (*bütçede faiz dışı fazla vermek!*) için sağlık ve eğitim kamu harcamaları sürekli azaltılmaktadır.

Ancak unutulmamalıdır ki; sağlık hizmetlerini piyasa yöntemleriyle fiyatlandırmak, toplumsal açıdan büyük sorunları birlikte getirmektedir. Zaten genel olarak sağlık hizmetlerinin bir bölümü gelişmekte olan ülkelerde özelleştirilmiş, geri kalanı için de yapılan planlamalar ya yaşama geçirilmiş ya da geçirilmek üzeredir. Özel sektör olaylara piyasa ilişkileri çerçevesinde ve tümüyle, ne denli çok kâr edebileceğini düşünerek yaklaşmaktadır. Ancak **eğitim-sağlık** gibi konuların **en temel insan hakları ve kamu görevi** olduğu ve bunlar özel sektöre bırakılırsa toplumun en çok yoksul (handikaplı, dezavantajlı, eşitsiz) kesimlerinin olumsuz etkileneceği unutulmamalıdır.

AKP iktidarından önce Refah-Yol döneminde ve öncesinde de dayatma girişimleri başla(tıl)mıştı. Ancak toplumsal direnişle bir süre ve belli ölçülerde ötelendi, ertelendi, daraltıldı. 3 Kasım 2002 seçimiyle tek başına iktidar olan AKP, Haziran 2003’te **Sağlıkta Dönüşüm** sürecini Sağlık Bakanı Prof. Dr. Recep Akdağ güdümünde *kararlı* biçimde başlattı. Bakan Akdağ’a göre; aşağıdaki gazete kesisinde (Milliyet, 26.07.2003) kırmızı çizgiyle çerçelendiği üzere; hastalara *müşteri (client!?)* gözü ile bakılacaktır ve ölçülemeyecek olan müşteri hoşnutluğu (*memnuniyeti*) hedeflenecektir. ·

Bu iki çarpıcı vurgu ne anlatmaktadır? Öncelikle pek çok yanılgıyı barındırmaktadır. Eski Sağlık Bakanı Dr. Akdağ, sağlık hizmeti alıcılarını - kullanıcılarını salt **hasta**’ya indirgemektedir. Oysa çağcıl-çağdaş sağlık hizmeti hastalanmadan önce verilir. **Öncelikli olan sağlığı koruyup geliştirmektir**. Yine de hastalıklar azalarak görülecektir, bunlara da erken tanı koymak yine insanlar sağlıklı iken-sağlıklı görünürken verilecek düzenli – dönemsel (periyodik) koruyucu sağlık hizmetlerine bağlıdır. Sağaltım (*tedavi*), ancak erken tanı ile daha başarılı, etkin, insancıl, az giderli olur. Sağlık hizmeti gerçekte hastaya değil, sağlıklı-sağlıklı görünen insanlara sunulur. **Hasta odaklı yaklaşım ilkindir, çağ dışıdır**.

AKP politikasının düştüğü ikinci yanılgı, *-bilinçli seçimi olmadığı varsayımı ile-* “**müşterileştirilen** hastaları memnun etmek”tir. Dr. Akdağ, kuşku yok, kapitalist söylemi (*jargonu*) istemli olarak kullanmaktadır. Oysa sağlık hizmeti kullanıcıları müşteri olmayıp, bu hizmetleri doğuştan kazanan-hak eden saygın ve onurlu öznelerdir. 1982 Anayasası’nın 56. maddesi, daha ilk tümcesinde “**Herkes, sağlıklı**

ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.” buyurucu kuralını koyar. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) de 25. maddesinde **sağlık hakkını** vurgulu olarak tanımlar.

İHEB md. 25 : Herkesin, kendisi ve ailesinin sağlık ve gönenci için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes; işsizlik, hastalık, engellilik, dulluk, yaşlılık ve kendi denetimi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.

Analar ve çocukların özel bakım ve yardım hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır.”

'Hastalara müşteri gözüyle bakılacak'

AYŞEGÜL AYDOĞAN İstanbul

İstanbul'daki Sürmeli Oteli'nde dün başlayan 'Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Sektörel İstişare' toplantısında konuşan Sağlık Bakanı Recep Akdağ, hizmeti daha verimli ve hakkaniyetli sunmak istediklerini belirterek, "Bu doğrultuda Sağlık Bakanlığı dümeni ele almalıdır" dedi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile başlattıkları ortak hizmete değinen Akdağ, bu sistemle SSK'lı vatandaşların daha rahat randevu alır hale geldiğini ve halkın hizmete daha kolay ulaştığını söyledi.

Gönüllü hizmet dönemi

Döner sermaye uygulamasının hekim seçme özgürlüğünü getirdiğini savunan Akdağ, "Artık hastalar memnun edilecek müşteri olarak kabul edilecek" diye konuştu. Mecburi hizmetin yerine gönüllü hizmetin getirileceğini belirten Akdağ, şöyle devam etti: "Önceki dönemlerde Türk sağlık sistemi, ateşi düşürülmeye çalışılmış hasta gibiydi. Ateşi yükselmiş ama düşürülemedi. Acil müdahalelerle bu vücut ısısını bir an önce düşürmemiz gerekiyordu. Biz bu ateşi kabul edilebilir duruma getirdik."

Oğlu için organını satıyor

Gaziantep Nurdagi'nda Akdeniz Anemisi hastası olan oğlu Berat Can'ın tedavi masraflarını karşılayamayan İlyas Öztürk (38), son çare olarak yasak olmasına rağmen organlarını satışa çıkardı. Çay ocağında günlük 5 milyon liraya çalışan Öztürk, her ay bir kez kanı değiştirilen oğlunun tedavisini sürdürecektir. Gücü kalmadığını belirterek, "Evdeki eşyaları sattım. Akrabalara borçlandım. Yeşil Kart'ım yok. Aylık tedavi masrafı 500 milyonu buluyor. Bir böbreğimle gözümün birini vermeye hazırım. Yeter ki oğlum kurtulsun" dedi. ■ RAMAZAN TUNCER DHA

milliyet, 26.07.03

Bunlara ek daha pek çok uluslararası antlaşma - sözleşmeye Türkiye **taraf olmuştur** ki, uluslararası hukukta sözünü tutma - ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesi geçerlidir, sözleşmeciler tarafları bağlar. Ek olarak, Anayasa 90. madde/son fıkra, bu uluslararası antlaşmaların yasa gücünde olduğunu, anayasaya aykırılıklarının ileri sürülemeyeceğini belirler. Söz konusu uluslararası antlaşma - sözleşme temel insan hak ve özgürlükleri alanında ise, bu metinlerle ulusal yasal içerik çatışmasında öncekiler üstün tutularak (*jus cogens*) uygulanır yine Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası uyarınca.

Dolayısıyla **Sağlıkta Dönüşüm** süreci, sağlık hizmetlerini doğuştan hatta ana rahminde kazanan saygın ve onurlu özne insanı, müşteriye indirgeyerek, "*hasta müşteri memnuniyeti*" masalları ile aldatmakta, onuru-haysiyeti ile oynamaktadır. Devşirilen çok ağır faturalardan biri **Kovit-19 pandemisi**dir.

AKP iktidarının, kökü dışarıda, apaçık ve asla yerli-milli olmayan bu güdümlü politik yeğlemesi (*tercihi*) ürünü olarak son 18,5 yılda (Haziran 2003 – Aralık 2021) özel sağlık sektörü adeta hormonlu büyüme yakalamıştır. Son verilerle 1534 hastanenin 566'sı özeldir ve toplam hastane yataklarının (251.132) 1/5'i (52.230 yatak) özel sektöründür. Anomali derecesinde orantısız olarak, 47.700 yoğun bakım yatağının 1/3'ünden çoğu (16.895) özel sektördedir; %35,4. Türkiye yoğun bakım yatakları bakımından ABD standartlarını da aşmış bir *homongolos* görünümündedir. Nedeni açıktır, yoğun bakım hizmeti için SGK'den daha yüksek geriödeme alınabilmektedir. SGK örtük iflas durumundadır.

Ne var ki, Kovit-19 salgınında özel kesimdeki hastane olanaklarından Türkiye yeterince yararlanmamıştır. SGK geri ödemeleri düşük bulunarak Kovit-19 hasta kabulüne direngen davranılmıştır özel sağlık sektöründe. Bu olgu, salgın gibi olağandışı durumlarda en temel kamusal hizmetlerden olan sağlık hizmetlerini sunmada ve **yaşam hakkını korumada** devletin elini son derece zayıflatmış olup, ders verici ve düşündürücü bir sorun alanıdır; Anayasanın 56/4 maddesi uygulan(a)mamıştır.⁴

Türkiye’deki komprador sistem, kamu kaynaklarını, bütçeyi, hazineyi yağmalayarak, **talán ederek** yol alıyor, daha doğrusu yol alamıyor. Özelleştirmeler bu yüzden gündeme getirildi. Şimdilerde **devlet, sermaye sınıfını sanki maaşa bağlamış gibi..** işte “hasta garantisi”, “geçiş garantisi”... Bu, doğrudan kapitalizmin tanımına aykırı. Yap-İşlet-devret (YİD), Kamu Özel İşbirliği (KÖİ), Yap Kirala Devret (YKD), Yap İşlet (Yİ) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) bütçeyi ve hazineyi yağmalama yönteminden başka bir şey değil. Sistem kendi mantığına uygun yol alamaz durumda. Aynı durum az-çok küresel düzlemde de geçerli. 2008 küresel bunalımında dev şirketlerin “iflas etmesine” izin vermediler. Merkez Bankalarını devreye soktular, trilyonlarca Doları şirketlere sundular ama o paranın gerçek (*reel*) bir karşılığı yoktu. Çünkü para, varlık – üretim karşılığı olmaksızın kendiliğinden bir değer yarat(a)maz.

ABD ulusal gelirinin % 18’ini sağlığa harcıyor, 10 bin dolar/kişi/yıl (pc/pa)! Sistem özel sağlık sigortası, özel hastane ve sağaltım temelli; çok pahalı. İlaç ve tıbbi teknoloji devleri de mahşerin öbür iki atlısı. Harcama muazzam ama çıktı cüce, sistem çok verimsiz. Çare; **kamusal ve koruyucu sağlık hizmeti ağırlıklı** bir sistem. Türkiye ABD’nin, neo-liberal küreselleştirmecilerin güdümünden çıkmalı.

Oysa ozan Dağlarca (*Fazıl Hüsnü*) nasıl da ustaca vurgulamıştı:

*Küreselleşme madensel bir yürektir
Yer yuvarlağını
dolarla tartabilmek, değerlendirebilmektir,
Bankalara kilitleyebilmektir.*

*Oysa yeryüzüleşmektir
birbirimizi sevmemiz
Birbirimizi düşünmemiz
Birbirimizin yardımına koşmamız,
Birbirimizi yaşamamız.*

Stiglitz’e göre (2018) toplumsal sektörler söz konusu olduğunda uluslararası finans kurumları, maliyetlerin karşılanması ve devletin **temel sağlık** ve eğitim hizmetleri alanlarından basamaklı olarak çekilmesinde ısrar ediyor. Toplumsal sektörlerdeki hedef seçme kavramı, “korunmasız kesimler” in tanımlanmasıyla ilgili. Toplumsal sektörlerdeki “düzenli programlar”dan, “seçilen programlar”a kaymayı zorlayan tasarruf önlemleri, okulların, **sağlık kliniklerinin ve hastanelerin çöküşünün** en önemli nedenleri arasında yer aldı. **Liberalleşme programı, Batılı ülkelerce salt kendi çıkarları için** organize edilmiştir. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşlar; **yoksul ülkelerin katilleridir!** IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından yoksul ülkelere dikte ettirilen programlar, çağdaş savaşın araçlarıdır!

⁴ 1982 Anayasası md. 56/4 : “Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları *denetleyerek* yerine getirir.” Şehir hastaneleri denetim hizmetleri de özelleştirilmiştir, açıkça Anayasaya aykırı olarak (6428 s. Yasa, değişik m.4/4).

Oysa **Atatürkçülük**, “**egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur**” demektir; “**egemenlik kayıtsız şartsız uluslararası sermayenindir**” demek değildir! 70’li yıllarda beliren ekonomik bunalımın üstesinden gelme savıyla, 70’ler sonunda baş gösteren ve 90’lar başlarından bu yana kendisini kabul ettiren **neo-liberal küreselleşme**, bunalıma çözüm getirememiş; üstelik bunalımın temelinde yatan uluslararası gelir adaletsizliğini büsbütün artırmıştır.

Sağlıkta Dönüşüm Programı özünde gerek IMF’ye gerekse ulusal ve uluslararası sermaye çevrelerine aktarılacak yeni kaynak arayışı içinde olan **tarikatlar koalisyonu AKP’nin** kısa dönemde gerçekleştirmeye çabaladığı bir rant aktarımı (**aklınız duruyor!**) ve güven tazeleme operasyonu olarak değerlendirilmelidir (Yeldan, 2005)

✚ **İktisadi temelde piyasacılık ve siyasal düzlemde küreselcilik, az gelişmiş ülkelerin iktisadi-siyasi istilas ve işgalidir. (Kaldone, 2007)**

Buna karşılık memleketlerin yapabilecekleri şey açıktır:

✚ **İktisadi temelde planlamacılık ve siyasal düzlemde bağımsızlık.**

Bu tekellerin ileri sürdükleri üzere “dünyadan kopma” ve “içe kapanma” değildir. Bu, emperyalizme karşı çıkma, sömürgeleşme sürecinden kopma ve dünyanın ¾’ünden daha büyük bir bölümünde yaşayan Güneyin İnsanlarına açılma demektir. (Kaldone, 2007)

Bir kez daha, eşsiz devrimci önder **Mustafa Kemal Atatürk’e** kulak verelim:

✚ “*Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman üzerinde durulacak ulusal sorunumuzdur (milli davamızdır). Çünkü Cumhuriyet; düşünsel, bilimsel ve bedensel bakımdan güçlü ve yüksek düzeyli koruyucular ister.*”

Nitekim 1961 Anayasası 49. maddesinde sağlık hakkını güvencelemiştir :

✚ **MADDE 49.- Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.**
Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.

Oysa 1982 Anayasasının sağlık hakkını düzenleyen 56. maddesinde aynı kararlılığı göremiyoruz.

Çok nettir ki sağlık hizmetleri ve sağlıklı toplum salt teknik bir erek ve araç değildir. Aynı zamanda ve ondan daha önemli - öncelikli olmak üzere Cumhuriyet'in korunup - kollanmasının, yaşatılmasının da bir önkoşuludur. Bu açıdan, örneğin Finlandiya insanının - toplumunun sağlığı ile Türk yurttaşın - Türk toplumunun sağlığı aynı kefeye konamaz. Türkiye Cumhuriyeti üzerinde emperyalizmin iştahı sonlanmış değildir ve açık açık **Yeni Sevr** dayatması ile (BOP!), tapumuz ve tabumuz olan **Lozan Antlaşması** ikincilleştirilmek istenmektedir. Bu ciddi emperyal tehdit karşısında Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı Cumhuriyetin sağkalımı (*bekası*) için stratejik bir önem ve öncelik almaktadır. Sağlıklı Ulus, kapitalist dille "beşeri sermaye" olarak nitelendirilmemelidir, başlı başına bir değerdir.

Sağlık Hakkının Hukuksal Korunması

Sağlık Hakkı, insanların, insan onuruna yaraşan bir yaşam düzeyi içinde yaşayabilmesi için zorunludur ve çağdaş sosyal devlet anlayışının en yaygın temel hizmetlerinden biridir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre **Sağlık; salt hasta veya engelli olmamaya ek olarak bedensel, ruhsal ve toplumsal (sosyal) yönlerden tam bir iyilik durumudur.** Bu tanım, 1961 tarihli 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasasında da aynen benimsenmiştir, yasal sağlık tanımımızdır.⁵

✚ **Sağlık hakkı, temel ve evrensel bir insan hakkı olarak kabul edilir.**

Bu hak, kişinin devletten, **sağlığının korunmasını**, hastalandığında sağaltım (tedavi) isteyebilmesi ve toplumun sağladığı olanaklardan yararlanabilmesini içerir. Sağlık hakkı, yaşama hakkıyla birlikte; temel hak ve özgürlüklerin ön koşuludur. Her insanın, olanaklı en yüksek sağlık düzeyine erişme hakkı vardır (*Dünya Sağlık Örgütü Anayasası*). Bu hak, insanlara, bu amaçla eşit - hakkaniyetli olanaklar sunan bir koruyucu sağlık sistemine sahip olmayı da içerir. Sağlık kurumları, mal ve hizmetleri, ayrımcılık olmaksızın, herkesin adil erişimine açık olmalıdır. Anayasa m.56/3'e göre "*Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.*" Amaç toplumun sağlık düzeyini yükseltmektir, **sağlıklı toplumdur**. Bu amaçla sağlık giderlerini karşılamak üzere, ulusal gelirden pay ayrılmalı, bu kaynak en verimli biçimde toplum yararına kullanılmalıdır. "**Sosyal yönden de tam iyilik**", sağlığın salt kişisel bir sorun olmadığını, toplumsal boyutunun olduğunu gösterir.

Uluslararası insan hakları belgelerine bakıldığında, sağlıklı yaşam koşullarının sağlanmasında devletlere; sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak; **sağlığı geliştirmek** ve sağlık konularında kişisel sorumluluğu artırmak üzere eğitim ve danışma kolaylıkları sağlamak; salgın hastalıkları, yöresel hastalıkları, meslek hastalıklarını... olabildiğince önlemek; doğum hızı ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerini sağlanmak; çevre sağlığını gözetmek ve çalışma yaşamını sağlıklı-güvenli kılmak.. görevleri yüklendiği görülmektedir. Sağlık hizmetleri, toplumsal örgütlenmenin **eşitlik ve adalet** yüklenimidir. İnsanların ödeme gücüne bakılmaksızın herkes kapsanmalıdır.

⁵ Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü Anayasası 1947'de 5062 s. Yasa ile iç hukukumuza katılmış olup, kapsamı "**jus cogens**" niteliğinde en temel insan hakkı olan **yaşam hakkı** ile doğrudan bağlantılı olduğundan, Anayasanın 90/5 maddesi uyarınca yasalara denktir, Anayasa Mahkemesinde Anayasaya aykırılığı ileri sürülemez ve ulusal yasalarla çelişirse öncelikle uygulanmaları zorunludur. **Sağlık hakkı** ile bağlantılı pek çok uluslararası sözleşmeye – andlaşmaya ülkemiz taraf olmuştur ve bağlayıcı hukuk normları olarak sağlık hakkının uluslararası güvencesidirler.

- ✚ **Sağlık hakkı**, insanın en temel hakkı olan yaşama hakkının ayrılmaz bir parçası, olmazsa olmaz koşuludur.
- ✚ Yaşam hakkıyla bütünleşik bir haktır, bütün hakların önkoşuludur.
- ✚ Bu yönüyle tüm haklardan önce gelir ve herkese karşı sıkıca korunan bir haktır.
- ✚ Her insan ayrımcılık yapılmaksızın yeterli tıbbi bakım görme hakkına sahiptir.

Devletler, eldeki kaynaklarıyla sağlık hizmeti sunumunda gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Sağlık hizmetleri herkesin erişimine açık olmalıdır. Sınırlı kaynakların adil değerlendirilmesi ve hasta seçiminde, tıbbi gereklilikler dışında **ayrımcılık yapılmaması** zorunluluğu, sosyal devletin en temel ödevlerinden biridir. Bütçenin ne oranda sağlığa ayrılıp nasıl tüketileceğinin belirlenmesi son derece önemlidir.

Her insanın gereksindiği sağlık hizmetlerine herhangi bir engelle karşılaşmaksızın ve gecikmeksizin erişme hakkı bulunmaktadır. Ulaşılabilecek **En Yüksek Sağlık Standardına Sahip Olma Hakkı**, günümüzde herkesi kapsamaktadır. Sağlık, bütün öbür insan haklarından yararlanabilme açısından elzem bir haktır. Her insan, onurlu bir yaşam sürdürebilmek için ulaşılabilir en yüksek sağlık standardına sahip olmalıdır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 12. maddesi, sağlık hakkına ilişkin uluslararası insan hakları hukukunda yer alan en kapsamlı maddedir:

- ✚ “Herkesin, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkı” kabul edilmiştir.

Sağlık kaynak ve hizmetlerinin sınırlılığı, Kapitalizmin ileri aşaması olarak, uluslararası sermayenin ya da çok uluslu şirketlerin devreye soktuğu ve temelde devletin ekonomik yaşamdan çekilmesini öngören bir dayatmayı tanımlayan **Küreselleşme**, sermayenin artan gücü ve bağımsızlığı karşısında, devletin sosyal niteliğini zorlamakta ve sosyal politikaları zayıflatmaktadır. Küreselleşme ile birlikte ekonomik işlevleri daraltılan devletler, özellikle gelişmekte olan ülkeler, sosyal hakları devreye sokarak, vatandaşlarının durumlarını iyileştirecek önlemleri alma gücünü yitirmektedir. Oysaki sağlık hakkının yaşama geçirilmesi maliyetlidir ve devletlere maddi sorumluluk yükler. Ancak bir hakkın maliyetinin yüksek oluşu onu hak olmaktan çıkaramayacağı gibi, bu hakkın devletin sorumluluğu dışında kalmasını da sağlamaz. **Sağlık hakkı**, özellikle uluslararası belgelerde herkese tanınan önemli bir sosyal haktır. Devletin yükümlülüklerin nedeni hiç kuşkusuz devletin, yurttaşları yüksek bir sağlık standardına ulaştırmakla sorumlu olmasıdır. Devletler, sağlık hakkıyla ilgili görevlerini kaynaklarını göz önünde bulundurarak, önceliklendirerek yerine getirmek durumundadır (Anayasa m.65).

Devletin sağlık hakkı ile ilgili görev ve yükümlülükleri 2 bağlamda ele alınabilir: İlki, sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması ve kişilerin sağlıklarını yitirmemeleri için gerekli önlemlerin alınmasıdır. İkincisi ise hastalıkta her tür sağlık hizmeti verilmesi ve tıbbi yardım sağlanmasıdır. Temel olarak göz önünde tutulması gereken, her insanın gereksindiği sağlık hizmetine bir engelle karşılaşmadan erişme hakkıdır. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinin dağıtımında adil olan, gereksinime göre dağıtımdır (**Hakkaniyet ilkesi**). Sağlık hizmetine erişim hakkı, ödeme gücüne değil gereksinime yaslanır. İnsan yaşamına değer ve fiyatı biçilemeyeceği gibi; en önemli değeri, insan yaşamı ve sağlığıdır. Bu yüzden tıbbi bakım, hakkaniyetle verilmeli ve ödeme gücü olmayan hiç kimse yoksun bırakılmamalıdır.

Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 6. maddesine göre hastalar, **adalet ve hakkaniyet** ilkeleriyle, sağlıklı yaşamın teşvik edilmesi ve koruyucu sağlık hizmetleri de içinde olmak üzere; sağlık hizmetlerinden gereksinimlerine uygun yararlanma hakkına sahiptir. Bu hak, sağlık hizmeti veren bütün kurum ve

kuruluşlar ile sağlık hizmetinde görev alan personelin adalet ve hakkaniyet ilkelerine uygun hizmet verme yükümlülüklerini de içerir.

1995 tarihli **Bali Bildirgesi** md. 1/a'da, **nitelikli tıbbi bakım hakkı**,

✚ “Her insan ayırimcılık yapılmaksızın yeterli tıbbi bakım görme hakkına sahiptir.” diye tanımlanır.

Küresel ekonomi politikaları, çalışma hakkı ve koşulları ile ilgili hakların, sendikal etkinliklerin, toplu sözleşme ve grev haklarının sınırlandırılmasına yol açmaktadır. **Küreselleşme** dayatması ile bir yandan kamu giderlerinin sınırlandırılması, devletin küçültülmesi ve özelleştirme uygulamalarını içeren neo-liberal politikalar yürürlüğe konurken; sosyal hakların kapsamı daraltılmaya başlanmıştır. Bu daraltma, sağlık hakkının kullanılmasıyla ilgili hizmetlerin sunumuna da olumsuz yansımaktadır. Ekonomik küreselleşme ve liberalleşme, uluslararası ve doğrudan devletlerin kendi bireyleri arasında **eşitsizlikleri** çok artırmıştır.

Sosyal hakların zayıflatılması, gereksinimli kesimlerin insan onuruna uygun yaşam sürmesini engellemekte ve öbür hakları da işlevsiz kılmaktadır. Tıp teknolojisindeki gelişmeler, sağlık sistemindeki karmaşa, özel sağlık kuruluşlarının artmasına karşın, kamu sağlık kuruluşlarının gereğince çoğaltılmamasıyla sağlık kaynak ve hizmetlerine erişim sorgulanmaya başlanmıştır. Sağlık sektörünün yapılandırılması; ekonomik ağırlıklı olarak, gittikçe artan oranda; özel sağlık sağlayıcıları eliyle tasarımlanmaya başlanmıştır. Yoğun bakım servislerinde, sağaltımda (tedavide) sonuçların yarar-zarar ölçütüyle irdelenmesinde sağlık ekonomistlerince, tıbbi gerekçeyle (*endikasyonla*) ekonomik yarar arasında olumlu ilişki aranmaya başlamıştır. Yakın gelecekte sağlık hizmetlerinde çok daha yoğun biçimde yasal ve etik düzenlemelerle birlikte yoğun bakımın sınırlandırabileceği tartışmaları gündeme gelmiştir. Sağlık hizmetlerinde kaynakların paylaşılmasında adil değerlendirilme hakkına ağırlık verilerek, sosyal bir hak olan **sağlık hakkı ve korunması öncelikli hedef** olmalıdır.

Sayısal olarak her yıl 1 milyonu aşkın nüfusu artan Türkiye’de güncel verilerle 90 milyon dolayında insan yaşamakta olup, pek çok nedenle artan ve çeşitlenen sağlık hizmeti (ve malları) gereksinimini karşılayabilmek için, Koruyucu Sağlık hizmetleri öncelikli ve ağırlıklı olarak sağlık sektöründe özellikle kamusal **kurumsal kapasitenin** artırılması zorunludur. Dünya Sağlık Örgütü Ottawa Bildirgesi (1986) “Sağlığın geliştirilmesi” ne özel vurgu yapmaktadır.⁶ Sağlık hizmetine erişimde engeller kalkmalıdır.

1982 Anayasasının 58. maddesi, **Atatürk**’ün Cumhuriyeti “Türk Gençlerine” emanet etmiş olması karşısında özel önem taşımaktadır. 60-61. madde ise vazgeçilmez sosyal güvenlik hakkını tanımlar:

A. Gençliğin korunması

✚ *Madde 58 – Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.*

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

✚ *Madde 60 – Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.*

Devlet, bu güvenliğini sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

Bir kez daha vurgulayalım ki; Devletler, yurttaşlarının sağlık hakkıyla ilgili görevlerini, kaynaklarını göz önünde bulundurarak, önceliklendirerek yerine getirmek durumundadır (Anayasa m.65).

⁶ The Ottawa Charter for Health Promotion, <https://www.who.int/teams/health-promotion/enhanced-wellbeing/first-global-conference>

Ne yapmalı?/ Nasıl Bir Sağlık Sistemi?

*Kendine Devrimin ve Devrimciliğin çeşitli ve yaşamsal görevler verdiği
Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı,
her zaman üzerinde dikkatle durulacak ulusal sorunumuzdur (milli davamızdır).
Çünkü Cumhuriyet; düşünsel, bilimsel ve bedensel bakımdan
güçlü ve yüksek düzeyli koruyucular ister.
(TBMM açış konuşmasından, 1935)
Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK*

- 1) Öncelik tartışmasız biçimde, kesinlikle **koruyucu sağlık hizmetlerine** verilecektir; sağaltıma (*tedaviye*) ve hastanelere değil! Koruma sağaltımdan her zaman üstündür (*İngiliz atasözü*).
- 2) Türk sağlık sistemi öncelikle “ulusal” olmalıdır. Bu ülkenin namuslu ve yetkin uzmanları gündelik ucuz siyaset üstü bir **ulusal sağlık politikası** geliştirmeli; yerli - milli olunmalıdır. Unutulmasın; *“Hükümetlerce halka verilecek sağlık hizmetleri onlara bir lütuf değil; ekonomik ve sosyal kalkınmada en temel itici güçtür.”* (DSÖ Bşk. Dr. H. Mahler, 1978).
- 3) Felsefe - politik seçim olarak sağlık hizmetlerini mutlaka **temel bir insanlık hakkı** kabul etmeli; “Hak” kabulünün gereği olarak da herkese eşit - hakkaniyetli (gereksinimine göre) - adil sağlık hizmeti **başat kamusal hizmet**lerden biri olmalıdır (Sağlık - Eğitim - Adalet - Güvenlik 4'lüsü).
- 4) Sağlık hizmeti, devletin yüküm ve sorumluluğunda **anayasal kamusal görev** olmalıdır. Anayasa-da bu seçim netlikle tanımlanmalı, yaptırımı ile güvencelemelidir: Sağlık hizmetleri yurttaşa hak, devlete ödevdir! Kaynak önceliklemesi, Anayasa m.65 gereği stratejik akla dayanmalıdır.
- 5) Finansman, merkezi yönetim bütçesinden (*genel bütçeden*) sağlanmalı ancak bütçe gelirleri mutlaka **adil vergilendirmeye** dayanmalıdır. Herkes gücü ölçüsünde vergi ödemeli ancak gereksinimi ölçüsünde sağlık mal (ilaç, aşılar, tıbbi gereçler..) ve hizmetlerinden ve öbür temel kamu hizmetlerinden hakkaniyetle (mutlak mekanik eşitlik değil, devingen / gereksinimi karşılama anlayışı) yararlanmalıdır. Ulusal gelirin yaklaşık %10'u sağlık sektörüne ayrılmalıdır.
- 6) Sağlık hizmetine erişim için nüfus cüzdanı yeterli olmalıdır. **Genel Sağlık Sigortası** halkın sağlığının değil, sermayenin kârının sigortasıdır ve **“prim = ek vergi”**ye dayalıdır, kalkmalıdır.
- 7) Sağlıkta özelleştirme-piyasalaştırma mutlaka durdurulmalı; sağlık turizmi, çok seçici kimi hizmetler dışında kamusal olmalıdır. Şehir hastaneleri açıkça talan olup, hızla devletleştirilmelidir.
- 8) Örgütlenme **bölge ve nüfus temelli** yapılandırılmalıdır. Aile hekimliği kaldırılarak **Sağlık Ocağı** sistemine geri dönmeli; 1. Basamak sağlık hizmetleri (*yataksız, hastane öncesi tüm hizmetler*) mutlaka güçlendirilmeli ve kesin öncelikli olmalıdır. 1. Basamakta kişiye ve çevresine verilen koruyucu sağlık hizmetleri ile evde - işyerinde - okulda, ayakta bakım - sağaltım hizmetleri yeniden bütünleştirilmelidir. 1. Basamak, sağlık hizmetlerinin omurgasıdır, salgınlar ve hastaneye yatmayı gerektirmeyen tüm hizmetler burada göğüslenir. **Sevk zinciri** buradan başlatılmalıdır.

- 9) Hastaneler 2. ve 3. Basamakta yer almalı ve ivedi (acil) olgular dışında **sevk zinciri** temelli hasta görmelidirler. Nitelikli yapılandırılmış 1. Basamak, başvuranların % 85'ine dek sağlık sorunlarını yerinde, tanı ve sağaltımla (tedaviyle) çözebilir, kişiye ve çevresine koruyucu sağlık hizmeti sunar, erken tanı koyar. Hastanelerin yükünü çok azaltır. Bu yaklaşım sağlık giderlerinde büyük tasarruf da sağlar. Hem daha sağlıklı bir toplum hem daha az sağlık gideri hem de insanların yaşadıkları - çalıştıkları yerlere en yakın 1. Basamak sağlık birimleri, yani Sağlık Ocakları vb. birimler eliyle.
- 10) Sağlık hizmetlerinin yönetimine **halkın katılımı** sağlanmalıdır, **afet planları** birlikte yapılmalıdır.
- 11) **Sağlık insangücü** kritik önemdedir. Nitelik ve nicelik açısından özenle ve bilimsel olarak planlanmalıdır. *Bölge-nüfus temelli örgütlenme* ile ülke geneline dengeli dağıtılmalıdır. Özlük hakları, kariyer planlaması, sürekli eğitimi, takım (*ekip*) çalışması, iş güvencesi, mesleki özerklik, yönetime katılma, malpraktis koruması, sendikal örgütlenme, etik değerler, yıpranma, emeklilik gibi temel demokratik hakları tanınmalıdır. **Askeri sağlık sistemi yeniden açılmalıdır**. Sağlıkta şiddet sorunu, köklerine inilerek çözümlenmelidir. Sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı tüm emekçilerin hakkıdır. (*Avrupa Sosyal Güvenlik Şartı*, md. 3). **Hekim göçü** kritik bir sorundur, çözümlenmelidir. Sağlık insangücü yetiştirmede salt nicelik değil, uluslararası standartlarda nitelik sağlanmalıdır.
- 12) Halkın sürekli **sağlık eğitimi** vazgeçilmez bir gerekliliktir. Erken çocukluktan başlayarak ailede, okulda, çalışma yaşamında sağlığı koruma - geliştirme bilinci ve davranışları kazandırılmalıdır.
- 13) Küresel iklim faciası, “yepyeni” salgınlara kapı aralamaktadır. Ayrıca kuraklık, tarımsal üretim yetersizliği hatta **açlık** riski somut tehditlerdir. Çevre sağlığı – çevreyi koruma vazgeçilmez ve ertelenemez bir zorunluk olmuştur. 2030'da 3. Bin Yıl Gelişme Hedeflerine erişim, Kovit-19 küresel salgını (pandemisi) nedeniyle neredeyse olanaksızlaşmıştır. Nüfusu artırıcı (pro-natalist) politikalar us dışı (irrasyonel) olup, yalnızca bir “zaman sorunu” olan ardışık afetlerin yıkımlarını sınırlamak için ulusal ölçekte ve çok sektörlü planlar yapılması gereklidir. Temel tıbbi gereç ve ürünlerde özyeterlik stratejik bir sorundur. Temel ilaçlar, aşılar, yaşamsal tıbbi gereçler en az (asgari) düzeyde ulusal olanaklarla üretilebilmelidir. Somut olarak, kritik Cumhuriyet kurumlarından olan Dr. Refik Saydam Koruyucu Sağlık Kurumu (Hıfzıssıhha Enstitüsü), gelişmiş ülkelerdeki gibi bilimsel olarak özgür, yönetsel – akçalı bakımdan özerk olarak yasa ile yeniden açılmalıdır.

Sonuç olarak : Yalnız sağlık sektöründe değil, tüm toplumsal yapılanmada merkez değer **SAĞLIKLI – ONURLU – ÜRETKEN yaşam** biçimine erişmek olmalıdır. “İnsan hakları çağı” olarak tanımlanan yüzyılda, tüm insan haklarının öncülü **“SAĞLIKLI YAŞAM HAKKI”** dir. “Hak temelli” yaklaşım, sorunları çözmede bilimsel – değer eksenli politikalar geliştirmek için kritik anahtar işlevindedir.

Hiç unutulmasın :

- “Devlet olma savındaki siyasal kuruluşların **EN BİRİNCİ** görevi, halkın sağlığı ve sağlamlığıdır.”
- “Biz Batı emperyalistlerine karşı yalnız kurtuluş ve bağımsızlığımızı korumakla yetinmiyoruz. Aynı zamanda Batılı emperyalistlerin güçleri ve bilinen her aracı ile Türk ulusunu emperyalizme araç yapmak istemelerine engel oluyoruz. Böylece bütün insanlığa hizmet ettiğimiz kanısındayız.”

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Kaynaklar (Seçilmiş)

- 21. Yüzyılın Sağlık Gündemi (1999) *Sağlık ve Toplum*, Nisan-Haziran, 46-55.
- Akayın, M.K. (2004) *Küreselleşmenin Kentsel Politika Üzerine Etkileri*, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akın, A. (2006) *10. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*, Van.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III, Atatürk Tarih, Dil ve Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- Başkaya, F. (2018) "Yeni kitabı Çöküş'ü anlattı: İhtiyacımız olan şey radikal düşüncedir", *BirGün*, 6 Mayıs.
- Dünya Sağlık Örgütü Anayasası ve BM Ana Sözleşmesi (*Türkiye ikisine de taraf, bağlayıcı metinler*)
- Eskiocak, M. ve Saltık, A. (1997) "2000'e Dek Herkese Sağlık : Hepimiz Sorumluyuz!", *Toplum ve Hekim*, Eylül-Ekim, 12, 81, 53-58.
- Fergusson, N. (2001) "Welcome the New Imperialism", *Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2001/oct/31/afghanistan.terrorism7>
- Fişek, N. (1981) Atatürkçülük ve Sağlık Politikamız, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan.
- Health 21 (1998) *The Health for All Policy for the WHO European Region- 21 Targets for the 21st Century*, EUR/RC48/10, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.
- Işıklı, A. <http://ahmetsaltik.net/2013/07/14/prof-dr-alpaslan-isikli-ataturkculugun-guncelligi/>
- İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (Oviedo Sözleşmesi), Avrupa Konseyi Biyotıp Sözleşmesi. Onay: 5013 sayılı yasa, 9.12.03 tarih ve 25311 s. RG
- Kaldone, GN. (2007) *Küreselleşme : İki Yüze Bir Maske* (çev. B.T. Gürel), Memleket Yayınları.
- Mahler, H. (1978) *Temel Sağlık Hizmetleri Konferansı*, Alma-Ata, Kazakistan, 1978.
- Packer C, Labonte R, Schrecker T ve Runnels V. (2011) *Küreselleşme ve Sağlık* (çev. İ. Kayı ve Y. Yasin), İnsev Yayınları.
- Saltık, A. ve Eskiocak M. *Nasıl Bir Sağlık Sistemi?* UM-AG için hazırlanan rapor (yayınlanmamış).
- Saltık, A. (1993) "Atatürk'ün Sağlık Siyaseti", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mart.
- Saltık, A. (1998) "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları". *Bilim ve Ütopya*, Şubat, 16-29 Şubat.
- Saltık, A. (1996) "Çağdaş Sağlık Anlayışı", İşyeri Hekimliği Ders Notları, Türk Tabipleri Birliği Yayını, 3. Bs., Ankara, 13-44.
- Saltık, A. (1996) "En Temel İnsanlık Hakkı : Sağlıklı Yaşam", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Aralık.
- Saltık, A. (1996) "Nasıl Bir Sağlık Hizmeti?", *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart.
- Saltık, A. (1995) "Sağlık Ekonomisinde Yeni Kavramlar", *Toplum ve Hekim*, Temmuz-Ağustos, 68, 38-44.
- Saltık, A. (1997) "Sayın Sağlık Bakanı'na Açık Mektup", *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 ve 28 Mart.
- Saltık, A. Atatürk'ün Sağlıkla İlgili Sözleri. http://ahmetsaltik.net/arsiv/2012/07/ATATURK%E2%80%99un_saglikla_ilgili_sozleri_ve_gunumuz_14.7.121.pdf
- Saltık, A. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetleri. http://ahmetsaltik.net/arsiv/2014/06/Erken_Cumhuriyet_Donemi_Saglik_Hizmetleri1.pdf
- Smith, A. (1776) *The Wealth of Nations*, 1776.
- Stiglitz, J. (2018) *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, Alfa Yayınları.
- www.ahmetsaltik.net adresli web sitesinde Ahmet Saltık vd. imzalı çok sayıda makale, vb. belgeler.
- Yeldan, E. (2005) "AKP'nin Sağlıkta Dönüşüm Masalı", *Cumhuriyet*, 12 Ocak.

Hazırlayanlar, Atatürkçü Düşünce Derneği Bilim Kurulu :

1. Prof. Dr. D. Ali ERCAN (Kurul Başkanı) (Çekirdek Fiziği)
2. Prof. Dr. Ahmet SALTİK (Kurul 2. Başkanı) (Tıp, Sağlık Hukuku, Kamu Yönetimi)
3. Prof. Dr. Gönül BALKIR (Yazman, Hukuk)
4. Prof. Dr. Özer OZANKAYA (Sosyoloji, 4. Genel Başkan)
5. Prof. Dr. Lütfü ÇAKMAKÇI (Gıda Mühendisliği)
6. Prof. Dr. Ayşe UYGUR (Kimya - Tekstil)
7. Prof. Dr. Tahir Baştaymaz (Sosyal Politika)
8. Doç. Dr. Ayşe Toker GÖKÇE (Eğitim Bilimleri)

Prof. Dr. Muzaffer ERYILMAZ (ADD Danışma Kurulu, Tıp)

Kolaylaştırıcı : Safa B. YENİCE, ADD Genel Başkan Yardımcısı (*Bilim Kurulundan sorumlu*)